

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΑΡΧΑΙΑ ΚΑΙ ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ»
(ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ)

Η «ΧΡΥΣΗ ΠΕΝΤΗΚΟΝΤΑΕΤΙΑ»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Της

Ευσταθίας Σ. Γεωργοπούλου

Διπλωματούχου Τμήματος Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου,
2012

Επιβλέπων Καθηγητής: Κωνσταντίνου Βασίλειος, Αναπληρωτής Καθηγητής, Πρόεδρος Τμήματος Φιλολογίας, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου.

Συνεπιβλέποντες : Βολονάκη Ελένη, Επίκουρη καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου
Ευσταθίου Αθανάσιος, Αναπληρωτής Καθηγητής, Ιόνιο Πανεπιστήμιο

Καλαμάτα, Μάρτιος 2018

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ.....	2
1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	4
1. ΟΙ ΠΑΡΕΚΒΑΣΕΙΣ ΜΕΣΑ ΣΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΘΟΥΚΥΔΙΔΗ.....	5
1.2. Η ΧΡΟΝΙΚΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΠΑΡΕΚΒΑΣΕΩΝ.....	7
1.3. Ο ΣΥΝΔΕΤΙΚΟΣ ΚΡΙΚΟΣ.....	8
1.4. ΟΙ ΜΕΓΑΛΕΣ ΑΙΤΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΠΑΡΕΚΒΑΣΕΙΣ.....	10
Α. Η ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ Η ΠΕΝΤΗΚΟΝΤΑΕΤΙΑ.....	10
1.4.1. Ο ΑΙΤΙΟΛΟΓΙΚΟΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ.....	10
1.4.2. Η ΔΟΜΗ.....	11
1.4.3. ΤΑ ΑΡΧΑΪΚΑ ΥΦΟΛΟΓΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ.....	11
1.5. Η ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΗΣ ΠΕΝΤΗΚΟΝΤΑΕΤΙΑΣ.....	12
1.6. Η ΠΕΝΤΗΚΟΝΤΑΕΤΙΑ (89-117).....	14
1.7. ΤΟ ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ ΤΗΣ ΠΕΝΤΗΚΟΝΤΑΕΤΙΑΣ.....	15
2. Η «ΑΛΗΘΕΣΤΑΤΗ ΠΡΟΦΑΣΙΣ».....	17
3. Η ΠΟΛΙΟΡΚΙΑ ΤΗΣ ΣΗΣΤΟΥ.....	19
4. Η ΑΝΟΙΚΟΔΟΜΗΣΗ ΤΩΝ ΤΕΙΧΩΝ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ.....	23
5. ΤΑ ΤΕΙΧΗ ΤΟΥ ΠΕΙΡΑΙΑ.....	35
6. ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΚΑΤΑΛΑΜΒΑΝΟΥΝ ΤΟ ΜΕΓΑΛΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ ΚΑΙ ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ.....	38
7. Η ΑΛΑΖΟΝΙΑ ΤΟΥ ΠΑΥΣΑΝΙΑ ΚΑΙ ΟΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ.....	40
8. ΙΔΡΥΣΗ ΤΗΣ ΔΗΛΙΑΚΗΣ ΣΥΜΜΑΧΙΑΣ.....	42
9. Η ΑΘΗΝΑΪΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΝΤΗΚΟΝΤΑΕΤΙΑ. ΟΙ ΛΟΓΟΙ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΟΠΟΙΟΥΣ Ο ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ ΠΕΡΙΓΡΑΦΕΙ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΑΥΤΗ.....	45
10. ΑΦΗΓΗΣΗ ΤΩΝ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ ΜΕΧΡΙ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΗΣ ΑΠΟΣΤΑΣΙΑΣ ΤΗΣ ΣΑΜΟΥ.....	48
11. ΚΑΤΑΚΤΗΣΗ ΤΗΣ ΗΙΟΝΑΣ ΣΤΟΝ ΣΤΡΥΜΟΝΑ ΚΑΙ ΑΛΛΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ.....	49
12. ΠΩΣ ΕΠΙΔΕΙΝΩΘΗΚΑΝ ΟΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ ΜΕ ΤΙΣ ΣΥΜΜΑΧΙΚΕΣ ΠΟΛΕΙΣ.....	53
13. Η ΜΑΧΗ ΤΟΥ ΕΥΡΥΜΕΔΟΝΤΑ.....	56
14. ΟΙ ΑΘΗΝΑΙΟΙ ΚΑΛΟΥΝΤΑΙ ΣΤΗΝ ΙΘΩΜΗ. ΑΠΟΠΕΜΠΟΝΤΑΙ. ΟΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ.....	61
15. ΤΕΛΟΣ ΤΗΣ ΕΞΕΓΕΡΣΗΣ ΤΩΝ ΕΙΛΩΤΩΝ. ΟΙ ΜΕΣΣΗΝΙΟΙ ΕΓΚΑΘΙΣΤΑΝΤΑΙ ΣΤΗ ΝΑΥΠΑΚΤΟ.....	66
16. ΤΑ ΜΕΓΑΡΑ ΣΥΜΜΑΧΟΥΝ ΜΕ ΤΗΝ ΑΘΗΝΑ. ΑΠΑΡΧΕΣ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ.....	68
17. ΟΙ ΑΘΗΝΑΙΟΙ ΕΚΣΤΡΑΤΕΥΟΥΝ ΣΤΗΝ ΑΙΓΥΠΤΟ.....	70
18. ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ (460-459).....	72
19. ΑΡΧΙΖΕΙ Η ΟΙΚΟΔΟΜΗΣΗ ΤΩΝ ΜΑΚΡΩΝ ΤΕΙΧΩΝ.....	77
20. Η ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΤΗΣ ΤΑΝΑΓΡΑΣ ΚΑΙ Η ΜΑΧΗ ΣΤΑ ΟΙΝΟΦΥΤΑ.....	78

21. ΟΙ ΑΘΗΝΑΙΟΙ ΕΚΣΤΡΑΤΕΥΟΥΝ ΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΙΑ (454/3)	84
22. Ο ΠΕΡΙΚΛΗΣ ΣΤΟΝ ΚΟΡΙΝΘΙΑΚΟ ΚΟΛΠΟ	85
23. ΠΕΝΤΑΕΤΗΣ ΕΙΡΗΝΗ (451)	86
24. Ο ΚΙΜΩΝ ΕΚΣΤΡΑΤΕΥΕΙ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ ΚΑΙ Ο ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΟΥ	87
25. Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΙΕΡΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ (449)	90
26. ΜΑΧΗ ΤΗΣ ΚΟΡΩΝΕΙΑΣ: ΟΙ ΑΘΗΝΑΙΟΙ ΧΑΝΟΥΝ ΤΗ ΒΟΙΩΤΙΑ	92
27. ΑΠΟΣΤΑΣΙΕΣ ΤΗΣ ΕΥΒΟΙΑΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΜΕΓΑΡΩΝ (446).....	94
28. Η ΤΡΙΑΚΟΝΤΑΕΤΗΣ ΕΙΡΗΝΗ (446)	95
29. Η ΑΠΟΣΤΑΣΙΑ ΤΗΣ ΣΑΜΟΥ ΚΑΙ Η ΚΑΤΑΣΤΟΛΗ ΤΗΣ.....	96
30. ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ. Η ΑΘΗΝΑ ΕΔΡΑΙΩΝΕΙ ΤΗ ΔΥΝΑΜΗ ΤΗΣ – ΟΙ ΣΠΑΡΤΙΑΤΕΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΟΝΤΑΙ ΤΟ ΜΑΝΤΕΙΟ ΤΩΝ ΔΕΛΦΩΝ	101
31. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ	103
32. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	105
32.1. ΕΛΛΗΝΙΚΗ.....	105
32.2. ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ.....	105
32.3. ΑΡΘΡΑ	108

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα εργασία αναφέρεται στην περίοδο της Πεντηκονταετίας (I 89—118.2), η οποία περιέχεται στο πρώτο βιβλίο του Θουκυδίδη και είναι η δεύτερη μεγάλη παρέκβαση. Πρόκειται όμως από κάτι διαφορετικό από μια απλή αφήγηση -με αρχή, μέση και τέλος,¹ των γεγονότων - είτε μια έκθεση πολεμικών επιχειρήσεων ή αναλυτική ανακεφαλαίωση.

«'Εν ἔτεσιν πενήκοντα μάλιστα» δηλώνει ρητώς ο Θουκυδίδης (I 118.2) θέλοντας να εκφράσει την σημασία του χρονικού των πενήντα ετών διαστήματος, αλλά χωρίς τούτο να είναι ακριβές, αφού καλύπτει λίγο παραπάνω από σαράντα (479—439).

Οι λέξεις «πεντηκονταετίς» αναφορικά με τις σπονδές Αθηναίων και Βοιωτών (V 32.4), όπως και η «πεντηκοστύς» αναφορικά με τον αριθμό των στρατιωτών στην περιγραφή της διάταξης του στρατοπέδου των Σπαρτιατών λίγο πριν την μάχη της Μαντίνειας (V 68), χρησιμοποιούνται από τον ίδιο τον ιστορικό.

Όπως οι παρεκβάσεις της "Αρχαιολογίας" και του αποικισμού της Σικελίας, έτσι και η "Πεντηκονταετία" ανήκει στην κατηγορία των αιτιολογικών-επεξηγηματικών παρεκβάσεων, επειδή οφείλει την δημιουργία της στην δικαιολόγηση της κρίσης του συγγραφέα που εκτίθεται πριν ακριβώς από κάθε παρέκβαση. Ο σκοπός της "Πεντηκονταετίας" είναι η έκθεση της θεωρίας του ιστορικού για την «αληθεστάτην πρόφασιν» του πολέμου, όπως αυτή εκτίθεται πριν από τον εισαγωγικό συνδετικό κρίκο: «φοβούμενοι τους Αθηναίους μη επί μείζον δυνηθώσιν, ορώντες αυτοίς τα πολλά της Ελλάδος υποχείρια ήδη όντα» (I 88). Ο συνδετικός κρίκος μεταξύ παρέκβασης και κυρίας αφήγησης δεν μπορούσε να είναι τίποτε άλλο από ένα επεξηγηματικό «γάρ»: «οι γαρ Αθηναίοι τρόπω τοιωδε ηλθον επί τα πράγματα εν οίς ηυξήθησαν» (I 89. I). Κατά τρόπο οξύμωρο το στοιχείο της αιτιότητας δεν είναι έντονα υπογραμμισμένο μέσα στην "Πεντηκονταετία" σε αντίθεση με την "Αρχαιολογία".²

Διαρθρώνεται σε τριαντα δύο κεφάλαια, σύμφωνα με τη διάρθρωση του καθηγητή της Κλασικής Φιλολογίας και Αρχαίας Ιστορίας στο University College του Λονδίνου και επιφανή μελετητή της αρχαίας ελληνικής ιστορίας και ιστοριογραφίας Simon Hornblower στο έργο του «Θουκυδίδου Ιστορία», τόμος I. Μερικά από τα κεφάλαια της εργασίας διαθέτουν και υποενότητες, οι οποίες στοχεύουν στην ανάδειξη της σταδιακής δύναμης της Αθήνας, προκειμένου να γίνει φανερή, όπως προαναφέρθηκε, η αληθινή αιτία του πολέμου μεταξύ της Αθήνας και της Σπάρτης.

¹ Πρβλ. Romilly (1956) 284-285 και Connor (1984)42

² Πόθου (2012) 25 - 29

1. ΟΙ ΠΑΡΕΚΒΑΣΕΙΣ ΜΕΣΑ ΣΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΘΟΥΚΥΔΙΔΗ

Το έργο του Θουκυδίδη περιέχει σημαντικές, ως προς το περιεχόμενο, παρεκβάσεις με την παρουσία τους συχνά να συνδέεται με το σύνολό του. Με το μεγαλύτερο τους μέρος να ενσωματώνεται μέσα σε αυτό οι πιο πολλές εξαρτώνται από την κύρια αφήγηση είτε νοηματικά είτε γλωσσικά. Δεν θα ήταν υπερβολή να ειπωθεί ότι εκ μέρους του ιστορικού εγκαινιάζεται μια νέα περίοδος στην χρησιμοποίηση της παρέκβασης στην ιστοριογραφία αφού ακολουθώντας πιστά τον κεντρικό άξονα της αφήγησής του δείχνει τον βαθμό της συνολικής ενότητας του έργου.

Με την ενότητα του περιεχομένου να είναι το κύριο χαρακτηριστικό του δένει σαν ένα σύνολο καλά οργανωμένο. Πιο συγκεκριμένα από την ανάγνωση φαίνονται η συνέχεια και η συνοχή του.³ Ως αποτέλεσμα η ενότητα του έργου προϋποθέτει την ύπαρξη κεντρικού άξονα, δηλαδή μιας «σπονδυλικής στήλης» που το διατρέχει από την αρχή ως το τέλος και της οποίας ο «νωτιαίος μυελός» δίνει κατευθυντήριες γραμμές υπογραμμισμένες επανειλημμένα από τους κριτικούς, όπως ο αθηναϊκός μπεριαλισμός⁴ η αθηναϊκή θαλασσοκρατία,⁵ η αντιπαράθεση των πολιτευμάτων Αθήνας-- Σπάρτης και η βία του πολέμου.

Η παρέκβαση δεν θεωρείται από τον ίδιο τον ιστορικό ως φυσικός κι αυτονόητος σκοπός του έργου του και γιαυτό τον λόγο δικαιολογεί την δημιουργία της στην Πεντηκονταετία : «Έγραψα δέ αυτά καί τήν έκβολήν τοῦ λόγου ἐποίησάμην διά τόδε »

Όμως τι είναι ακριβώς η παρέκβαση ; Μέσα σε ένα γενικό άξονα που ακολουθεί μια χρονολογική ή λογική σειρά περιγραφόμενων γεγονότων παρέκβαση είναι το κομμάτι εκείνο που ξεφεύγει από τον άξονα αυτόν της αφήγησης. Ο Θουκυδίδης στο βωμό της χρησιμότητας της ιστορίας θυσιάζει την ψυχαγωγία του αναγνώστη και δημιουργεί παρέκβαση όταν αυτό είναι απαραίτητο, δηλαδή είτε να συμπληρώσει την πληροφόρηση μέσα στο πλαίσιο εκείνων που περιγράφει είτε για να ασκήσει κριτική είτε για να εμβαθύνει.

Οι πιο γνωστές από τις παρεκβάσεις του είναι οι παρακάτω : η Αρχαιολογία (I 1-21), η Πεντηκονταετία (I 89-117), οι παρεκβάσεις για τα μιάσματα του Κύλωνα και το τέλος του Πausανία και του Θεμιστοκλή (I 126-138), για το κράτος των Οδρυσών (II 96-97), τον αποικισμό της Σικελίας (VI 2-6.1) και τους Πεισιστρατίδες (VI 54-59).

Η Πεντηκονταετία αναλύει την περίοδο ανάμεσα στα έτη 479 πΧ μέχρι 432 πΧ κατά την οποία μπήκαν οι βάσεις για την αθηναϊκή ηγεμονία. Υπάρχει πάντα ένας συνδετικός κρίκος που ενώνει την κάθε μια παρέκβαση με το κυρίως κείμενο ευρισκόμενος άλλοτε στην εισαγωγή κι

³ Romilly (2000) 67, 70 και Finley (1967) 121-2, 167-9

⁴ Romilly (2000) 67

⁵ βλ σχετικά Romilly (2000) 96

άλλοτε στον επίλογό της, ενώ για την περίοδο της Πεντηκονταετίας ο σκοπός του είναι να δείξει τον τρόπο που έφτασε η Αθήνα σταδιακά στην κορυφή [Οἱ γάρ Ἀθηναῖοι τρόπῳ τοιῶδε ἦλθον ἐπὶ τὰ πράγματα ἐν οἷς ἠϋξήθησαν (I 89.1). Πρβλ. επίσης I 118.2]. Ακόμα πρέπει να σημειώσουμε ότι σε όλο το έργο θα συναντήσουμε κι άλλες παρεκβάσεις, μικρότερης βέβαια έκτασης, με το περιεχόμενο και την λειτουργικότητά τους να παρουσιάζουν αρκετά μεγάλο ενδιαφέρον καθότι ανήκουν σε άλλες κατηγορίες κι έχουν διαφορετικούς ρόλους. Έτσι μπορούμε να εκτιμήσουμε τον βαθμό συνολικής ενότητας του έργου για τον οποίο ο ιστορικός ακολουθεί έναν κεντρικό στην αφήγησή του άξονα συνειδητά και υπεύθυνα.⁶

⁶ Πόθου (2012) 25- 36

1.2. Η ΧΡΟΝΙΚΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΠΑΡΕΚΒΑΣΕΩΝ

Η σύγκριση του αφηγηματικού χρόνου της κύριας αφήγησης με αυτόν της παρέκβασης έχει αρκετά μεγάλο ενδιαφέρον. Η παρέκβαση «αναστατώνει» την κύρια αφήγηση καθότι παρεκκλίνει από μια γραμμική πορεία, με το θεματικό της αντικείμενο διαφοροποιούμενο και να αφορά γεγονότα τα οποία διαδραματίζονται σε άλλες χρονικές στιγμές. Ο κεντρικός της κύριας αφήγησης άξονας είναι, μπορούμε να πούμε, σε δυο επίπεδα : Το πρώτο κάθετο και θεματικό – για τα γεγονότα που περιγράφονται – και το δεύτερο οριζόντιο και χρονικό. Ο Θουκυδίδης ξεκινάει την αφήγησή του από μια συγκεκριμένη χρονική στιγμή και προχωρώντας καταλήγει σε μια άλλη, με το έργο του λοιπόν να διαθέτει μια χρονική συνέχεια και να δημιουργεί αυτή εδώ την χρονικότητα.

Με φανερό το αφηγηματικό δέσιμο με αυτή την χρονική συνέχεια του έργου η παρέκβαση την διακόπτει προσωρινά, με εξαίρεση εάν ταυτίζεται χρονικά με την αφήγηση, συνιστώντας χρονική ασυνέχεια μέσα στην αφήγηση.

Μελετώντας την χρονικότητα των παρεκβάσεων αποκαλύπτεται η τόλμη του ιστορικού που χωρίς δισταγμό κάνει χρονικά «άλματα», μετακινώντας και τους αναγνώστες του στον χωροχρόνο, κι αναστατώνοντας την χρονολογική σειρά των γεγονότων ενσωματώνει παρεκβάσεις στην κύρια αφήγηση. Η παρατήρηση από την J de Romilly για την εναλλαγή χρόνων και τόπων στο όγδοο βιβλίο μάλλον θα πρέπει να επεκταθεί για ολόκληρο το έργο.

Η χρονικότητα μιας παρέκβασης σε σχέση με αυτή της κύριας αφήγησης μπορεί να κυμαίνεται σε τρία επίπεδα --προτερόχρονη, ταυτόχρονη και υστερόχρονη – και να καθορίζεται από τον χρόνο των ρημάτων αλλά και άλλα λεκτικά στοιχεία όπως τα επιρρήματα κλπ., όμως με μια προσεκτικότερη ματιά δεν υπάρχει ταυτόχρονη παρέκβαση.

Τέλος εκείνο το στοιχείο το οποίο κάνει την περιγραφή της κύριας αφήγησης πλήρη, ενεργή καθώς και ενδιαφέρουσα είναι το ότι παρεισφύουν παρεκβάσεις με την χρονικότητά τους να έχει αρκετά μεγάλη ποικιλία.⁷

⁷ Πόθου (2012) 37- 41

1.3. Ο ΣΥΝΔΕΤΙΚΟΣ ΚΡΙΚΟΣ

Από την στιγμή που η παρέκβαση συνιστά ξένο σώμα που εισέρχεται σε αυτό της κύριας αφήγησης είναι λογικό να υπάρχει μαζί της ένας ενωτικός σύνδεσμος, δηλαδή κάποιος συνδετικός κρίκος ο οποίος εκτελεί την παραπάνω λειτουργία. Η συνειδητή δημιουργία της παρέκβασης από τον συγγραφέα αποδεικνύεται από την προφανή παρουσία αυτού του συνδετικού κρίκου ο οποίος δένει το παρεκβατικό κομμάτι με το υπόλοιπο, θέλοντας να γίνει κατανοητό στον αναγνώστη και αποφεύγοντας προβλήματα που πιθανόν να προκληθούν από την αναστάτωση που προκαλείται στην σειρά της αφήγησης.. Ίσως με αυτό τον τρόπο προσπαθεί να εξιλεωθεί ο ιστορικός από κάποιες τυχόν ενοχές που αισθάνεται για την απόκλιση αυτή. Αρκετές φορές ο συγγραφέας καθησυχάζει τους αναγνώστες του, δια μέσου του συνδετικού κρίκου, για την συντομία της παρέκβασής του ενώ άλλες δικαιολογώντας την ισχυρίζεται πως ούτε διασπαστική είναι, ούτε ετερόκλητη και άλλοτε υπογραμμίζοντας την σημασία της μέμφεται τους προκατόχους του παραμέλησαν το συγκεκριμένο θέμα. Σε τούτο το σημείο οι ιστορικοί θυμίζουν τον Θουκυδίδη που δικαιολογεί την εκβολή πάνω στην Πεντηκονταετία. [«Έγραψα δέ αυτά και την έκβολήν τοῦ λόγου ἐποίησάμην διά τὸδε, ὅτι τοῖς πρό ἐμοῦ ἄσασιν ἐκλίπες τοῦτο ἦν τό χωρίον καί ἦ τά πρό τῶν Μηδικῶν Ἑλληνικά ξυνετίθεσαν ἢ αὐτά τά Μηδικά. Τούτων δέ ὅσπερ καί ἦψατο ἐν τῇ Ἀττικῇ ξυγγραφῇ Ἑλλάνικος, βραχέως τε καί τοῖς χρόνοις οὐκ ἀκριβῶς ἐπεμνήσθη » (I 97.2)]. Αισθάνεται την υποχρέωση να γεφυρώσει παρεκβάσεις- κύρια αφήγηση με συνδετικό κρίκο αφού αυτές δεν είναι αυτονόητος σκοπός στο έργο του. Η αποτελεσματικότητα όσον αφορά τον συνδετικό κρίκο στις παρεκβάσεις είναι σχετική : κάποιες είναι προσαρμοσμένες στην κύρια αφήγηση με επιδέξιο τρόπο σε αντίθεση με άλλες που ο συνδετικός κρίκος έχει μικρή αποτελεσματικότητα, ενώ η χρησιμοποίησή του γίνεται μερικές φορές με τεχνητό τρόπο. Τέλος επειδή ο συγγραφέας θέλει πάντα να δικαιολογεί τις παρεκβάσεις του ακολουθώντας πιστά και με σοβαρότητα έναν κεντρικό άξονα οδηγείται από τούτη την επιθυμία του, μερικές φορές, σε αδεξιότητες με αποτέλεσμα η σύνδεση παρέκβασης- κυρίως κειμένου να γίνεται με τρόπο αφύσικο και χωρίς μεγάλη πειθώ.

Γενικά ως προς την μορφή τους οι συνδετικοί κρίκοι μπορούν να διακριθούν σε δύο κατηγορίες, αν και παρουσιάζουν αρκετά μεγάλη ποικιλία : α) σύνδεσμοι καθαρά γραμματικής φύσης (γάρ, καί, δέ, μέν, δεικτικές ή αναφορικές αντωνυμίες κλπ) και β) σύνδεσμοι που βασίζονται σε νοηματική συνάφεια, με τους πρώτους να λειτουργούν λιγότερο αποτελεσματικά συγκριτικά με τους δεύτερους καθότι «επιβάλλουν» τεχνητή και με μειωμένη πειστικότητα σύνδεση.

Είναι δυνατόν μια παρέκβαση να μην συνοδεύεται από συνδετικό κρίκο. Σε εκείνη την περίπτωση λειτουργεί ως μια αυτόνομη ενότητα κόβοντας προσωρινά την συνέχεια της κύριας αφήγησης. Ένα τέτοιο παράδειγμα είναι η δικαιολόγηση (εκβολή) της παρέκβασης (I 97.2) της Πεντηκονταετίας που βρίσκεται στο εσωτερικό της.

Τέλος παρατηρούμε πως όταν η συνάφεια μιας ιδέας επιτρέπει την ένωση ο συνδετικός κρίκος αποτελεί στοιχείο συμπληρωματικό και προσαρμοσμένο στην κύρια αφήγηση, και όχι ξένο σώμα.⁸

⁸ Πόθου (2012) 43- 49

1.4. ΟΙ ΜΕΓΑΛΕΣ ΑΙΤΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΠΑΡΕΚΒΑΣΕΙΣ

A. Η ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ Η ΠΕΝΤΗΚΟΝΤΑΕΤΙΑ

1.4.1. Ο ΑΙΤΙΟΛΟΓΙΚΟΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ

Η παρέκβαση για την περίοδο της Αρχαιολογίας (I 2. 1-19) και της Πεντηκονταετίας (I 89-118) ανήκει στην κατηγορία των αιτιολογικών παρεκβάσεων, επειδή η ύπαρξή της οφείλεται στην ανάγκη να δικαιολογηθεί μια κρίση του ιστορικού η οποία εκτίθεται στην αρχή κάθε παρέκβασης.

Η παρέκβαση για την περίοδο της Πεντηκονταετίας δημιουργήθηκε για να αιτιολογήσει την άποψή του ο ιστορικός για την «ἀληθεστάτην πρόφασιν τοῦ πολέμου » : «ο κυριώτερος λόγος ήταν ότι φοβούνταν εξάπλωση της αθηναϊκής ηγεμονίας, επειδή έβλεπαν το μεγαλύτερο μέρος της Ελλάδος να βρίσκεται ήδη σε αθηναϊκά χέρια». Ομοίως, ο εισαγωγικός συνδετικός κρίκος είναι ένα επεξηγηματικό γάρ. [Οἱ γάρ Ἀθηναῖοι τρόπῳ τοιῶδε ἦλθον ἐπὶ τὰ πράγματα ἐν οἷς ηὔξήθησαν (I 89.1)]. Στην πραγματικότητα η αιτιότητα είναι όχι μόνο ο λόγος δημιουργίας αλλά και το κύριο χαρακτηριστικό των παρεκβάσεων της Αρχαιολογίας και της Πεντηκονταετίας. Εύκολα καταλαβαίνει κανείς την επιθυμία στην σκέψη του Θουκυδίδη να καταστήσει φανερή την αιτία κάποιας κατάστασης. Αναφορικά με το λεξιλόγιο η έκφραση της αιτιότητας γίνεται τόσο με τον επεξηγηματικό σύνδεσμο γάρ όσο και με άλλες λέξεις στις οποίες ενυπάρχει κάποιο στοιχείο της όπως σημείον, μαρτύριον, αἴτιον, δῆλον καθώς και τα ρήματα τεκμηριοῖ και δηλοῦται.

Η αιτιότητα στην παρέκβαση της Πεντηκονταετίας δεν είναι ιδιαίτερα έντονη, όμως βρίσκουμε την τάση του ιστορικού για πιο αναλυτική εμβάθυνση με το χαρακτηριστικότερο παράδειγμα για αιτιολογία του αυταρχικού χαρακτήρα της αθηναϊκής συμμαχίας(I 99)

Το προσωπικό στοιχείο στην παρέκβαση της Πεντηκονταετίας έχει περιορισμένη ποσότητα αλλά αποφασιστικό ρόλο. Ο Θουκυδίδης αναφέρεται στον εαυτό του μόνο στην περίπτωση που θέλει να δικαιολογήσει την παρέκβαση της Πεντηκονταετίας (I 97.2), με την αναφορά όμως αυτή να κατέχει κεντρική δομική θέση. Η χρήση του πρώτου ενικού προσώπου είναι ενισχυτική της υποκειμενικότητας και ενισχυτική της ανεπάρκειας του γραπτού κειμένου -τεκμήρια-άρα και με μια αναπηλάφιση στο παρελθόν ταυτίζεται με αληθοφανή αλλά όχι απόλυτα βέβαιη ιστορική αναπαράσταση. Στην παρέκβαση της Πεντηκονταετίας όπου δεν γίνεται αναπηλάφιση ο ιστορικός εκθέτει τα γεγονότα χωρίς την παραμικρή αμφιβολία.⁹

⁹ Πόθου (2012) 51- 57

1.4.2. Η ΔΟΜΗ

Η παρέκβαση της Πεντηκονταετίας έχει διχοτομική δομή. Ο H.D. Westlake διακρίνει δύο μέρη : κεφ 89-96 και 97-118 [« Η παρέκβαση της Πεντηκονταετίας είναι σημαντική για διάφορους λόγους. Αποτελείται από δύο μέρη με το πρώτο (87-96) να είναι τελείως διαφορετικό από το δεύτερο (97-118.2) σε γενικό ύφος και διαβάθμιση, μαζί και την παρουσίαση των ηγετικών φυσιογνωμιών». Αυτή η διάκριση φαίνεται καθαρά τόσο από την δικαιολόγηση της εκβολής, όσο κι από την αναφορά στο έργο του Ελλάνικου (Πρβλ. R.J. Lenardon, «Thucydides and Hellanikos », Studies, Mc Gregor. Classical Contributions, New York, 1981,59-70)¹⁰

1.4.3. ΤΑ ΑΡΧΑΪΚΑ ΥΦΟΛΟΓΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ

Στην παρέκβαση της Πεντηκονταετίας επικρατεί η μέθοδος της επιστημονικής ιστοριογραφίας,, μέθοδος που εμπεριέχει έκθεση γεγονότων με ακρίβεια και αυστηρότητα.

Το κριτικό πνεύμα

Το κριτικό πνεύμα δεν εμφανίζεται στην παρέκβαση της Πεντηκονταετίας. Εκεί συναντάμε μόνο μια εμβάθυνση κριτική και χωρίς πολεμικό χαρακτήρα. Αναλύει τις αιτίες των αποστασιών των συμμάχων των Αθηναίων τονίζοντας ότι μέχρι κάποιο σημείο η ευθύνη βαρύνει τους ίδιους για την αυταρχική συμπεριφορά των Αθηναίων, επειδή τους ήταν προτιμότερο να δίνουν χρήματα αντί για συμμετοχή στις εκστρατείες, γεγονός το οποίο έδινε δύναμη στο αθηναϊκό ναυτικό και αποδυνάμωνε την συμμαχική προετοιμασία (I 99. 1-3)¹¹

¹⁰ Πόθου (2012) 59- 60

¹¹ Πόθου (2012) 61-63

1.5. Η ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΗΣ ΠΕΝΤΗΚΟΝΤΑΕΤΙΑΣ

Όταν η πόλη των Αθηνών κατά την περίοδο της Πεντηκονταετίας έγινε το κέντρο της Ελλάδος, το αξίωμα της στρατηγίας εξελίχθηκε πολύ ομαλά σε αξίωμα με μεγάλη βαρύτητα.¹² Μια λεπτομέρεια καθοριστικής σημασίας για την εξέλιξη των γεγονότων. Ο δήμος των Αθηναίων συνειδητοποίησε από τη μάχη του Μαραθώνα ότι ουσιαστικά την νίκη αυτή χρωστούσε στον στρατηγό Μιλτιάδη κι όχι στον πολέμαρχο Καλλίμαχο. Έτσι, μετά την καθιέρωση της αθηναϊκής ηγεμονίας, οι στρατηγοί έγιναν σταδιακά και πολιτικοί ηγέτες, εκτός από στρατιωτικοί.¹³ Αυτή η λεπτομέρεια συμβολίζει το πνεύμα της ανανέωσης της εποχής. Ο πέμπτος αιώνας -με την εξουσία να περνά σε τέτοιους ανθρώπους – χαρακτηρίζεται ως αιώνας της δράσης και της κατάκτησης.¹⁴ Αυτό συνάδει και με την πραγματική αιτία του πελοποννησιακού πολέμου, με την ολοένα και προκλητικά αυξανόμενη δύναμη της δημοκρατικής Αθήνας και την δυσαρέσκεια της ολιγαρχικής Σπάρτης.¹⁵ Ένα ακόμα στοιχείο στην αθηναϊκή εσωτερική, που για ορισμένους επέδρασε και στην εξωτερική, πολιτική είναι η από τον Εφιάλτη μεταρρύθμιση του Αρείου Πάγου το 462/1 πΧ -με πιθανή ανάμειξη του Θεμιστοκλή ή και του Περικλή. Ο περιορισμός μόνο στα δικαστικά καθήκοντα με αφαίρεση αρμοδιοτήτων από τον «ολιγαρχικό» Άρειο Πάγο ενίσχυσε την δημοκρατία και την εξουσία του λαού πάνω στον έλεγχο του κράτους βάζοντας τέλος στην τριαντάχρονη με την Σπάρτη συνθήκη και δίνοντας ώθηση στο να επεκταθεί σε όλη την Ελλάδα η αθηναϊκή ηγεμονία. Αν τούτο ισχύει, τότε η εξωτερική άσκησε επιρροή και διαμόρφωσε ένα στοιχείο στην εσωτερική πολιτική. Ο Θουκυδίδης όμως δεν φαίνεται να συμμαρτυρεί αυτή την άποψη. Η μεταρρύθμιση του Αρείου Πάγου δεν θεωρείται ως εσκεμμένη στρατηγική στην εξωτερική πολιτική αλλά με περισσότερο συμβολικό χαρακτήρα, μολονότι αυτή είναι η εντύπωση που αφήνει εκ των υστέρων το ιστορικό γίνεσθαι δεν πρόκειται για κάποιον από πριν σχεδιασμένο πολιτικό ελιγμό.

Κατά τον Θουκυδίδη η Αθήνα λειτούργησε σαν «σωτήρας της Ελλάδας»¹⁶ και χρησιμοποιώντας σαν πρόσχημα τον Περσικό κίνδυνο γιγαντώθηκε η δύναμή της συστηματικά κι ανέλαβε προκλητικά τον ρόλο της σεβαστής και προστάτιδας δύναμης αρχικά ισοδύναμης με αυτή των Λακεδαιμονίων : « ἄμα δέ καί προσφιλεῖς ὄντες ἐν τῷ τότε διά τήν ἐς τόν Μῆδον προθυμίαν τά μάλιστα αὐτοῖς ἐτύγχανον » (I 92). Εκτός του Θουκυδίδη, πηγές για την ίδια περίοδο είναι :

¹² Forana (1971) 19

¹³ Forana (1971) 27. Αντίθετα η Loraux (1981) 103, αναδεικνύει τον Καλλίμαχο από την απόφασή του ενάντια στο θάνατο.

¹⁴ Low (2005) 98

¹⁵ Πόθου (2012) 102

¹⁶ Schulz (2005) 112-113

Διόδωρος ο Σικελιώτης (XI 38-92, XII 1-37) και σποραδικά οι βίοι του Πλουτάρχου (Κίμων, Περικλής, Θεμιστοκλής). Ο Rhodes κάνει την παρακάτω μετριοπαθή εκτίμηση : Επειδή είναι συνολικά άγνωστη η δραστηριότητα της Δηλιακής συμμαχίας δεν μπορεί να εξακριβωθεί μέχρι ποιο βαθμό η αθηναϊκή πολιτική εξυπηρετούσε αντι-περσικούς σκοπούς και μέχρι ποιο τα δικά της συμφέροντα¹⁷, παρ' όλο που όσες πόλεις κατέφευγαν στη συμμαχία για προστασία από τον περσικό κίνδυνο δεν μπορούν να κατηγορήσουν για παραμέληση των αντικειμενικών σκοπών την Αθήνα. Ο Θουκυδίδης κάνει μια αυστηρή επιλογή στα γεγονότα, επιλέγοντας εκείνα που προβάλλουν την εδραίωση της αθηναϊκής ηγεμονίας.¹⁸ Άρα η εκτίμηση για το περιεχόμενο της παρέκβασης – έστω και τμηματικά (98-115,1) – ότι δηλαδή αποτελεί απαρίθμηση γεγονότων που αφορούν την εξωτερική αθηναϊκή πολιτική μέχρι τις τριακονταετίες σπονδές του 446/5 πΧ είναι κάτι παραπάνω από απλουστευτική.¹⁹ Η Πεντηκονταετία απηχεί το κλίμα της νίκης των Αθηνών στους Περσικούς πολέμους . Όμως αυτός ο θρίαμβος « προεξόφλησε » και την μετέπειτα καταστροφή στον Πελοποννησιακό πόλεμο ακολουθώντας την απόλυτα φυσική πορεία κάθε μεγάλης δύναμης. Κάνοντας κάποιος την εκτίμηση της νίκης των Ελλήνων (των Αθηναίων), δεν μπορεί παρά να μελετήσει την δύναμη των Περσών.²⁰ Στην πραγματικότητα η περσική απειλή ήταν διαρκής και μετά το 479 πχ, ενώ ο πόλεμος δεν συνεχίστηκε με την ίδια ένταση καθ' όλη τη διάρκειά του.²¹

¹⁷ Πόθου (2012) 102. Για παράδειγμα στο επεισόδιο των Εννέα οδών (Αμφίπολη) φαίνεται να ενδιαφέρει πιο πολύ τα αθηναϊκά συμφέροντα παρά εκείνα της συμμαχίας της Δήλου (I 100).

¹⁸ Rhodes (1992) 41,44

¹⁹ Αντίθετη είναι η άποψη του Rhodes (1992) 40,41,47 « catalogue of events »

²⁰ Rhodes (1992) 34-61]

²¹ Πόθου (2012) 105

1.6. Η ΠΕΝΤΗΚΟΝΤΑΕΤΙΑ (89-117)

Η περίοδος της Πεντηκονταετίας (480-430) δεν αντιστοιχεί σε 50 χρόνια. Αρχίζει από το 479 ενώ τελειώνει στις αρχές της δεκαετίας του 430. Αργότερα, το 435, αρχίζουν τα γεγονότα της Επιδάμνου. Σημειώνεται ήδη στα Κερκυραϊκά (εισ. σημ -κεφ 24-55) στα Ποτιδαιατικά (εισ. σημ. 56-65 σημ στα χωρία 67.2 και 4) πως η ελλιπής αυτή κάλυψη προκάλεσε σοβαρές στρεβλώσεις (Επίσης, ο Θουκυδίδης παραλείπει να αναφερθεί πως η Σπάρτη αρνήθηκε να βοηθήσει την αποστασία της Λέσβου στη δεκαετία του 430, 3.2.1 σημ.) Δεν είναι ικανοποιητική η διατύπωση του κεφ. 118.1 πως τα Κερκυραϊκά και τα Ποτειδαιατικά συνέβησαν «οὐ πολλοῖς ἔτεσιν ὕστερον», ενώ τα χρόνια εκείνα έχουν γίνει πολλά και σημαντικά γεγονότα.

Ο Θουκυδίδης μάλλον είχε σκοπό να περιγράψει την αύξηση της δύναμης της Αθήνας - κεφ. 88- παρά να δώσει μια επίτομη ιστορία της περιόδου. Φαίνεται δε πως στοχεύει να δώσει με λεπτομέρειες γεγονότα που θορύβησαν τους Σπαρτιάτες ιδιαίτερα (πρβ 23.6, 88, 118.2). Έτσι εξηγούνται παραλείψεις όπως η ειρήνη του Καλλία (449) ή η ίδρυση των Θουρίων (443) που σε διαφορετική περίπτωση θα παραξένευαν.

Η λογοτεχνική τεχνική του Θουκυδίδη είναι επιλεκτική. Σε κάποιο βαθμό αντικαθιστά με συγκεκριμένες περιπτώσεις τις γενικές κατηγορίες, μια τεχνική που αργότερα χρησιμοποιεί και ο Τάκιτος.²²

²² Hornblower (2006) 324 - 325

1.7. ΤΟ ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ ΤΗΣ ΠΕΝΤΗΚΟΝΤΑΕΤΙΑΣ

I 88 : Η «άληθεστάτη πρόφασις» του πολέμου με την οποία μεταφερόμαστε στην εισαγωγή της παρέκβασης της Πεντηκονταετίας, ο λόγος που οι Λακεδαιμόνιοι αποφάσισαν να λύσουν τις τριακονταετείς σπονδές.

I 89 : Το ξεκίνημα της παρέκβασης και σύνδεση με τα επόμενα. Πυρετώδεις προετοιμασίες για την επικείμενη ανοικοδόμηση της πόλεως και των τειχών των Αθηνών αμέσως μετά την αναχώρηση των Περσών.

I 90-92 : Ανησυχία των Λακεδαιμονίων για τα «θεμιστόκλεια» τείχη. Οι Αθηναίοι στέλνουν πρεσβεία στην Σπάρτη με αρχηγό τον Θεμιστοκλή. Αποστολή πρεσβείας Λακεδαιμονίων στην Αθήνα. Το τέχνασμα του Θεμιστοκλή. Η επιστροφή των πρεσβειών σε Αθήνα και Σπάρτη.

I 93 : Εσωτερική παρέκβαση, σχετικά με την οικοδόμηση των τειχών (ο τρόπος κατασκευής, το πάχος και το ύψος) σε Αθήνα και Πειραιά.

I 94-95 : Εκστρατεία στην Κύπρο των Ελλήνων και δυσαρέσκεια των Ιώνων για την τυραννική συμπεριφορά και του «μηδισμού» του Πausανία.

I 96 : Η αρχηγία περνά σε αθηναϊκά χέρια. Ίδρυση του ταμείου της Συμμαχίας της Δήλου.

I 97 : Η θέση του ιστορικού για την Πεντηκονταετία πως πρόκειται για μια παρέκβαση. Ο διπλός σκοπός αυτής της παρέκβασης. Ο Θουκυδίδης απέναντι σε άλλους ιστορικούς.

I 98-99 : Οι πρώτες αντιδράσεις των συμμάχων εξαιτίας της αυταρχικής συμπεριφοράς των Αθηναίων.

I 100-101 : Νίκη σε ξηρά και θάλασσα των Αθηναίων με αρχηγό τον Κίμωνα στην Παμφυλία ενάντια στους Πέρσες. Αποστασία, πολιορκία και ήττα των Θασίων. Μεγάλη σεισμική δόνηση στη Σπάρτη (464 πΧ). Εξέγερση των ειλωτών και των περιοίκων και πόλεμος στην Ιθώμη.

I 102-103 : Αποδοχή των εξεγερθέντων ειλωτών από τους Αθηναίους. Ρήγμα στις σχέσεις Αθηναίων – Λακεδαιμονίων και Αθηναίων – Κορινθίων. Συμμαχία Αθηναίων- Αργείων- Θεσσαλών και Μεγαρέων.

I 104 : Μετά από πρόσκληση του Ινάρω, βασιλέα της Λιβύης, οι Αθηναίοι εκστρατεύουν στην Αίγυπτο 460 πΧ.

I 105-106 : Η διαμάχη Αθηναίων- Κορινθίων για την Αίγινα. Συντριπτική ήττα των Κορινθίων.

I 107-108 : Η οικοδόμηση των μακρών τειχών στο Φάληρο και τον Πειραιά. Προστριβές Αθηναίων- Λακεδαιμονίων με αφορμή την εκστρατεία των Φωκίων κατά της Δωριάδας. Νίκη για τους Λακεδαιμονίους στη μάχη της Τανάγρας (456 πΧ). Κατάληψη της Βοιωτίας και Φωκίδας από τους Αθηναίους μετά από μάχη στα Οινόφυτα. Η Αίγινα συνθηκολογεί.

I 109-110 : Η Αίγυπτος υποδουλώνεται ξανά στους Πέρσες. Ολοκλήρωση της αθηναϊκής

εκστρατείας στην Αίγυπτο με σημαντικές απώλειες.

I 111-112 : Ανώφελη αθηναϊκή εκστρατεία εναντίον του Φαρσάλου στη Θεσσαλία. Νέα, χωρίς αποτέλεσμα, με αρχηγό τον Περικλή εκστρατεία των Αθηναίων στην Ακαρνανία. Πενταετής σπονδές Αθηναίων-Λακεδαιμονίων. Οι Αθηναίοι εκστρατεύουν στην Κύπρο με αρχηγό τον Κίμωνα και νίκη σε ξηρά και θάλασσα. «Ιερός πόλεμος» Αθηναίων- Λακεδαιμονίων για το ιερό των Δελφών.

I 113 : Νίκη των Αθηναίων στην Χαιρώνεια. Αντεπίθεση των εξόριστων Βοιωτών. Εκκένωση της Βοιωτίας από τους Αθηναίους.

I 114 : Αποστασία των Ευβοέων και των Μεγαρέων. Οι Αθηναίοι με τον Περικλή επικεφαλής εκστρατεύουν στην Εύβοια και οι Λακεδαιμόνιοι με τον Πλειστοάνακτα στην Αττική.

I 115-117 : Τριακοντούτεις σπονδές ανάμεσα σε Αθηναίους και Λακεδαιμόνιους. Πόλεμος Σαμίων και Μιλησίων για την Πριήνη (440 πΧ) κι ανάμειξη των Αθηναίων στο πλευρό των Μιλησίων. Οι Αθηναίοι νικούν τους Σαμίους στη ναυμαχία της Τραγίας. Πολιορκία και συνθηκολόγηση της Σάμου.

I 118 : Ολοκλήρωση και σύνοψη της Πεντηκονταετίας. Το πρόσχημα και η βαθύτερη αιτία του πολέμου.²³

²³ Πόθου (2012) 99 - 100

2. Η «ΑΛΗΘΕΣΤΑΤΗ ΠΡΟΦΑΣΙΣ»

[1.88.1] ἐψηφίσαντο δὲ οἱ Λακεδαιμόνιοι τὰς σπονδὰς λελύσθαι καὶ πολεμητέα εἶναι οὐ τοσοῦτον τῶν ξυμμάχων πεισθέντες τοῖς λόγοις ὅσον φοβούμενοι τοὺς Ἀθηναίους μὴ ἐπὶ μείζον δυνηθῶσιν, ὀρῶντες αὐτοῖς τὰ πολλὰ τῆς Ἑλλάδος ὑποχέτρια ἤδη ὄντα.

πολεμητέα εἶναι : ενν. υποκείμενο «τα πράγματα». Πρόκειται για το χαρακτηριστικό ύφος του Θουκυδίδη -αόριστη διατύπωση της αφαιρετικής σκέψης.* Για το λόγο αυτό έχουμε και τη χρήση πληθυντικού. Ο Θουκυδίδης δίνει έμφαση στο λεξιλόγιο και στον τρόπο έκφρασης. «Τα πράγματα» επανέρχονται αμέσως μετά (I 89.1), γεγονός που φανερώνει τη γλωσσική επεξεργασία του κειμένου.²⁴

οὐ τοσοῦτον ... ὅσον : Η συγκεκριμένη διατύπωση συναντιέται σε φράσεις που αφορούν πόλεμο, επίδειξη δύναμης, επιβολή της θέλησης του ισχυρότερου. Προσφιλής τρόπος διατύπωσης του Θουκυδίδη που ενέχει και μια δόση ειρωνείας.²⁵

τῶν ξυμμάχων : πρόκειται για τους Αιγινήτες που από φόβο δεν έστειλαν επίσημη πρεσβεία, τους Μεγαρείς που ήταν χολωμένοι για εμπορικούς και οικονομικούς λόγους και φυσικά οι Κορίνθιοι που μίλησαν τελευταίοι (I 87 2-5)²⁶

φοβούμενοι : η σημασία της λέξης «φόβος» σε συνάρτηση με τις λέξεις «δέος» κι «έκπληξις» ως αληθινές αιτίες του Πελοποννησιακού πολέμου.²⁷

τοὺς Ἀθηναίους : υποκείμενο της ενδοιαστικής πρότασης με διπλό συντακτικό ρόλο (αντικείμενο της μετοχής φοβούμενοι) , γι αυτό λόγω έμφασης είναι έξω από την ενδοιαστική πρόταση και μεταξύ αυτής και της μετοχής.*

μὴ ἐπὶ μείζον : ενδοιαστική πρόταση εκφράζουσα πολύ καλά τον φόβο των Λακεδαιμονίων και την αληθινή αιτία του πολέμου.²⁸

δυνηθῶσιν : Στο σημείο αυτό ο αόριστος είναι ο σωστός χρόνος καθότι ο φόβος των Σπαρτιατών ήταν στο ίδιο το γεγονός , δηλαδή στην αύξηση της δύναμης των Αθηναίων κι όχι στο χρόνο ή τη διάρκεια που έγινε το γεγονός.²⁹ Σύμφωνα με τον *usus scribendi* ο ιστορικός δεν κάνει γενική κι αόριστη αναφορά σε μια μακροχρόνια αύξηση της δύναμης των Αθηναίων αλλά στην ηγεμονία τους που γινόταν με γρήγορους ρυθμούς. Ο φόβος των Σπαρτιατών έγκειται όχι μόνο στην

²⁴ Πόθου (2012) 131

²⁵ Πόθου (2012) 131 - 132

²⁶ Πόθου (2012) 132

²⁷ Για περισσότερες πληροφορίες βλ. Desmond (2006) 101, 359 - 379

²⁸ Πόθου (2012) 132

²⁹ Sheppard-Evans (1889) 99

εδραίωση αλλά και στην ταχύτητά της.³⁰ Επαναλαμβάνεται το μοτίβο της «αληθέστατης πρόφασης» του I 23,6. με τον ιστορικό να το τοποθετεί στην αρχή της Πεντηκονταετίας και στο τέλος της Μεθοδολογίας.³¹

Ἑλλάδος : Στην έκφραση «τά πολλά τῆς Ἑλλάδος» ἔμμεσα αναφέρεται ως συνένωση κρατιδίων, ἐδῶ ὄντως ἐνυπάρχει ὡς διαμορφωμένη χώρα με εθνική ταυτότητα.³²

ὑποχείρια : ἡ φράση μάλλον ἐνέχει συναισθηματική φόρτιση καθότι εἶναι γνωστή ἡ ἀγάπη τοῦ Θουκυδίδη πρὸς τὸ Αἰσχύλειο (Ἰκέτιδες 392) καὶ τὸ Εὐριπίδειο (Ἀνδρομάχη 736) λεξιλόγιο ἤδη ἀπὸ τὴν Ἀρχαιολογία. Ἀντίθετα ὁ Ἡρόδοτος τὴ χρησιμοποιεῖ συχνά κυρίως με τὸ ρῆμα «ποιῶ/ποιούμαι»(I 106,2, I 178,1 κ.α.) ἀλλὰ κι ὅπου ἀναφέρεται στο βασιλιά Λεωτυχίδα των Σπαρτιατῶν (VI 72), ἐνῶ στον Θουκυδίδη ἀπαντιέται ἄλλη μιὰ φορά («ὑποχείριους δέ ἔχοντες τοὺς πλείους» III 11,1), ὁ δε Πολύβιος (I 31.7, I 34.8, IX 42.7 κ.α.) τὴ χρησιμοποιεῖ περισσότερο.³³

Ἦδη : Τὸ κεφ. 88 ἀποτελεῖ εἰσαγωγή σὴν παρέκβαση τῆς Πεντηκονταετίας που θὰ ἀναγγελθεῖ ἀμέσως μετὰ.³⁴ Πρέπει νὰ ἐπισημανθεῖ ὅτι πρόκειται γιὰ τὸ πρῶτο βιβλίο κι ἡ ἐναλλαγή των χρονικότητων (παρόν- παρελθόν) εἶναι ἰδιαίτερα ἐντονη. Παραδειγματικά στο I87,6 : «ἐν τετάρτῳ καὶ δεκάτῳ ἔτει τῶν τριακοντουτίδων σπονδῶν προκεχωρηκυῖων, αἱ ἐγένοντο μετὰ τὰ Εὐβοϊκά» δηλαδή σχεδόν δεκατέσσερα χρόνια μετὰ τὸ 446/5 πΧ. Νὰ διευκρινίσουμε ὅτι ἡ ἐναλλαγή αὐτὴ με τὶς χρονικότητες εἶναι ἐφικτὴ ἀφ' ἐνός ὅταν ὁ ιστορικός χειρίζεται με ἀνεση τὸ υλικό του κι ἀφετέρου φανερώνει τὸ βαθμὸ ἐπεξεργασίας καὶ τελειοποίησης τοῦ κειμένου.³⁵

³⁰ Πόθου (2012) 132

³¹ Kallet Marx (1993) 88

³² Πόθου (2012) 132

³³ Πόθου (2012) 133

³⁴ Kallet Marx (1993) 38

³⁵ Πόθου (2012) 133

3. Η ΠΟΛΙΟΡΚΙΑ ΤΗΣ ΣΗΣΤΟΥ

[1.89.1] Οἱ γὰρ Ἀθηναῖοι τρόπῳ τοιῶδε ἦλθον ἐπὶ τὰ πράγματα ἐν οἷς ἠϋξήθησαν. [1.89.2] ἐπειδὴ Μῆδοι ἀνεχώρησαν ἐκ τῆς Εὐρώπης νικηθέντες καὶ ναυσὶ καὶ πεζῶ ὑπὸ Ἑλλήνων καὶ οἱ καταφυγόντες αὐτῶν ταῖς ναυσὶν ἐς Μυκάλην διεφθάρησαν, Λεωτυχίδης μὲν ὁ βασιλεὺς τῶν Λακεδαιμονίων, ὅσπερ ἠγεῖτο τῶν ἐν Μυκάλῃ Ἑλλήνων, ἀπεχώρησεν ἐπ' οἴκου ἔχων τοὺς ἀπὸ Πελοποννήσου ξυμμάχους, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ ἀπὸ Ἰωνίας καὶ Ἑλλησπόντου ξύμμαχοι ἤδη ἀφεστηκότες ἀπὸ βασιλέως ὑπομείναντες Σηστὸν ἐπολιόρκουν Μήδων ἐχόντων, καὶ ἐπιχειμάσαντες εἶλον αὐτὴν ἐκλιπόντων τῶν βαρβάρων, καὶ μετὰ τοῦτο ἀπέπλευσαν ἐξ Ἑλλησπόντου ὡς ἕκαστοι κατὰ πόλεις. [1.89.3] Ἀθηναίων δὲ τὸ κοινόν, ἐπειδὴ αὐτοῖς οἱ βάρβαροι ἐκ τῆς χώρας ἀπῆλθον, διεκομίζοντο εὐθὺς ὄθεν ὑπεξέθεντο παῖδας καὶ γυναῖκας καὶ τὴν περιούσαν κατασκευὴν, καὶ τὴν πόλιν ἀνοικοδομεῖν παρεσκευάζοντο καὶ τὰ τείχη· τοῦ τε γὰρ περιβόλου βραχέα εἰστήκει καὶ οἰκίαι αἱ μὲν πολλαὶ ἐπεπτώκεσαν, ὀλίγαι δὲ περιῆσαν, ἐν αἷς αὐτοὶ ἐσκήνωσαν οἱ δυνατοὶ τῶν Περσῶν.

τρόπῳ τοιῶδε : συνηθίζεται ἀπὸ τον Θουκυδίδη ἡ χρήση τῆς δεικτικῆς ἀντωνυμίας εἰδικά στον εἰσαγωγικὸ κι ἐπιλογικὸ -παρέκβασης καὶ κύριας ἀφήγησης -κρίκο. Εἰδώ εἴμαστε στο κατώφλι τῆς Πεντηκονταετίας κάτι που πρέπει να εἰπωθεῖ κατάλληλα..Επειδὴ ἡ δεικτικὴ ἀντωνυμία προσδίδει ζωντάνια καὶ καθαρότητα στην ἀφήγησι εἶναι ἕνας ἀπὸ τοὺς πιο κλασικοὺς τρόπους να ἀναγγέλλεται μια παρέκβαση.³⁶ Το «τρόπῳ τοιῶδε» ὑπαινίσσεται συγκεκριμένη Ἀθηναϊκὴ νοοτροπία ἀναφορικά με τὶς ἐννοιες τῆς «αὐξήσεως» καὶ τῆς «ἀρχῆς» ὁπότε ἀποκτᾶ στρατηγικὴ σημασία . Μάλιστα τὸ συσχετίζεται με τὸ I 97,2. στο ὁποῖο γίνεται πάλι λόγος για τρόπο : «ἅμα δὲ καὶ τῆς ἀρχῆς ἀπόδειξις ἔχει τῆς τῶν Ἀθηναίων ἐν οἷῳ **τρόπῳ** κατέστη»³⁷

ἐπὶ τὰ πράγματα : κατὰ τον Gomme εἶναι στην προπολεμικὴ περίοδο ἡ κατάσταση τῶν Ἀθηναίων, περιοριστικὴ ὁμως ἐκτίμησι χρονικά καὶ ιστορικά. Ἡ ἀναφορὰ εἰδώ δεν γίνεται τόσο στη χρονικὴ περίοδο ὅσο σε δημιουργία προϋποθέσεων που ἐπέτρεψαν τὴν αὐξήσι τῆς ἡγεμονίας, ὅρος που δείχνει καθαρά τὴν ἐπίδρασί του ἀπὸ τον Ἡρόδοτο (I 46,1, III 39.30)³⁸

ἐν οἷς ἠϋξήθησαν : «με ποῖο τρόπο ἐγίναν ἰσχυροί» μια ὀργανικὴ μεταφορὰ (ἠϋξήθησαν) που σημαίνει ὅχι ὅτι ἡ δύναμη τῶν Ἀθηναίων μεγάλωνε μετὰ τὸ 479πΧ, ἀλλὰ ὅτι στο τέλος τῆς περιόδου ἦταν μεγαλύτερη ἀπὸ ὅτι στην ἀρχὴ κι ἐξακολουθοῦσε να μεγαλώνει.³⁹

³⁶ Πόθου (2012) 134

³⁷ Kallet Marx (1993) 39

³⁸ Πόθου (2012) 134

³⁹ Hornblower (2006) 326

Ἐπειδή Μήδοι : Το ύφος του Θουκυδίδη γίνεται αφηγηματικό, εύκολο ,ύφος του καθημερινού λόγου, σχεδόν ηροδότειο αναφορικά με το ενδιαφέρον του για τα πρόσωπα , μολονότι οι λεπτομέρειες δεν αντλούνται όλες από τον Ηρόδοτο ακόμα και στα σημεία που ταυτίζονται τα δύο κείμενα (κεφ. 89-95) καθώς και στις παρεκβάσεις για τον Πausανία και τον Θεμιστοκλή. Εικάζουμε την τοποθέτηση αυτών των κεφαλαίων στην αρχή του συγγραφικού έργου του Θουκυδίδη.⁴⁰

καί ναυσί καί πεζῶ : έμφαση με σχήμα ισχυρής συμπλοκής με δύο σκέλη (και...και): Το πρώτο οργανοκεντρικό (ναυσί), και το δεύτερο ανθρωποκεντρικό (πεζῶ). Έμφαση στο πολεμικό μέσο με παράλληλη προβολή θαλασσοκρατορίας (ναυσί). Διάκριση μεταξύ ηπειρωτικής-θαλάσσιας δύναμης καθώς και υπαινιγμός θαλάσσιων-ηπειρωτικών λαών. Με άλλα λόγια προβολή του θαλάσσιου Αθηναϊκού θαύματος που θα συντελεστεί αργότερα.⁴¹

ές Μυκάλην : (479 π.Χ.). Χερσόνησος απέναντι από τη Σάμο, το περίφημο «Τρωγίλιος ἄκρα» ακρωτήριο και θρησκευτικό κέντρο των Ιώνων. Εδώ ο Θουκυδίδης δεν καταπιάνεται με τη μάχη (την αναφέρει ο Ηρόδοτος) αλλά έμμεσα με τις συνέπειές της στην εξωτερική πολιτική της Αθήνας που μετατρέπεται σε επιθετική από αμυντική που ήταν.⁴²

Λεωτυχίδης : Ένας από τους δύο Σπαρτιάτες βασιλείς πρωταγωνιστικό πρόσωπο και δεξιότηχνης. Χάρης σε αυτόν επετεύχθη η νίκη στη ναυμαχία και πεζομαχία της Μυκάλης. Περνάει σχεδόν απαρατήρητος ,επειδή ο Θουκυδίδης αποφεύγει περιγραφή γεγονότων που είναι αναλυτικά στον Ηρόδοτο. Κατηγορήθηκε για δωροδοκία από τους Αλευάδες, τυράννους της Θεσσαλίας και πέθανε εξόριστος στην Τεγέα το 469πΧ. Ο βίος του μάλιστα θυμίζει αυτόν του Πausανία (δωροδοκία, εξορία, διαφυγή, θάνατος)⁴³

ἀπεχώρησεν ἐπ' οἴκου : προσεκτική επιλογή του ιστορικού το «ἀπεχώρησεν» κι όχι «ἀνεχώρησεν» με την πρόθεση ἐπί + γενική καθώς και «οἴκου» όχι «Σπάρτη» θέλοντας να καταδείξει ότι αφού τελείωσε η μάχη έφυγαν οι Σπαρτιάτες αλλά οι Αθηναίοι συνέχισαν και μετά απ' αυτή τον αγώνα.⁴⁴

ἀπό Πελοποννήσου : φράση την οποία αποκαλεί σχίσμα ο Διόδωρος ο Σικελιώτης. Πρώτα αναφέρονται οι Έλληνες της Μυκάλης, έπειτα οι Πελοποννήσιοι σύμμαχοι κι αμέσως μετά Αθηναίοι και Ίωνες. Με τον τρόπο αυτό προβάλλεται η διαφοροποίηση ανάμεσα στις ελληνικές δυνάμεις.⁴⁵

Οἱ δέ Ἀθηναῖοι καί οἱ ἀπό Ἰωνίας καί Ἑλλησπόντου ξύμμαχοι : πρόκειται για τους συμμάχους των Αθηναίων από την Ιωνία και Ελλήσποντο. Εδώ υπάρχει φαινομενική διαφορά μεταξύ

⁴⁰ Hornblower (2006) 326

⁴¹ Πόθου (2012) 135

⁴² Πόθου (2012) 135

⁴³ Πόθου (2012) 136

⁴⁴ Πόθου (2012) 136

⁴⁵ Πόθου (2012) 137

Θουκυδίδη και Ηρόδοτου καθότι ο μεν πρώτος εννοεί την ηπειρωτική Ιωνία ο δε δεύτερος τα νησιά, διαφορά ανύπαρκτη ουσιαστικά γιατί όπως γράφει και ο Gomme οι Ίωνες της Μικράς Ασίας συνεμάχησαν αργότερα με τους Αθηναίους, κάτι που δεν αναφέρει ο Ηρόδοτος.⁴⁶

ἀφεστηκότες από βασιλέως : Σε ολόκληρη την παρέκβαση υπάρχουν γεγονότα με τις αποστασίες του ιωνικού ελλητισμού από το βασιλιά της Περσίας. Με τον υπαινιγμό γι' αποστασία από το βασιλιά -ενώ ο Ηρόδοτος αναφέρει αποστασία από τους Πέρσες (IX 106.2) – καταδεικνύει την πολιτική διαφοροποίηση μεταξύ Ελλάδας- Περσίας. Τη διαφορά μεταξύ των δύο στο σημείο IX 106.4 του Ηρόδοτου ξεδιαλώνει ο Gomme συμπεραίνοντας ότι εννοούνται όλοι οι Έλληνες, Ιωνίας και νησιών, που έχουν αποστατήσει. Ακόμα διακρίνεται μια άλλη διαφορά πιο σημαντική . Ο Ηρόδοτος είναι πιο σαφής και πιο αναλυτικός : Αρχικά θεωρεί ως δεύτερη αποστασία τα γεγονότα της Μυκάλης (IX 104) και κατόπιν κάνει εκτενή αναφορά στους νησιώτες Σάμου , Χίου, Λέσβου κι άλλων εξεγερμένων νησιών (106.4). Ό, τι αφηγείται ο Ηρόδοτος σε τρεις παραγράφους ο Θουκυδίδης το συμπύσσει σε δέκα λέξεις. Πρέπει ακόμα ν' αναφερθεί κι ο Διόδωρος ο Σικελιώτης που ακολουθώντας μάλλον τη γραμμή Θουκυδίδη αναφέρει συνοπτικά για Αιολείς και Ίωνες (XI 37.2)⁴⁷

ὑπομείναντες : το «ὑπομένω» σημαίνει «παραμένω ως το τέλος στη θέση μου» . Εδώ έχουμε δάνειο του Θουκυδίδη από τον Ηρόδοτο όπως σωστά παρατηρεί κι ο Gomme ενώ ο Cartwright παρατηρεί πως με αυτό τον δανεισμό χρονικά «παραλαμβάνει» τη σκυτάλη της αφήγησης από τον Ηρόδοτο.⁴⁸

Σηστός : Μικρή, όμως πολύ καλά οχυρωμένη πόλη στη θρακική χερσόνησο στο πιο στενό σημείο του Ελλήσποντου , απέναντι από την Άβυδο. Επειδή τ' όνομά της δεν είναι ελληνικό εικάζεται πως πρόκειται για θρακική αποικία με τους πρώτους Έλληνες κατοίκους της να προέρχονται από τη Λέσβο γύρω στο 600πΧ. Ακόμη κι ο Στράβων την αναφέρει ως «ἀρίστη τῶν ἐν Χερρονήσῳ πόλεων». Λόγω της στρατηγικής της θέσης πολιορκήθηκε από τους Αθηναίους και κατακτήθηκε το 478πΧ, με επί κεφαλής τον Ξάνθιππο, πατέρα του Περικλή, στον οποίο ο Θουκυδίδης δεν αναφέρεται καθόλου αντίθετα με τον Ηρόδοτο (IX 114) και τον Διόδωρο τον Σικελιώτη (XI 37,5) Είναι γεγονός πως τα γεγονότα της Πεντηκονταετίας αναφέρονται συνοπτικά, χωρίς όμως αυτό να επηρεάζει το σύνολο του έργου. Η επιλογή όμως εδώ του Θουκυδίδη μάλλον είναι συνειδητή και οφείλεται στην πολιτική του θέση και συμπεριφορά. Μετά την κατάληψη της Σηστού ο Ξάνθιππος «Αρίφρονος Χολαργεύς» κρέμασε τον αρχηγό της περσικής φρουράς Αρταύκτη κι αφιέρωσε τις αλυσίδες της γέφυρας του Ξέρξη στο μαντείο των Δελφών. Το 489πχ ήταν πολιτικός αντίπαλος του νικητή του Μαραθώνα Μιλτιάδη ,ο οποίος ανήκε στην αριστοκρατική ομάδα. Κατηγορήθηκε για

⁴⁶ Hornblower (2006) 326 - 327

⁴⁷ Πόθου (2012) 137 - 138

⁴⁸ Πόθου (2012) 138

δωροδοκία κατά την πολιορκία της Πάρου κι ήταν ο πρώτος που εξοστρακίσθηκε το 485 π. Χ. Οι προστριβές του δεν ήταν μόνο με τον Μιλτιάδη αλλά και με τον Θεμιστοκλή. Υποστήριζε την ιδέα της θαλασσοκρατορίας των Αθηναίων και στην πολιορκία της Σηστού ήταν επικεφαλής του Αθηναϊκού στόλου που ήταν προσωπικό δημιούργημα του Θεμιστοκλή.⁴⁹

ἐπιχειμάσαντες : Σπάνια λέξη που συναντιέται για μοναδική φορά στον Θουκυδίδη. Το αντίστοιχο στον Ηρόδοτο ρήμα είναι το «χειμερίζω» (VI 31, VII 37 κλπ) και στον Ησύχιο «διαχειμάζω». Ο Cartwright διατείνεται, και σωστά, ότι κατά τη διάρκεια του χειμώνα συνήθως δεν γίνονταν εκστρατείες. Μάλλον όμως εδώ ήταν επείγουσα η κατάσταση ξεπερνώντας τους αρχικούς υπολογισμούς. Η μεγάλη διάρκεια και η καλή οχύρωση της πόλης δείχνουν πως ακολουθήθηκε μεθοδική πολιορκία αν και -εκτός από τη μέθοδο της πείνας Ηροδότου (IX 118) - δεν έχουμε στοιχεία από άλλους ιστορικούς.⁵⁰

ἐκλιπόντων τῶν βαρβάρων : «αφού την εγκατέλειψαν οι βάρβαροι» Οι Πέρσες Αρταύκτης και Οϊόβαζος διέφυγαν νύχτα από την πίσω πόρτα του τείχους, πιάστηκαν και θανατώθηκαν από τους Έλληνες ή τους Θράκες. Το επόμενο πρωί οι κάτοικοι άνοιξαν τις πύλες της πόλης στους Αθηναίους (Ηροδότου IX 118). Λεπτομερής καταγραφή του Ηρόδοτου και σχεδόν τα ίδια καταγράφει κι ο Θουκυδίδης.⁵¹

ἀπέπλευσαν ἐξ Ἑλλησπόντου : Εδώ τοποθετεί ο Ηρόδοτος το τέλος των Μηδικών πολέμων. Ο Θουκυδίδης όμως δίνει έμφαση σε κάτι άλλο. Οι Αθηναίοι του Ξανθίππου επέστρεψαν στην πατρίδα τους ένα χρόνο μετά τους Σπαρτιάτες, αφού είχαν πρώτα ολοκληρώσει το έργο τους. Θέλοντας να υπογραμμίσει αφενός τις επεκτατικές βλέψεις των Αθηναίων κι αφετέρου το σχίσμα μεταξύ των δύο μελλοντικών στρατών.⁵²

κατά πόλεις : ο Θουκυδίδης εδώ προβάλλει τον έντονο ατομικισμό και τις διασπαστικές τάσεις μεταξύ των διαφόρων πόλεων σ' αντίθεση με τον Ηρόδοτο «ἀπέπλεον ἐς τὴν Ἑλλάδα» (IX 121)⁵³

⁴⁹ Πόθου (2012) 138 - 139

⁵⁰ Πόθου (2012) 140

⁵¹ Πόθου (2012) 140 και Hornblower 327

⁵² Πόθου (2012) 141

⁵³ Πόθου (2012) 141

4. Η ΑΝΟΙΚΟΔΟΜΗΣΗ ΤΩΝ ΤΕΙΧΩΝ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ

[1.89.3] Ἀθηναίων δὲ τὸ κοινόν, ἐπειδὴ αὐτοῖς οἱ βάρβαροι ἐκ τῆς χώρας ἀπῆλθον, διεκομίζοντο εὐθὺς ὄθεν ὑπεξέθεντο παῖδας καὶ γυναῖκας καὶ τὴν περιοῦσαν κατασκευήν, καὶ τὴν πόλιν ἀνοικοδομεῖν παρεσκευάζοντο καὶ τὰ τεῖχη· τοῦ τε γὰρ περιβόλου βραχέα εἰστήκει καὶ οἰκίαι αἱ μὲν πολλαὶ ἐπεπτώκεσαν, ὀλίγαι δὲ περιῆσαν, ἐν αἷς αὐτοὶ ἐσκήνωσαν οἱ δυνατοὶ τῶν Περσῶν.

[1.90.1] Λακεδαιμόνιοι δὲ αἰσθόμενοι τὸ μέλλον ἦλθον πρεσβεία, τὰ μὲν καὶ αὐτοὶ ἥδιον ἂν ὀρῶντες μῆτ' ἐκείνους μῆτ' ἄλλον μηδένα τεῖχος ἔχοντα, τὸ δὲ πλεόν τῶν ξυμμάχων ἐξοτρυνόντων καὶ φοβουμένων τοῦ τε ναυτικοῦ αὐτῶν τὸ πλῆθος, ὃ πρὶν οὐχ ὑπῆρχε, καὶ τὴν ἐς τὸν Μηδικὸν πόλεμον τόλμαν γενομένην. [1.90.2] ἤξιουν τε αὐτοὺς μὴ τειχίζειν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἔξω Πελοποννήσου μᾶλλον ὅσοις εἰστήκει ξυγκαθελεῖν μετὰ σφῶν τοὺς περιβόλους, τὸ μὲν βουλόμενον καὶ ὑποπτον τῆς γνώμης οὐ δηλοῦντες ἐς τοὺς Ἀθηναίους, ὡς δὲ τοῦ βαρβάρου, εἰ αὐθις ἐπέλθοι, οὐκ ἂν ἔχοντος ἀπὸ ἐχυροῦ ποθέν, ὥσπερ νῦν ἐκ τῶν Θηβῶν, ὀρᾶσθαι· τὴν τε Πελοπόννησον πᾶσιν ἔφασαν ἀναχώρησίν τε καὶ ἀφορμὴν ἰκανὴν εἶναι. [1.90.3] οἱ δ' Ἀθηναῖοι Θεμιστοκλέους γνώμη τοὺς μὲν Λακεδαιμονίους ταῦτ' εἰπόντας ἀποκρινάμενοι ὅτι πέμψουσιν ὡς αὐτοὺς πρέσβεις περὶ ὧν λέγουσιν εὐθὺς ἀπήλλαξαν· ἑαυτὸν δ' ἐκέλευεν ἀποστέλλειν ὡς τάχιστα ὁ Θεμιστοκλῆς ἐς τὴν Λακεδαίμονα, ἄλλους δὲ πρὸς ἑαυτῷ ἐλομένους πρέσβεις μὴ εὐθὺς ἐκπέμπειν, ἀλλ' ἐπισχεῖν μέχρι τοσοῦτου ἕως ἂν τὸ τεῖχος ἰκανὸν ἄρωσιν ὥστε ἀπομάχεσθαι ἐκ τοῦ ἀναγκαιοτάτου ὕψους· τειχίζειν δὲ πάντας πανδημεὶ τοὺς ἐν τῇ πόλει [καὶ αὐτοὺς καὶ γυναῖκας καὶ παῖδας], φειδομένους μῆτε ἰδίου μῆτε δημοσίου οἰκοδομήματος ὅθεν τις ὠφελία ἔσται ἐς τὸ ἔργον, ἀλλὰ καθαιροῦντας πάντα. [1.90.4] καὶ ὁ μὲν ταῦτα διδάξας καὶ ὑπειπὼν τᾶλλα ὅτι αὐτὸς τάκεῖ πράξει ὄχρετο. [1.90.5] καὶ ἐς τὴν Λακεδαίμονα ἐλθὼν οὐ προσῆει πρὸς τὰς ἀρχάς, ἀλλὰ διῆγε καὶ προφασίζετο. καὶ ὁπότε τις αὐτὸν ἔροιτο τῶν ἐν τέλει ὄντων ὅτι οὐκ ἐπέρχεται ἐπὶ τὸ κοινόν, ἔφη τοὺς ξυμπρέσβεις ἀναμένειν, ἀσχολίας δὲ τινος οὔσης αὐτοὺς ὑπολειφθῆναι, προσδέχεσθαι μέντοι ἐν τάχει ἤξειν καὶ θαυμάζειν ὡς οὔπω πάρεισιν. [1.91.1] οἱ δὲ ἀκούοντες τῷ μὲν Θεμιστοκλεῖ ἐπέιθοντο διὰ φιλίαν αὐτοῦ, τῶν δὲ ἄλλων ἀφικνουμένων καὶ σαφῶς κατηγορούντων ὅτι τειχίζεται τε καὶ ἤδη ὕψος λαμβάνει, οὐκ εἶχον ὅπως χρῆ ἀπιστῆσαι. [1.91.2] γνοὺς δὲ ἐκεῖνος κελεύει αὐτοὺς μὴ λόγοις μᾶλλον παράγεσθαι ἢ πέμψαι σφῶν αὐτῶν ἄνδρας οἵτινες χρηστοὶ καὶ πιστῶς ἀναγγελοῦσι σκεψάμενοι. [1.91.3] ἀποστέλλουσιν οὖν, καὶ περὶ αὐτῶν ὁ Θεμιστοκλῆς τοῖς Ἀθηναίοις κρύφα πέμπει κελεύων ὡς ἥκιστα ἐπιφανῶς κατασχεῖν καὶ μὴ ἀφεῖναι πρὶν ἂν αὐτοὶ πάλιν κομισθῶσιν (ἤδη γὰρ καὶ ἦκον αὐτῷ οἱ ξυμπρέσβεις, Ἀβρώνιχος τε ὁ Λυσικλέους καὶ Ἀριστείδης ὁ Λυσιμάχου, ἀγγέλλοντες ἔχειν ἰκανῶς τὸ τεῖχος) ἐφοβεῖτο γὰρ μὴ οἱ Λακεδαιμόνιοι σφᾶς, ὁπότε σαφῶς ἀκούσειαν, οὐκέτι ἀφῶσιν. [1.91.4] οἱ τε οὖν Ἀθηναῖοι τοὺς πρέσβεις, ὥσπερ

ἐπεστάλη, κατεῖχον, καὶ ὁ Θεμιστοκλῆς ἐπελθὼν τοῖς Λακεδαιμονίοις ἐνταῦθα δὴ φανερῶς εἶπεν ὅτι ἡ μὲν πόλις σφῶν τετελείχεται ἤδη ὥστε ἰκανὴ εἶναι σφῶν τοὺς ἐνοικοῦντας, εἰ δέ τι βούλονται Λακεδαιμόνιοι ἢ οἱ ξύμμαχοι πρεσβεύεσθαι παρὰ σφῶν, ὡς πρὸς διαγιγνώσκοντας τὸ λοιπὸν ἰέναι τά τε σφίσι αὐτοῖς ξύμφορα καὶ τὰ κοινά. [1.91.5] τὴν τε γὰρ πόλιν ὅτε ἐδόκει ἐκλιπεῖν ἄμεινον εἶναι καὶ ἐς τὰς ναῦς ἐσβῆναι, ἄνευ ἐκείνων ἔφασαν γνόντες τολμῆσαι, καὶ ὅσα αὖ μετ' ἐκείνων βουλευέσθαι, οὐδενὸς ὕστεροι γνώμη φανῆναι. [1.91.6] δοκεῖν οὖν σφίσι καὶ νῦν ἄμεινον εἶναι τὴν ἑαυτῶν πόλιν τεῖχος ἔχειν, καὶ ἰδίᾳ τοῖς πολίταις καὶ ἐς τοὺς πάντας ξυμμάχους ὠφελιμῶς τερον ἔσεσθαι. [1.91.7] οὐ γὰρ οἷόν τ' εἶναι μὴ ἀπὸ ἀντιπάλου παρασκευῆς ὁμοῖόν τι ἢ ἴσον ἐς τὸ κοινὸν βουλευέσθαι. ἢ πάντας οὖν ἀτειχίστους ἔφη χρῆναι ξυμμαχεῖν ἢ καὶ τάδε νομίζειν ὀρθῶς ἔχειν. [1.92.1] οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι ἀκούσαντες ὀργὴν μὲν φανερὰν οὐκ ἐποιοῦντο τοῖς Ἀθηναίοις (οὐδὲ γὰρ ἐπὶ κωλύμῃ, ἀλλὰ γνώμης παραινέσει δῆθεν τῷ κοινῷ ἐπρεσβεύσαντο, ἅμα δὲ καὶ προσφιλεῖς ὄντες ἐν τῷ τότε διὰ τὴν ἐς τὸν Μῆδον προθυμίαν τὰ μάλιστ' αὐτοῖς ἐτύγγανον), τῆς μέντοι βουλήσεως ἀμαρτάνοντες ἀδήλως ἤχθοντο. οἳ τε πρέσβεις ἐκατέρων ἀπῆλθον ἐπ' οἴκου ἀνεπικλήτως. [1.93.1] Τούτῳ τῷ τρόπῳ οἱ Ἀθηναῖοι τὴν πόλιν ἐτείχισαν ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ. [1.93.2] καὶ δήλη ἡ οἰκοδομία ἔτι καὶ νῦν ἐστὶν ὅτι κατὰ σπουδὴν ἐγένετο· οἱ γὰρ θεμέλιοι παντοίων λίθων ὑπόκεινται καὶ οὐ ξυνειργασμένων ἔστιν ἤ, ἀλλ' ὡς ἕκαστόν ποτε προσέφερον, πολλαί τε στῆλαι ἀπὸ σημάτων καὶ λίθοι εἰργασμένοι ἐγκατελέγησαν. μείζων γὰρ ὁ περίβολος πανταχῇ ἐξήχθη τῆς πόλεως, καὶ διὰ τοῦτο πάντα ὁμοίως κινουντες ἠπειγόντο.

Ἡ ἐνότητα ἀποκαλεῖται “ανοικοδόμηση” κι ὄχι “οικοδόμηση” αν και η ὑπαρξη τείχους πριν το 479 ἔχει ἀμφισβητηθεῖ. Ὅμως ο E. Vanderpool “The Date of the Pre-Persian City Wall of Athens και M.F Mc Gregor (Locust Valley N.Y. 1974) 156 κ .ε που παραθέτει σύγχρονη βιβλιογραφία, δέχεται – βασιζόμενος στα στοιχεῖα του Ηρόδοτου (9.13.2) και Θουκυδίδη (1.89.3) – την ὑπαρξη τείχους πριν τους Περσικούς πολέμους, το οποίο εἶχε χτιστεῖ σίγουρα ως το 566 πχ και πιθανόν λίγα χρόνια νωρίτερα. Τα κεφάλαια αὐτὰ ασχολοῦνται με τα τείχη γύρω ἀπὸ την πόλη και το χωρίο 93. 3-8 με τα τείχη του Πειραιά. Τα περίφημα μακρὰ τείχη που ἔνωσαν την Αθήνα με Πειραιά και Φάληρο δεν χτίστηκαν πριν τη δεκαετία του 450.⁵⁴

Για τους λόγους που ο Θουκυδίδης συμπεριέλαβε τόσες πληροφορίες γι αὐτὰ τα τείχη βλ. R.A Mc Neal (οπ.π εισαγ. σημ. στα κεφ. 89-117), 312, ο οποίος τονίζει ὀρθά τη σημασία των τειχῶν στην Αρχαιολογία (βλ 2.2 σημ. ατειχιστων), κι ὁπως γράφει τα τείχη για τον Θουκυδίδη ἦταν «το ἀπόλυτο σύμβολο ἰσχύος».

Ἀθηναίων δὲ τὸ κοινόν : «ο ἀθηναϊκὸς λαός» ο Θουκυδίδης κάνει χρήση αὐτῆς της ἐκφρασης με χαλαρὸ τρόπο. Εδῶ δεν σημαίνει τίποτα περισσότερο ἀπὸ το «οι Αθηναῖοι» ἢ «ἡ Αθηναϊκή

⁵⁴ Hornblower (2006) 327

κυβέρνηση ». Όπως κάνει σχεδόν πάντα αποφεύγει τη χρήση τεχνικών όρων.⁵⁵ Στο σημείο αυτό η χρήση αυτής της έκφρασης είναι προς διάκριση αυτών που ήταν στην πόλη κι εκείνων που μετείχαν στον στόλο. Αφορμή, ίσως να υπήρξε η χρήση της από τον Ηρόδοτο στο χωρίο 9.117. Ο Gomme και ο Hornblower επισημαίνουν το δάνειο από τον Ηρόδοτο (IX 117) Ο Ηρόδοτος επίσης αναφέρει «τό κοινόν τῶν Σαμίων» (VI 14) και «τά κοινά τῶν Βαβυλωνίων » (III 156). Η έκφραση όμως παραπέμπει περισσότερο σε συνεδριάσεις της εκκλησίας του δήμου και τη λήψη αποφάσεων πχ «ἐς τό κοινόν βουλευέσθαι» (Θουκ. I 91.7)⁵⁶

οἱ βάρβαροι ἐκ τῆς χώρας ἀπῆλθαν : Μάλλον πρόκειται για συμφυρμό των προηγούμενων φράσεων «ἀπεχώρησεν ἐπ' οἴκου » και «ἐκλιπόντων τῶν βαρβάρων». Γενικά η έννοια της αποχώρησης επαναλαμβάνεται στις πρώτες παραγράφους της Πεντηκονταετίας.⁵⁷

ᾧθεν ὑπεξέθεντο : «από τα μέρη όπου τα είχαν τοποθετήσει» κυρίως η Τροιζήνα (ψήφισμα της Τροιζήνας) όμως ο Ηρόδοτος προσθέτει Αίγινα και Σαλαμίνα. Το ρήμα «ὑπεκτίθημι =τοποθετώ μυστικά πρόσωπα και πράγματα σε ασφαλές μέρος εν καιρῷ πολέμου» το βρίσκουμε και στους τραγικούς, αλλά εδώ ο Θουκυδίδης στηρίζεται σταθερά στον Ηρόδοτο.⁵⁸

παῖδας καί γυναῖκας καί τήν περιούσαν κατασκευήν : είναι χαρακτηριστική η σειρά αυτών που τέθηκαν με ασφάλεια μακριά από τον κίνδυνο :παιδιά, γυναίκες και οικοσκευή. Έχει ενδιαφέρον στους αρχαίους ἔλληνες συγγραφείς οι διάφορες παραλλαγές των παραπάνω λέξεων. Ο Ηρόδοτος αναφέρει παιδιά και δούλους κι αγνοεί τις γυναίκες, ενώ ο Λυσίας για παιδιά, γυναίκες και μητέρες. Υλιστικότερη η περιγραφή του Θουκυδίδη που κάνει λόγο για οικοσκευές κι όχι δούλους. Με τον όρο «κατασκευήν » εννοεί τον οικιακό εξοπλισμό . Εδώ όμως δεν πρόκειται για μικροέπιπλα αλλά προφανώς για χάλκινα κι αργυρά σκεύη, ενώ η μετοχή του περιέιμι «περιούσαν = ό,τι απέμεινε ,διασώθηκε» έχει σχέση με περιουσία και είναι το αγαπημένο ρήμα του και συναντιέται αρκετές φορές αλλά το θηλυκό της μετοχής μόνο εδώ.⁵⁹

καί τήν πόλιν ἀνοικοδομεῖν παρεσκευάζοντο καί τά τείχη τοῦ τε γάρ περιβόλου βραχέα εἰστήκει. : ἄρχισαν τις εργασίες ανοικοδομώντας την πόλη και τα τείχη. Όπως γράφει ο Vanderpool (εισ. σημ. παραπάνω) ο Θουκυδίδης δηλώνει πως υπήρχε τείχος πριν την περσική εισβολή, ενώ ο Hornblower επιτείνει τον ισχυρισμό από την πρόθεση «αν= ξανά, του ρήματος ἀνοικοδομῶ» Όπως είναι φυσικό προτεραιότητα στην ανοικοδόμηση είχε το εσωτερικό της πόλης και ύστερα η οχύρωσή της.⁶⁰

οἰκίαι αἱ μὲν πολλαί : εδώ θα έπρεπε να υπάρχει κανονικά γενική διαιρετική. Ο Gomme

⁵⁵ Hornblower (1987) 96 κ.ε

⁵⁶ Πόθου (2012) 142 και Hornblower (2006) 328

⁵⁷ Πόθου (2012) 142

⁵⁸ Πόθου (2012) 142 και Hornblower (2006) 328

⁵⁹ Πόθου (2012) 142 - 143

⁶⁰ Hornblower (2006) 328

παραπέμπει στον Ηρόδοτο (IX 13.2) και πιστεύει ότι ο Θουκυδίδης τον συμπληρώνει.. Η αναφορά στην κατάσταση των κτισμάτων δεν είναι τυχαία αλλά θεωρείται ως παρέκβαση στο εσωτερικό της Αρχαιολογίας (I 10) για τις διαστάσεις και την πραγματική δύναμη των πόλεων. Ο Θουκυδίδης, ενώ κάνει λόγο για την κατάσταση των κτισμάτων, δεν αναφέρει καθόλου για τους φτωχούς και ανήμπορους, αφημένους στη μοίρα τους από τους υπόλοιπους Αθηναίους, που αντιστάθηκαν στη μανία των Περσών αλλά σφαγιάστηκαν καθώς και στον εμπρησμό των ιερών (Ηροδότου VII 51,52 και 53) και (Αισχύλου Πέρσαι 810-12).⁶¹

έσκηνωσαν : Πρόκειται για μια καινούργια πληροφορία – εγκατάσταση στ' Αθηναϊκά σπίτια Περσών αξιωματικών -- από τον Θουκυδίδη η οποία δεν υπάρχει στον Ηρόδοτο. Χρησιμοποιεί το ρήμα «σκηνώω = κατασκηνώω» όχι μ' αυτή την έννοια αλλά μ' εκείνη του «σκηνώω = εγκαθίσταμαι» ρήμα που ανήκει στο στρατιωτικό λεξιλόγιο του Ξενοφώντα και αφορά εγκατάσταση στρατοπέδου («σκηνοῦν ἐν ταῖς οἰκίαις», *Ανάβασις* V 5.11) ενώ στον Πausανία με την μορφή της μετοχής : («σκηνωσαμένου...καλύβην» I 133).⁶²

αισθόμενοι το μέλλον : Μια μετοχή και ένα ουσιαστικό, χαρακτηριστικό ύφος (πυκνότητα και ακρίβεια) του Θουκυδίδη. Περιγράφει με δύο λέξεις την αιτία του μελλοντικού πολέμου. Κατάλαβαν δηλαδή οι Λακεδαιμόνιοι τον μελλοντικό κίνδυνο που παραμόνευε. Δείχνει ν' αγαπά το ρήμα «αισθάνομαι» δηλωτικό αντίληψης μιας κατάστασης από ευφυΐα ή ένστικτο.⁶³

πρεσβεία : συντακτικά δοτική του τρόπου. Πρόκειται για ένα πολύ συνηθισμένο μέσο διπλωματικής οδού και πρώτη μορφή διπλωματικού σώματος, μέθοδος που απαντιέται στον ελληνικό κόσμο από τον πέμπτο αιώνα. Και μια γενική παρατήρηση : οι πηγές για τις πρεσβείες των Λακεδαιμονίων προέρχονται κυρίως από την ελληνική γραμματεία ενώ εκείνες των Αθηναίων από επιγραφές (D.J. Mosley «Die Grösse der Gesandtschaften in der antiken griechischen Diplomatie» *Antike Diplomatie* 1979 Darmstadt 111,113). Οι αθηναϊκές πρεσβείες συνήθως προέρχονταν από τις καλύτερες ή πιο εύπορες οικογένειες. Κατά τον D.J. Mosley (*Envoys and Diplomacy in Ancient Greece*, *Historia Einzelschriften*, 22, Wiesbaden 43) Το επίπεδο των απεσταλμένων κατά τον 5ο και 4ο αιώνα αποδεικνύει την αυξανόμενη σημασία της ρητορικής και εξειδίκευσης με την πολιτική και την διπλωματία. Η γλώσσα ήταν ακριβής και ειλικρινής και επέτρεπε – λόγω έλλειψης επαγγελματιών διπλωματών - την άμεση διατύπωση απαιτήσεων, ακόμη και απειλών. (J.R. Grand «A Note on the Tone of Greek Diplomacy», *CQ*, 15, 1965, 263. Τα ονόματα των πρώτων απεσταλμένων της Σπάρτης δεν αναφέρονται ούτε από τον Θουκυδίδη ούτε από άλλη ιστορική πηγή ενώ δεν μπορεί να προσδιοριστεί η αποστολή ούτε και χρονικά εκτός του ότι εικάζεται πριν το 479/478 π. Χ. Ο αριθμός των απεσταλμένων ήταν κυμαινόμενος αλλά συνήθως περιορισμένος

⁶¹ Πόθου (2012) 144

⁶² Πόθου (2012) 145

⁶³ Πόθου (2012) 146

και Ιδιαίτερα στην περίπτωση της Σπάρτης μονομελής (Ξενοφώντος Ελληνικά IV 8, 12, V 1,25, VI 3,12VII 1,33) αλλά τριμελής τις πιο πολλές φορές. Ομοίως οι αθηναϊκές πρεσβείες ήταν συνήθως δύο ή τρία άτομα (Θουκ. I 91.3, II 67.2). Με την πάροδο του χρόνου οι απεσταλμένοι γίνονταν περισσότεροι .Στο όγδοο βιβλίο του Θουκυδίδη έχουμε ενδεκαμελείς αποστολές το χειμώνα του 412/11πχ (VIII 54.2) και δωδεκαμελείς το καλοκαίρι του 411 πχ (VII90.2)⁶⁴

τείχος ἔχοντα : επιβεβαιώνεται το χωρίο της Αρχαιολογίας όπου καταγράφεται από τον ιστορικό η έλλειψη οχύρωσης σ' ολόκληρο τον Ελλαδικό χώρο :«ατείχιστων ἅμα ὄντων» (I 2,2β).Το 479πχ εκτός από τα «κυκλώπεια» των Μυκηνών και της Τύρινθας που χρονολογούνται στη Μηκοναϊκή εποχή (1500-1200πΧ) . Στην Αθήνα δεν έχει εξακριβωθεί η ύπαρξη κάποιας οχύρωσης. Η αντίδραση των Λακεδαιμονίων στην κατασκευή οχυρωματικών έργων φαίνεται πως ήταν ενέργεια μεγάλης πολιτικής σημασίας καθότι ενίσχυε την οικονομία της πόλης και συνέβαλλε στην αύξηση του πληθυσμού της ενώ καταπολεμούσε φαινόμενα νομαδισμού κι επιδρομών. Στην κατασκευή οποιουδήποτε τείχους υπήρχε πάντα αρνητική ή και δυναμική αντίδραση των Σπαρτιατών όπως στην περίπτωση του Άργους (χειμώνα του 417/6) που έκαναν εκστρατεία μαζί με όλους τους συμμάχους τους .Είναι ενδεικτικό ότι στην πολιορκία των Πλαταιών -αρχή Πελοποννησιακού πολέμου (429-427 πχ)-τα τείχη της Θήβας είχαν προσελκύσει κατοίκους μικρών ατείχιστων πόλεων (Σκώλος Ερυθραί, Σκάρφη, Αυλίσ κλπ) διπλασιάζοντας έτσι τον πληθυσμό της. Έτσι βάσει των παραπάνω συμπεραίνουμε πως τα τείχη μιας πόλης ήταν σύμβολο της δύναμης και ύπαρξής της.⁶⁵

πλήθος : ασυνήθιστη χρήση της λέξης αντί για «μέγεθος» (πρβλ. I 2..2, 10.4, 93.6,VII 55.2, 58.4,VIII 66.3). Φαίνεται ότι σε αφηρημένες έννοιες ο ιστορικός προτιμάει το «μέγεθος» όπως :ιδιοσυγκρασία (VI 15.4), συμφορές (VII 30.4,72.2) τριήρεις I 14) κλπ, ενώ το «πλήθος» αναφέρεται σε ανθρώπους, κατοίκους, πλειοψηφία στη συνέλευση, στρατιώτες κλπ (I 2.5,20.2, 72.2, 106.2, 125.1, VI 1.1, VII 58.4) . Πάντως εδώ αναφέρεται τόσο στα πλοία όσο και στα πληρώματα.⁶⁶

ὃ πρὶν οὐχ ὑπῆρχε : μάλλον η αναφορική πρόταση είναι περιττή και υπάρχει εδώ μάλλον για έμφαση και προφανώς να τονιστεί η διαφορά πριν και μετά τους Μηδικούς πολέμους.⁶⁷

τειγίζειν : είναι σωστή η επισήμανση του Hornblower ότι τα τείχη των πόλεων συνδέουν Πεντηκονταετία με Αρχαιολογία. στην πραγματικότητα πολλά θέματα της Αρχαιολογίας υπάρχουν με άλλη μορφή στην Πεντηκονταετία, όπως π.χ. τη θαλασσοκρατορία του Μίνωα παίρνει αυτή του Θεμιστοκλή ενώ δεν εμφανίζεται το θέμα της πειρατείας.⁶⁸

ἔξω Πελοποννήσου : εννοείται «πόλεων » γενική διαιρετική . Η Σπαρτιατική πρόταση να

⁶⁴ Πόθου (2012) 146

⁶⁵ Πόθου (2012) 148

⁶⁶ Πόθου (2012) 150 - 151

⁶⁷ Πόθου (2012) 151

⁶⁸ Πόθου (2012) 152

καθαιρέσουν τις οχυρώσεις τους όσες πόλεις κι εκτός Πελοποννήσου είχαν τείχη μοιάζει πολύ φιλόδοξη. Ο R Sealey , History of the Greek City- States (Μπέρκλεϋ και Λονδίνο) αμφισβητεί ακόμη και το αν οι Σπαρτιάτες πίστευαν στα αλήθεια ότι μπορούν να σταματήσουν τους Αθηναίους με δεδομένο ότι όλες οι ελληνικές πόλεις είχαν τείχη (εκτός Σπάρτης). Εδώ φαίνεται κι η θέση των Σπαρτιατών όχι μόνο εντός αλλά κι εκτός Πελοποννήσου κατά τον Hornblower μια τέτοια αξίωση μόνο υπερδύναμη μπορεί να προβάλει και φαντάζει ως υπερβολική και παράλογη. Μια λογική εξήγηση είναι πως οι Σπαρτιάτες υπολόγιζαν μέσω των διαπραγματεύσεων το αποτέλεσμα να είναι αν όχι ίσο αρκετά ικανοποιητικό με την αξίωσή τους.⁶⁹

τό μὲν βουλόμενον καὶ ὑποπτον τῆς γνώμης οὐ δηλοῦντος: ο Θουκυδίδης αρέσκειται να εκφράζει αφηρημένες έννοιες με το ουδέτερο γένος.⁷⁰ Όσον αφορά την εξάρτηση στο ουδέτερο από τη γενική, παρατίθενται διάφορα χωρία πχ («τό ὀργιζόμενον τῆς γνώμης» II 59), («τῷ διαλλάσσοντι τῆς γνώμης» III 10.1).⁷¹ Ακόμη για τη γενική «τῆς γνώμης» σ' εξάρτηση από το ουδέτερο ουσιαστικό («τῆς γνώμης τό μή κατά κράτος νικηθέν» II 87.3), («ἐκ τοῦ πολυτρόπου αὐτῶν τῆς γνώμης» III 83.3), («ἐν τῷ ἀνειμένῳ αὐτῶν τῆς γνώμης» V 9.6), («τῆς δέ γνώμης τῷ ξυγγενεῖ» V 108). Ενώ οι ίδιοι υποστηρίζουν ότι «τό μὲν βουλόμενον καὶ ὑποπτον τῆς γνώμης» συνοψίζονται σε μια έννοια πράγμα που θεωρείται λάθος επειδή οι δύο λέξεις έχουν διαφορετική σημασία. Το «βουλόμενον» είναι ο απώτερος σκοπός των ενεργειών τους ενώ το «ὑποπτον» είναι η καχυποψία ως προς τις αθηναϊκές ενέργειες. Σύμφωνα με τον Huart (1973.30) τις έννοιες της γνώμης και της καχυποψίας συχνά ο ιστορικός τις εμφανίζει ως αλληλένδετες («τῆ γνώμη ἀπίστως»).⁷² Η F.Frazier παραπέμπει στο II 59.3 «τό ὀργιζόμενον τῆς γνώμης» και VII 68.1 («τῆς γνώμης τό θυμούμενον» υπογραμμίζοντας το στοιχείο της οργῆς ἀφ' ενός και την αντίθεση των εσωτερικῶν ἀνθρώπων δυνάμεων με την εξωτερική πραγματικότητα ἀφ' ετέρου.⁷³

ὡς δέ τοῦ βαρβάρου : σύμφωνα με τον Gomme μια ανεπαρκής δικαιολογία της σπαρτιατικής αντιπροσωπίας για την κατεδάφιση του τείχους. Μάλιστα είναι χαρακτηριστική η αντιδιαστολή του ιστορικού με την ανέγερση του τείχους της Δεκέλειας (VII 19,2-3) - μόλις 120 στάδια μακριά από την Αθήνα - από τους Σπαρτιάτες και τους συμμάχους τους.⁷⁴

ὥσπερ νῦν ἐκ τῶν Θηβῶν : εδώ ο Hornblower το συσχετίζει με την αφήγηση από τον Ηρόδοτο (IX 86) της μάχης των Πλαταιῶν. Είναι φανερό πως εδώ πηγή του Θουκυδίδη είναι ο Ηρόδοτος, όπου μετά την μάχη των Πλαταιῶν οι Έλληνες πολιορκήσαν την Θήβα – για είκοσι ημέρες (Ηροδότου IX 87,1) –προς τιμωρία των αριστοκρατῶν ἀρχηγῶν Τιμηγενίδη και Ἀνταγίνο οι οποίοι

⁶⁹ Πόθου (2012) 152

⁷⁰ Κωνσταντινόπουλου- Πανομήτρου (2010) που αφορά το ύψος του ιστορικού 101-103

⁷¹ Sheppard –Evans (1889)

⁷² Πόθου (2012) 153

⁷³ Frazier (2001) 46 σημ48 και 51)

⁷⁴ Πόθου (2012) 154

είχαν μηδίσει (« Βοιωτῶν δέ πᾶν τό πληθος ἐμήδιζε» VIII 34) και «οὐ βουλομένων δέ τῶν Θηβαίων ἐκδιδόναι τήν τε γῆν αὐτῶν ἔταμον καί προσέβαλλον πρὸς το τεῖχος (IX 86,2) ... τῶν μὲν βαρβάρων ἐκ τόπων ὠχυρωμένων καλῶς αγωνισαμένων» (Διοδώρου Σικελιώτου 11.32.3).⁷⁵ Πρέπει ακόμα να τονίσουμε την έννοια του χρόνου στον Θουκυδίδη ως γενική κι αόριστη ὅπως ἐδῶ -αλλά και σ' ὅλη την Πεντηκονταετία -το χρονικό «νῦν» και προτιμητέα θα ἦταν μια πιο συγκεκριμένη χρονική αναφορά.⁷⁶

Πελοπόννησον : εἶναι φυσικό, αφού οι Λακεδαιμόνιοι θεωροῦν τον εαυτό τους ως υπερδύναμη, να εἶναι γι αυτούς κέντρο της Ελλάδος η Πελοπόννησος (« ὡς ἐν μεγάλη πόλει καί ἀρχὴν ἔχουση» II 65,11)⁷⁷

Θεμιστοκλέους : πρβλ. «κατά Θεμιστοκλέους ἐντολάς » (Ηροδότου VIII 85,1). ξεχωριστή θέση ἐδῶ στ' ὄνομα του Θεμιστοκλή για πρώτη φορά, αν και υπάρχει στην Αρχαιολογία, που παρεμβαίνει δυναμικά κι αναλαμβάνει την τύχη των Αθηνών. Εντύπωση προκαλεί το γεγονός πως δεν αναφέρεται πατρώνυμο (πχ Περικλέους τοῦ Ξανθίππου στρατηγοῦντος) . Ιδιόρρυθμη αφήγηση του Θουκυδίδη που δεν αναφέρει τίποτε ἄλλο εκτός από το ὄνομά του. Μια πιθανή ἐξήγηση ἦταν ὅτι δεν ἦταν ξεκαθαρισμένες η κοινωνική και οικογενειακή του κατάσταση,⁷⁸ ενώ μια δεύτερη εἶναι πως ἦταν τόσο διάσημος που κάθε διευκρίνιση για την ταυτότητά του ἦταν περιττή (Ηροδ. VIII 124,1). Για τον Hornblower η πονηριά και πανουργία του Θεμιστοκλή εἶναι κάτι ἀντίστοιχο μ' αυτή του Οδυσσεά των ομηρικών χρόνων. Ὅμως αυτή η προσέγγιση δεν εἶναι προσφιλῆς στον Θουκυδίδη που ακόμα και για τον Περικλή δεν προβάλλει την πονηριά και την ἀναίδεια ἀλλά την ἀνιδιοτέλεια κι ἀνωτερότητα του χαρακτήρα, παρόλο που οι Ἕλληνες πίστευαν και θαύμαζαν αὐτοῦ του εἴδους την πονηριά και ἦταν ἀγαπημένο θέμα τους στη λογοτεχνία:⁷⁹ διαδραμάτισε κάποιο ρόλο ὄχι στο προπαρασκευαστικό ἀλλά στο στάδιο της ἐκτέλεσης κάτι που εἶχε να κάνει με πολιτικούς λόγους και κυρίως τη σπαρτιατική δυσἀρέσκεια.

ἀποκρινάμενοι : «θεατρική παράσταση »του Θεμιστοκλή στα ὅρια της διπλωματικής υποκρισίας και μάλλον καπου ἐκεῖ οφείλεται η κατασκευή των τειχῶν. Γλωσσικά μοιάζει με το VIII 86.6 «αὐτός δέ ἀποκρινάμενος αὐτοῖς ἀπέπεμπεν»⁸⁰

πρέσβεις : Τέχνασμα των Αθηναίων για να κερδίσουν χρόνο φέρνοντας προ τετελεσμένων γεγονότων τους Σπαρτιάτες ἐπειδή μπορούσε να δοθεῖ ἀμέσως ἀπάντηση στο αἴτημα χωρίς

⁷⁵ Hornblower (2004) 160,165-6.

⁷⁶ Πόθου (2012) 155

⁷⁷ Πόθου (2012) 156 - 157

⁷⁸ Blösel (2004) 70-71

⁷⁹ Hornblower (2006): βλ. M. Detienne και J.P. Vernant , Cuning Intelligence in Greek Culture and Society, μτφρ J.Lloyd (Μπράιτον 1978) και στον Πλούταρχο (Θεμιστ. 19) και Διόδωρο(11,39-40). Ο J.S. Boersma, Antenian Buildding Policy from 561/0 to 405/4 B.C. (Gronningen,1970),46

⁸⁰ Πόθου (2012) 159

αποστολή πρεσβείας η οποία δεν ήταν υποχρεωτική.⁸¹

περί ὧν λέγουσιν : προχειρότητα κι αοριστία μ' αυτή την αναφορική πρόταση εκ μέρους των Αθηναίων στο σαφέστατο αίτημα των Σπαρτιατών. Είναι φανερό πως ήθελαν να τους ξεφορτωθούν όσο γινόταν πιο γρήγορα.⁸²

εὐθύς ἀπήλλαξαν : ενν. «των καθηκόντων τους » πρβλ. «οὕτως ἀπήλλαξε ὁ στόλος» (Ηροδ. V 63). Στον Θουκυδίδη συνήθως αντικείμενο στη γενική «τούτων ἀπηλλάχθαι» (I 143.3), «ἀρχῆς καὶ ἡγεμονίας ἀπηλλάγημεν» (VI 82.3). «τοῦ κινδύνου ἀπηλλάγησαν»(VII 53) αλλά και «Μεγαβάτην ἀπαλλάξαντα» (I 129.1) κλπ. Σωστή η επισήμανση του Gomme πως ήθελαν ν' απαλλαγούν από την παρουσία τους ώστε να μην καθυστερήσει η κατασκευή του τείχους ούτε μια μέρα και ήταν σχεδόν σαν να τους έδιωξαν ενώ υπάρχει διαφορετική διατύπωση στο V 46.3 «ἀπέπεμψαν τούς περί τόν Νικίαν πρέσβεις ».⁸³

ἑαυτόν : ως πρώτη λέξη της πρότασης θέλοντας να τονισθεί τόσο ο ρόλος του Θεμιστοκλή αλλά κι η κρισιμότητα της κατάστασης. Στην πραγματικότητα έχουμε αντιθετική πρόταση : «ἑαυτόν» σ' αντιδιαστολή με το «ἄλλους», «ἀποστέλλειν » με το «μὴ ἐκπέμπειν », «ὡς τάχιστα» με το «μὴ εὐθύς», «ἐκέλευεν» με το «ἐλομένους».⁸⁴ Σε πολύ λίγες περιπτώσεις η προσωπικότητα του απεσταλμένου υπερέβαλλε σε κύρος την αποστολή που είχε αναλάβει όπως στην περίπτωση εδώ του Θεμιστοκλή.⁸⁵ Πρόκειται όμως μάλλον για φαινομενική δυσαναλογία.

ἀναγκαιοτάτου : υπερθετικός που επιτείνει τον κρίσιμο χαρακτήρα και την αναγκαιότητα της κατάστασης, που λόγω έλλειψης χρόνου έπρεπε να φθάσει μέχρι ένα ορισμένο ύψος. Ίσως όμως και να πρόκειται για τέχνασμα του Θεμιστοκλή για να παραπλανήσει τους Σπαρτιάτες ότι το τείχος είχε αμυντικό χαρακτήρα ενώ αργότερα μπορούσε να υψωθεί περισσότερο.⁸⁶

πανδημεί : δοτική του τρόπου «όλοι μαζί» παρμένη από το λεξιλόγιο του Αισχύλου και χρησιμοποιεί συχνά ο Θουκυδίδης . Τη συναντάμε πρώτη φορά στο χωρίο 173.4 «ἐσβάντες ἐς τάς ναῦς πανδημεί ἐν Σαλαμίνι» ενώ είναι κι από τις λέξεις που αποκτούν συμβολική σημασία και λειτουργούν σαν σύνθημα (πχ II 94.2, IV 25.7). Εδώ γίνεται υπαινιγμός για τους Περσικούς πολέμου κι απηχείται ο Ηρόδοτος (VII 144.3) ⁸⁷

καὶ αὐτούς καὶ γυναῖκας καὶ παῖδας : από τα λίγα χωρία όπου ο ιστορικός αναφέρεται στη συμμετοχή των γυναικών σε μια εικόνα δράσης κι έντασης. Περιγράφει την έμπρακτη συμμετοχή τους συνήθως με οικοδομικά υλικά γκρέμισμα ή χτίσιμο (III 74.1) και παράλληλα υπογραμμίζει

⁸¹ Πόθου (2012) 159

⁸² Πόθου (2012) 159

⁸³ Πόθου (2012) 159 - 160

⁸⁴ Για το αντιθετικό ύφος του Θουκυδίδη βλ. Κωνσταντινόπουλο- Πανομήτρο 2010, 96-101.

⁸⁵ Adcock- Mosley (1975) 157

⁸⁶ Πόθου (2012) 162

⁸⁷ Πόθου (2012) 162 – 163 Πρβλ. K.Goldscheider. Die Darstellung des Themistokles bei Herodot, Freiburg im Breisgau 1965, 21

την τόλμη και την αντοχή τους αν και πρόκειται εδώ για πλεονασμό αφού υπάρχει το «πανδημεί» χωρίς όμως ν' αναφέρει για συμμετοχή ή όχι των ηλικιωμένων.⁸⁸

φειδομένους μήτε ιδίου μήτε δημόσιου οικόδομήματος : Ο πατριωτικός τόνος και η μεγαλοψυχία που δίνει ο Θουκυδίδης δεν φαίνεται να συνάδει με την ψυχολογία και νοοτροπία του Αθηναϊκού δήμου. Η αναφορά στις ιδιωτικές κατοικίες υποδηλώνει μέγεθος και οικοδομική έκταση της πόλης υποστηρίζοντας ακόμη ως διπλάσια την δύναμη της οικοδομικής έκτασης της Αθήνας απ' αυτή της Σπάρτης σε μια επίκαιρη παρέκβαση στην Αρχαιολογία (I 10)⁸⁹

ὕπειπών : ο Διόδωρος αντικαθιστά το ρήμα «ὑπολέγω» με το «προλέγω » (XI 39.4) κάτι που δεν αποδέχεται ο Gomme. Είναι λογικό το σχέδιό του ο Θεμιστοκλής, για λόγους ασφαλείας, να το είχε φανερώσει μόνο στο στενό του κύκλο . «Εμπιστευτική διπλωματία» κατά τον D.J Mosley στο Envoys and Diplomacy in Ancient Greece, Historia Einzelschriften, 22, Wiesbaden 1973, 13. Η καλύτερη επιλογή όμως στη μετάφραση μεταξύ του «προσθέτω» και «λέω εμπιστευτικά» είναι μάλλον το «αφήνω υπονοούμενα».⁹⁰

θαυμάζειν : πρόκειται για έμμεση ειρωνεία του Θουκυδίδη για το θράσος και την υποκρισία Θεμιστοκλή -που δεν κέρδισε την συμπάθεια του ιστορικού αν και προβάλλει στοιχεία του χαρακτήρα του όπως την τόλμη και την ιδιοφυΐα, όπως ο Περικλής και ο Νικίας.⁹¹

δια φιλίαν : φαίνεται πως στη διαγωγή του στους Περσικούς πολέμους οφειλόταν και η συμπάθεια όπως ο Θουκυδίδης το διευκρινίζει παρακάτω (I 92) . Ο Gomme υποστηρίζει πως στη Σπάρτη οι πιο δημοφιλείς Αθηναίοι ήταν ο Θεμιστοκλής κι ο Αλκιβιάδης κι όχι οι συνηθισμένοι συντηρητικοί. Η εντύπωση του αναγνώστη από τη φράση είναι πως οι Σπαρτιάτες ήταν έντιμοι άνθρωποι αλλά αφελείς κι ευκολόπιστοι. Αυτό όμως γίνεται σκόπιμα προς έμφαση στην πανουργία του Θεμιστοκλή.⁹²

οὐκ εἶχον : καθαρός υπαινιγμός για την αναβλητικότητα και αργοπορία των Λακεδαιμόνιων , οι οποίοι αποδέχονταν ένα πρόβλημα όταν έφθανε σ' έσχατο σημείο και δεν μπορούσαν να κάνουν διαφορετικά.⁹³

γνοῦς : εδώ φαίνεται η προνοητικότητα στη αντίδραση του Θεμιστοκλή που μάλλον θα είχε μελετήσει την περίπτωση που οι Λακεδαιμόνιοι αυτόπτες μάρτυρες θ' ανακοίνωναν την κατάσταση.⁹⁴

πέμψαι σφῶν αὐτῶν ἄνδρας : συνήθης πρακτική η αποστολή πρεσβείας για εξοικονόμηση χρόνου

⁸⁸ Πόθου (2012) 163

⁸⁹ Πόθου (2012) 164

⁹⁰ Πόθου (2012) 165

⁹¹ Πόθου (2012) 167. Οι Crane (1998, 58-59) και Proctor (1980, 203) όμως κάνουν λόγο για θαυμασμό του ιστορικού απέναντι στην προσωπικότητα του Θεμιστοκλή.

⁹² Πόθου (2012) 167 - 168

⁹³ Πόθου (2012) 168

⁹⁴ Πόθου (2012) 169

από τους Αθηναίους.⁹⁵

χρηστοί : επειδή δεν μπορούσε ν' αμφισβητηθεί η αυτόπτης μαρτυρία Σπαρτιατών που τυχαία περνώντας από την Αθήνα και διαπιστώνοντας την οικοδόμηση τείχους ο Θεμιστοκλής προσπαθεί να αμφισβητήσει την αξιοπιστία της μαρτυρίας.⁹⁶

ἀποστέλλουσιν : ζωντάνια στην αφήγηση από τον ιστορικό ενεστώτα που επιλέγει ο Θουκυδίδης για το τέχνασμα του Θεμιστοκλή αν και μπορεί ν' αμφισβητηθεί ως μη πραγματική η αφήγηση των γεγονότων της πρεσβείας στη Σπάρτη.⁹⁷ Υπάρχουν αρκετά στοιχεία που δύσκολα γίνονται πιστευτά, όπως : η ευπιστία των Σπαρτιατών και η επιτυχία του -παράτολμου - τεχνάσματος του Θεμιστοκλή. Σύμφωνα με τα στοιχεία κάποιοι μελετητές εικάζουν ότι εδώ ο ιστορικός μεταφέρει προφορική παράδοση. Αν όμως δεν ήταν σίγουρος τότε θα είχε αναπτύξει κριτική όπως στην περίπτωση των Πεισιστρατιδών (VI 54.1) αλλά το γεγονός ότι δεν διατυπώνει καμιά επιφύλαξη («λέγουσι δέ τινες» I 38.4) δεν αφήνει περιθώρια για ασφαλή συμπεράσματα.⁹⁸

Αβρώνυχος ο Λυσικλέους : Εδώ ο Θουκυδίδης αναφέρεται – για πρώτη φορά - επώνυμα σε απεσταλμένους μιας πρεσβείας επειδή πρόκειται για σημαντικές προσωπικότητες. Είναι χαρακτηριστικό ότι στον Διόδωρο παραμένουν ανώνυμοι (XI 40. 1, 3-4).⁹⁹

Αριστείδης ο Λυσιμάχου : Πρόκειται για τον Αριστείδα τον «δίκαιο» τον μεγάλο αντίπαλο του Θεμιστοκλή ο οποίος αντιστάθηκε σθεναρά στην κατασκευή του αθηναϊκού στόλου με χρήματα από τα ορυχεία της Μαρώνειας και τελικά εξοστρακίσθηκε. Κατά την διάρκεια των Περσικών πολέμων υπήρξε μαζί με τον Θεμιστοκλή και τον Κίμωνα υπήρξε ηγετική προσωπικότητα της εξωτερικής πολιτικής της Αθήνας και απεσταλμένος στη Σπάρτη το 479 και 478 π.Χ.¹⁰⁰ Ο Gomme παρατηρεί -και σωστά- πως ένας ολιγαρχικός κι ένας δημοκρατικός είχαν αгаστή συνεργασία ξεπερνώντας τις διαφορές τους. Όμως το κύρος της πρεσβείας στηρίχθηκε κατά πολύ στην αντιπαράθεσή τους, που ως πολιτικά ονόματα ήταν εγγύηση για την αμεροληψία τους. Η ανάκληση του Αριστείδα από την εξορία το 480 πχ ήταν στον απόηχο της επιθυμίας των Αθηναίων να δείξουν αρραγές εσωτερικό μέτωπο με αποτέλεσμα τη συνεργασία των δύο πολιτικών αντιπάλων.¹⁰¹

ικανή : Θουκυδίδειος συμφυρμός μεταξύ «πόλεως» και «τείχους» .Το επίθετο «ικανός» που συνόδευε το τείχος τώρα αναφέρεται στην πόλη. Με αυτό τον τρόπο η «πόλις» γίνεται «τείχος» και το «τείχος» γίνεται «ή πόλις» με συνέπεια την απαρεμφατική πρόταση «ώστε ικανή είναι σώζειν» με υποκείμενο «τήν πόλιν», ως απήχηση της προηγούμενης απαρεμφατικής «ώστε ἀπομάχεσθαι ἐκ

⁹⁵ Πόθου (2012) 169

⁹⁶ Πόθου (2012) 169

⁹⁷ Ένας από τους μελετητές που αμφισβήτησαν την ιστορικότητα του επεισοδίου του τείχους είναι ο Blösel (2004) 326,σημ 39, 327,σημ 45 και 340 αν και δεν αποκλείει τελείως την ύπαρξη κάποιου ιστορικού υπόβαθρου στη διπλωματική αποστολή 326.

⁹⁸ Πόθου (2012) 169

⁹⁹ Πόθου (2012) 172

¹⁰⁰ Adcock - Mosley (1975) 158

¹⁰¹ Adcock - Mosley (1975) 173

του αναγκαιοτάτου ὕψους» με υποκείμενο «τό τείχος». Όλα τα παραπάνω έχουν να κάνουν με την πυκνότητα και την αφαιρετική διατύπωση της σκέψης του Θεμιστοκλή που θέλοντας να εκφράσει ένα πολυσύνθετο νόημα βγάζει συρρίκνωση σε λεκτικό επίπεδο.¹⁰²

τούς ἐνοικοῦντας : Η προστασία των κατοίκων είναι η πρωταρχική λειτουργία του τείχους μιας πόλης. Το τείχος όμως του Θεμιστοκλή είχε στόχο όχι μόνο την ασφάλεια, σ' αντίθεση με το προηγούμενο, αλλά να μετατρέψει την Αθήνα σε μια ισχυρή πόλη.¹⁰³

εἰ δέ τι βούλονται Λακεδαιμόνιοι : το πρώτο μέρος της «απολογίας» του Θεμιστοκλή με φανερή την αντίθεση στο ὕφος αλλά και στο νόημα στα δύο σκέλη της ειδικής πρότασης I 91.4. Στο πρώτο σκέλος γίνεται αναφορά στον αμυντικό χαρακτήρα του τείχους, ως πρόσχημα, καθότι τα πραγματικά κίνητρα βρίσκονται στο δεύτερο σκέλος, δηλαδή στην υποθετική πρόταση, ενώ παράλληλα ενυπάρχει ἑμμεση απειλή και αγανάκτηση προς τους Λακεδαιμονίους και τους συμμάχους τους να μην υποτιμούν την νοημοσύνη των Αθηναίων.¹⁰⁴

οἱ ζύμμαχοι : ένα σημείο που γίνεται λόγος από τους Κορίνθιους για τις συνέπειες στους Λακεδαιμονίους και τους συμμάχους τους από την ανέγερση του τείχους «καί ὕστερον τά μακρά στήσαι τείχη ... ὑμέτερους ἤδη ζυμμάχους» (I 69.1)¹⁰⁵

ἐς τὰς ναῦς ἐσβῆναι : ὅλη η Πεντηκονταετία ὅσον αφορά τον χώρο και τον χρόνο είναι ενταγμένη στους Μηδικούς πολέμους. Εδώ ο Θεμιστοκλής δείχνει τη ρητορική του δεινότητα για την «ανεξαρτητοποίηση» των Αθηναίων χρησιμοποιώντας τα γεγονότα της Σαλαμίνας. Ο Gomme κάνει τη σωστή επισήμανση ότι σχεδόν ἔγινε σύνθημα για την αθηναϊκή ιστορία στο στόμα του Θεμιστοκλή το «ἐς τὰς ναῦς ἐσβῆναι» (πρβλ. I 74.4) η φράση μπαίνει στερεότυπα και πέρα από το πλαίσιο των Μηδικών πολέμων (II 94.2, III 16.1, IV 25.5, IV 100.5, VII 96.2)¹⁰⁶

ἐς τούς πάντας ζυμμάχους : «ὄλους» αντί για «υπόλοιπους» συμμάχους που κανονικά θα ἔπρεπε να κάνει λόγο ο Θεμιστοκλής με κάποια σκοπιμότητα εντυπωσιασμού.¹⁰⁷

ἔφη χρῆναι : αυτή είναι η κατακλείδα στο «μανιφέστο του τείχους» που εκφώνησε ο Θεμιστοκλής σ' ολόκληρο το κεφ. 91, που αντί ν' απολογηθεί βάζει ὄρους κι αξιώσεις για τη συμμετοχή της πόλης στα κοινά. Το ὕφος μοιάζει με το διάλογο Αθηναίων - Μηλίων (πρβλ. V 87,89 και V 105.4)¹⁰⁸

ὀργὴν μὲν φανεράν οὐκ ἐποιοῦντο ... ἀδήλως ἤχθοντο : Η διπλωματική υποκρισία σ' ὅλο της το μεγαλείο. Ἐξω απ' την παρένθεση είναι αυτά που πίστευαν και μέσα αυτά που είπαν χωρίς να τα πιστεύουν. Με ἄλλα λόγια ἔξω η ἀλήθεια και μέσα το ψέμα. Ἀκόμα ένα στοιχείο για την αποδοχή

¹⁰² Πόθου (2012) 175

¹⁰³ Curtius (1862) 112.

¹⁰⁴ Πόθου (2012) 176

¹⁰⁵ Πόθου (2012) 176

¹⁰⁶ Πόθου (2012) 177

¹⁰⁷ Πόθου (2012) 179

¹⁰⁸ Πόθου (2012) 181

της αθηναϊκής ηγεμονίας από την Σπάρτη που δεν είναι ευχαριστημένη και θα πρέπει να προστεθεί σε εξωθουκυδίειες μαρτυρίες για τους σπαρτιατικούς φόβους.¹⁰⁹

οί Αθηναίοι : Διατύπωση με εθνικό κι όχι προσωπικό χαρακτήρα . Όχι ο Θεμιστοκλής αλλά οι Αθηναίοι (άνδρες, γυναίκες, παιδιά) έχτισαν το τείχος με τα ίδια τους τα χέρια.¹¹⁰

καί δήλη ή οικοδομία ἔτι καί νῦν ἐστίν ὅτι κατά σπουδήν ἐγένετο : Τα θεμέλια φτιάχτηκαν με πέτρες κάθε είδους (επιβεβαιωμένο από ανασκαφές) , όπως και βάσεις αγαλμάτων που για εικόνες ενσωματώθηκαν στο τείχος (βλ.Travlos, Pictorial Dictionary of Ancient Athens, Λονδίνο 1971). Όμως ο R.E. Wycherley, The Stones of Athens (Πρίνστον 1978) πιστεύει ότι ο Θουκυδίδης υπερβάλλει για την προχειρότητα του τείχους που αν και κάποια ετερόκλητα υλικά ενσωματώθηκαν σε μερικά σημεία το πέτρινο υπόβαθρο ήταν αρκετά στέρεο.¹¹¹

παντοίων λίθων : Τα υλικά που χρησιμοποιήθηκαν ήταν από διάφορα είδη, μάρμαρα και πέτρες Παρόμοια περιγραφή κάνει κι ο Ηρόδοτος για το τείχος στον Ισθμό (VIII 71.2)

οὐ ξυνειργασμένων : Λογοπαίγνιο από τον ιστορικό για την κατασκευή του τείχους. Κατεργασμένες πέτρες («είργασμένοι») οι οποίες δεν ταίριαζαν καλά μεταξύ τους («οὐ ξυνειργασμένων»). Προφανώς εννοεί ότι δεν ταίριαζαν καλά μεταξύ τους επειδή ήταν ετερόκλητες ως προς το χρώμα ή το είδος κάτι που αποδεικνύεται κι από τη σημερινή κατάσταση του τείχους.

πανταχῆ ... πάντα ὁμοίως : και πάλι ο συναγερμός και η γενική κινητοποίηση σε τρεις λέξεις και με φανερό την γλωσσική και νοηματική ομοιότητα με το I 90,3γ. Το σχήμα της κυκλικής σύνθεσης εμφανίζεται στον τρόπο διατύπωσης στο εσωτερικό της παρέκβασης.¹¹²

¹⁰⁹ Πόθου (2012) 181 και Hornblower (1983) 21 κ.ε.

¹¹⁰ Πόθου (2012) 184

¹¹¹ Hornblower (2006) 330

¹¹² Πόθου (2012) 186

5. ΤΑ ΤΕΙΧΗ ΤΟΥ ΠΕΙΡΑΙΑ

[1.93.3] ἔπεισε δὲ καὶ τοῦ Πειραιῶς τὰ λοιπὰ ὁ Θεμιστοκλῆς οἰκοδομεῖν (ὑπῆρκετο δ' αὐτοῦ πρότερον ἐπὶ τῆς ἐκείνου ἀρχῆς ἧς κατ' ἐνιαυτὸν Ἀθηναίοις ἤρξε) νομίζων τό τε χωρίον καλὸν εἶναι, λιμένας ἔχον τρεῖς αὐτοφυεῖς, καὶ αὐτοὺς ναυτικούς γεγενημένους μέγα προφέρειν ἐς τὸ κτήσασθαι δύναμιν [1.93.4] (τῆς γὰρ δὴ θαλάσσης πρῶτος ἐτόλμησεν εἰπεῖν ὡς ἀνθεκτέα ἐστί), καὶ τὴν ἀρχὴν εὐθὺς ξυγκατεσκεύαζεν. [1.93.5] καὶ ὑποδομήσαν τῇ ἐκείνου γνώμῃ τὸ πάχος τοῦ τείχους ὅπερ νῦν ἔτι δῆλόν ἐστι περὶ τὸν Πειραιᾶ· δύο γὰρ ἅμαξαι ἐναντία ἀλλήλαις τοὺς λίθους ἐπήγον. ἐντὸς δὲ οὔτε χάλιξ οὔτε πηλὸς ἦν, ἀλλὰ ξυνοικοδομημένοι μεγάλοι λίθοι καὶ ἐντομῆ ἐγγώνιοι, σιδήρω πρὸς ἀλλήλους τὰ ἔξωθεν καὶ μολύβδῳ δεδεμένοι. τὸ δὲ ὕψος ἥμισυ μάλιστα ἐτελέσθη οὗ διανοεῖτο. [1.93.6] ἐβούλετο γὰρ τῷ μεγέθει καὶ τῷ πάχει ἀφιστάναι τὰς τῶν πολεμίων ἐπιβουλὰς, ἀνθρώπων τε ἐνόμιζεν ὀλίγων καὶ τῶν ἀχρειοτάτων ἀρκέσειν τὴν φυλακὴν, τοὺς δ' ἄλλους ἐς τὰς ναῦς ἐσβήσεσθαι. [1.93.7] ταῖς γὰρ ναυσὶ μάλιστα προσέκειτο, ἰδὼν, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, τῆς βασιλέως στρατιᾶς τὴν κατὰ θάλασσαν ἔφοδον εὐπορωτέραν τῆς κατὰ γῆν οὖσαν· τὸν τε Πειραιᾶ ὠφελιμώτερον ἐνόμιζε τῆς ἄνω πόλεως, καὶ πολλάκις τοῖς Ἀθηναίοις παρήνει, ἦν ἄρα ποτὲ κατὰ γῆν βιασθῶσι, καταβάντας ἐς αὐτὸν ταῖς ναυσὶ πρὸς ἅπαντας ἀνθίστασθαι. [1.93.8] Ἀθηναῖοι μὲν οὖν οὕτως ἐτειχίσθησαν καὶ τᾶλλα κατεσκευάζοντο εὐθὺς μετὰ τὴν Μήδων ἀναχώρησιν.

τοῦ Πειραιῶς : ὁ Ἰππόδαμος ὁ Μιλήσιος, ἀρχιτέκτονας καὶ φιλόσοφος, ἦταν ὁ πρῶτος ἀρχιτέκτονας τοῦ Πειραιᾶ σύμφωνα μετὰ τὸν Ἀριστοφάνη (Ἰππεῖς στ. 327), τὸν Ἀριστοτέλη (Πολιτικά 1267 b) καὶ «δείχνοντας ὁ Ἰππόδαμος τὰ σχέδιά του γιὰ τὸν Πειραιᾶ στὸν Περικλή, μελετημένα ὡς τὴν παραμικρὴ λεπτομέρεια, ἀμέσως αὐτὸς κατάλαβε τὴν σημασία τους καὶ ἔδωσε τὴν ἐγκρισή του». Στὴν ἀρχὴ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ὁ «δημοκρατικὸς» Πειραιᾶς ἀριθμοῦσε σὲ 30.000 κατοίκους¹¹³ κάτι ποῦ ἦταν ἀποτέλεσμα τῆς πρότασης, γιὰ φοροαπαλλαγὴ ἐργατῶν καὶ μετοίκων, με συνέπεια ἓνα ἐνδομεταναστευτικὸ κύμα ἀπὸ τὸ «ἄνω στό κάτω ἄστν»¹¹⁴

πρότερον : ἐδῶ ἡ χρονολογικὴ ἀσάφεια -ποῦ ὑπάρχει σ' ὅλη τὴν Πεντηκονταετία – δὲν βοηθαίει νὰ λυθεῖ ἓνα σοβαρὸ πρόβλημα. Κατὰ τὸν Διονύσιον τὸν Ἀλικαρνασσεῖα ὁ Θεμιστοκλῆς διετέλεσε «ἐπώνυμος ἀρχὼν» τὸ 493/2 π.χ., τὸ ἔτος πρὶν τὴν εβδομηκοστὴ δευτέρη Ὀλυμπιάδα («Ρωμαϊκὴ Ἀρχαιολογία» VI 34.1). Ὁ Gomme διατηρεῖ ἐπιφυλάξεις γιὰ τὸ ἀνὸς Θεμιστοκλῆς τοῦ 493/2 εἶναι ὁ ἴδιος μ' αὐτὸν τοῦ τείχους κάτι ποῦ βασίζει σ' ἓνα χωρίον τοῦ Ἡροδότου («ἦν δὲ τῶν τῶν Ἀθηναίων

¹¹³ Behmel (1999) 71,72-73

¹¹⁴ Πόθου (2012) 187 καὶ . Γιὰ τὸν Ἰππόδαμο βλ. P. Benvenuti - Falciai, Ippodamo di Mileto Architetto e Filosofo. Una ricostruzione filologica della personalita, Firenze 1982, 76-85, K. Papaioannou, Griechische Kunst Arns Antiqua 4, Freiburg, 1972, 112,196, Eickstedt (1991) 5,292 καὶ τέλος X. Ζαλοκώστα, Σωκράτης Ὁ προφήτης τῆς ἀρχαιότητος, Ἀθήνα 1996, 86

άνηρ ἐς πρώτους νεωστί παριών, τῷ ὀνόματι μὲν ἦν Θεμιστοκλέης, παῖς δὲ Νεοκλέεος ἐκαλέετο, V Π 143.1») που το 480πΧ παρουσιάζει τον Θεμιστοκλή πρόσφατα ανερχόμενος στα πολιτικά πράγματα Υπάρχει δηλαδή ένα χάσμα δέκα χρόνων μεταξύ καταλόγου επωνύμων αρχόντων - μαρτυρίας Ηροδότου. Όλα τα πιο πάνω ερωτήματα -κι όχι μόνο – θα είχαν απαντηθεί αν ο Θουκυδίδης ήταν πιο συγκεκριμένος. Ίσως κι ο ίδιος είτε να είχε προβληματισθεί από τη μαρτυρία του Ηροδότου είτε να μην επεξεργάσθηκε όσο ήθελε κάποιες ατέλειες της παρέκβασης αλλά το πιο πιθανό είναι να γράφτηκε η Πεντηκονταετία σε διαφορετικό πλαίσιο και με άλλη νοοτροπία κι έτσι εξηγούνται κάποιες παραλείψεις. Αν κάποιος αναγνώστης διαβάσει την περιγραφή της κατασκευής του τείχους θ' αναρωτηθεί γιατί παραλείπεται από τη μια η χρονολογία έναρξης κι από την άλλη αν ο Θεμιστοκλής ήταν «επώνυμος άρχων» το 493/2 πΧ ο Ηρόδοτος το αμφισβητεί ενώ ο Θουκυδίδης δεν το επιβεβαιώνει.¹¹⁵

ἐπί τῆς ἐκείνου ἀρχῆς ἧς κατ' ἐνιαυτὸν Ἀθηναίοις ἤρξε : «τη χρονιά που υπηρετούσε ως άρχων (ένας από τους εννέα)» ενώ ο Gomme πιστεύει πως ίσως σημαίνει κάποιο μικρότερο αξίωμα (πχ επιστάτης του λιμανιού), τα «ἀρχῆς» και «ἤρξε» σημαίνουν κατοχή αξιώματος.. Υπάρχουν αρκετά στοιχεία για τη δράση του Θεμιστοκλή την περίοδο 493-480 πΧ (How και Wells) ενώ οι πηγές του Ηροδότου τον αντιμετωπίζουν ως τυχάρπαστο. Ίσως να ήταν κάποιος από τους άλλους οκτώ πριν τη χρονιά που εκλέχτηκε «επώνυμος» σύμφωνα με τον νόμο. Όπως δείχνει ο Lewis δεν χρειαζόνταν να είναι ο Θεμιστοκλής ιδιαίτερα διορατικός για να οχυρώσει τον Πειραιά το 493/2 πΧ .«οι επιδρομές των Αιγινήτων στο Φάληρο απέδειξαν τα πλεονεκτήματα του οχυρωμένου λιμανιού (Ηροδ. 5.83.3)»¹¹⁶

λιμένας ἔχων τρεῖς : Ο Πειραιάς δεν είχε αναπτυχθεί νωρίτερα από τον 6ο αιώνα από τους Αθηναίους, οι οποίοι χρησιμοποιούσαν το Φάληρο, γιατί όπως λέει ο Ηρόδοτος (6.116) η αντικρινή Σαλαμίνα βρισκόταν σ' εχθρικά - Μεγαρικά- χέρια. Η ανώνυμη αναφορά στα τρία λιμάνια (Ζέα, Μουνιχία και Κάνθαρο) δείχνει ότι η παρέκβαση δεν υπέστη επεξεργασία μετά την ενσωμάτωσή της στο έργο.¹¹⁷

τὴν ἀρχὴν εὐθύς ξυγκατασκεύαζεν : Η λέξη «ἀρχή» μπορεί να σημαίνει ξεκίνημα ή και ηγεμονία και η πρόθεση «ζύν = μαζί με» . Άρα η μια ερμηνεία είναι «βοήθησε να γίνει μια αρχή » στις λέξεις «λοιπά και ὑπῆρκτο» (να συμπληρώσουν τά τείχη του Πειραιά...) επειδή ήταν πρόιμη μια αναφορά σε ηγεμονία το 493, η δεύτερη ερμηνεία «βοήθησε να τεθούν τα θεμέλια της ηγεμονίας» έχει μια κλιμάκωση (δύναμιν – άνθεκτέα – ξυγκατασκεύαζεν την ἀρχήν) και είναι προτιμητέα γιατί στην πραγματικότητα η αθηναϊκή ηγεμονία είχε ρίζες στην ανάπτυξη που σημείωσε η πόλη τον 6ο

¹¹⁵ Πόθου (2012) 189

¹¹⁶ Hornblower (2006) 332. Περισσότερες πληροφορίες για τον νόμο βλ και J.A.S Evans «The "Resent" Prominence of Themistokles, AJP 108 (1987), 382 κ.ε

¹¹⁷ Hornblower (2006) 332- 333 και Πόθου (2012) 192

πΧ αιώνα χωρίς ν' αγνοείται και η σημασία του Πειραιά.¹¹⁸

οὔτε χάλιξ οὔτε πηλός ἦν : στα χαλίκια αντιστοιχούν οι μεγάλοι λίθοι και στον πηλό το σίδηρο και το μολύβι. Εδώ καταδεικνύεται η προσεγμένη κατασκευή του τείχους του Πειραιά σε αντίθεση με τη βιαστική του αθηναϊκού κάτι που φανερώνει και τη στρατηγική σημασία που είχε ο Πειραιάς.(βλ. I 93.7β)¹¹⁹

ἤμισυ : αντίθετα με το πάχος το ύψος δεν ολοκληρώθηκε σύμφωνα με τις προσδοκίες του Θεμιστοκλή. Εδώ δεν αναφέρεται ο Θουκυδίδης υποτιμητικά στο ύψος αλλά υπονοεί το στοιχείο της υπερβολής του σχεδίου.¹²⁰

ὀλίγων καὶ τῶν ἀχρειοτάτων : το μέγεθος του τείχους σκόπευε στην οικονομία δυνάμεων σε περίπτωση εισβολής.¹²¹ Οι «ἀχρειότατοι» ήταν δηλαδή -οι μη μάχιμοι- οι πολύ γέροι και οι πολύ νέοι (II 6)¹²²

ὡς ἐμοὶ δοκεῖ : εδώ -σ' αντίθεση με την Αρχαιολογία όπου οι προσωπικές εκτιμήσεις υποδηλώνουν ψηλάφηση στο παρελθόν – για πρώτη φορά ο ιστορικός κάνει επιφυλακτικά μια δική του εκτίμηση των γεγονότων στην Πεντηκονταετία σε πρώτο ενικό πρόσωπο.¹²³

πρὸς ἅπαντας : «τον κόσμο» (κατά λέξη «τον καθένα») Ο Cawkwell παρατηρεί ότι ο Θουκυδίδης με αυτή την αόριστη φράση «προφανώς ως ένα βαθμό κατά νου είχε τους Σπαρτιάτες» βλ. παραπάνω 92.1 σημ.¹²⁴

οὕτως ἐτειχίσθησαν : πρόταση που λειτουργεί σαν επιλογικός συνδετικός κρίκος κι ολοκληρώνει την περιγραφή της οικοδόμησης των τειχών στην Πεντηκονταετία και προετοιμάζει την εισαγωγή νέου θέματος σαν να ήταν μια παρέκβαση , η οικοδόμηση του τείχους , από την κύρια αφήγηση η οποία αποτελεί αυτοτελή ενότητα με τις δικές της επιμέρους ενότητες (η πρεσβεία στη Σπάρτη 91-92, το τείχος της πόλης 90.3 και 93.2,το λιμάνι του Πειραιά 93.3, το τείχος του Πειραιά 93.5-6, η σημασία του Πειραιά 93.7)¹²⁵

μετά την Μηδικῶν ἀναχώρησιν : ο Θουκυδίδης επανέρχεται στο πλαίσιο χώρου και χρόνου της Πεντηκονταετίας , δηλαδή τους Περσικούς πολέμους. Εδώ έχει μια χαρακτηριστική εναλλαγή αντιπάλων, Μήδων στο παρελθόν -Σπαρτιατών στο μέλλον, εξ ου και η φράση «πρὸς ἅπαντας ἀνθίστασθαι» υποδηλώνοντας το πόσους εχθρούς μελλοντικά θ' αποχτούσε η πόλη της Αθήνας.¹²⁶

¹¹⁸ Hornblower (2006) 333

¹¹⁹ Πόθου (2012) 195

¹²⁰ Πόθου (2012) 196

¹²¹ Σωστή η εκτίμηση του Garland (1987) 163

¹²² Sheppard –Evans (1889)

¹²³ Πόθου (2012) 198

¹²⁴ Cawkwell (1970), βλ εισ. σημ παρακάτω στα κεφ 128-135.1, 44

¹²⁵ Πόθου (2012) 199

¹²⁶ Πόθου (2012) 200

6. ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΚΑΤΑΛΑΜΒΑΝΟΥΝ ΤΟ ΜΕΓΑΛΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ ΚΑΙ ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ

[1.94.1] Πausanías δὲ ὁ Κλεομβρότου ἐκ Λακεδαιμόνος στρατηγὸς τῶν Ἑλλήνων ἐξεπέμφθη μετὰ εἴκοσι νεῶν ἀπὸ Πελοποννήσου· ξυνέπλεον δὲ καὶ Ἀθηναῖοι τριάκοντα ναυσὶ καὶ τῶν ἄλλων ξυμμάχων πλῆθος. [1.94.2] καὶ ἐστράτευσαν ἐς Κύπρον καὶ αὐτῆς τὰ πολλὰ κατεστρέψαντο, καὶ ὕστερον ἐς Βυζάντιον Μήδων ἐχόντων, καὶ ἐξεπολιόρκησαν ἐν τῆδε τῇ ἡγεμονίᾳ.

Πausanías δὲ ὁ Κλεομβρότου ἐκ Λακεδαιμόνος : Σ' αντίθεση με τον Θεμιστοκλή εδώ για τον Πausanías, δεύτερο πρωταγωνιστή της Πεντηκονταετίας , υπάρχει τ' όνομα του πατέρα και της πατρίδας του. Το Κλεόμβροτος ετυμολογικά προέρχεται από τις λέξεις «κλέος» και «βροτός» που σημαίνει «δόξα των θνητών».¹²⁷ Ο Κλεόμβροτος -μικρός αδελφός του βασιλιά Λεωνίδα των Θερμοπυλών – με ένδοξο όνομα και παρελθόν , κάτι που δεν είχε ο Νεοκλής , και με δράση στον Ισθμό που περιγράφεται από τον Ηρόδοτο (VII 205, VIII 71, IX10) Ίσως κάπου εδώ να βρίσκεται η απάντηση , το ότι δηλαδή ο Θουκυδίδης αποσιωπά το πατρωνυμικό του Θεμιστοκλή σ' αντίθεση μ' αυτό του Πausanías.¹²⁸

τῶν Ἑλλήνων : Μια κατά κάποιο τρόπο πρόσκαιρη επιστροφή σε συνθήκες Περσικῶν πολέμων¹²⁹

Ἀθηναῖοι : που να βρισκόταν ο Θεμιστοκλής, αναρωτιέται ο Gomme, αφού σύμφωνα με τον Διόδωρο αρχηγός των Αθηναίων ήταν ο Αριστείδης (XI 44.2) και σύμφωνα με τον Πλούταρχο ο «δίκαιος » Αριστείδης κι ο «ἐπιεικής» Κίμων (Αριστείδης 23.1, Κίμων 6.1).Εδώ είναι πρωταγωνιστής ο Πausanías κι όχι οι αρχηγοί των Αθηναίων ενώ στο επεισόδιο της πρεσβείας ο ιστορικός δίνει πρωταγωνιστικό ρόλο στο Θεμιστοκλή αλλά για να προβάλλει την πανουργία και τους διπλωματικούς του ελιγμούς μιλάει για «ξυμπρέσβεις » Αριστείδη και Αβρώνυχο (σχόλιο στο I 91.3β)¹³⁰.

καὶ ἐστράτευσεν ἐς Κύπρον καὶ αὐτῆς τὰ πολλὰ κατεστρέψαντο : Η Κύπρος συχνά εθεωρείτο το νησί με την μεγαλύτερη στρατηγική σημασία, ήταν π. χ η κτήση με την πιο ισχυρή φρουρά. Ο Ed. Will την αποκαλεί «όπλο που σημαδεύει την καρδιά της Συρίας »,Histoire politique du monde hellenistique, i (Νανσύ, 1979) 67. Αν όπως λέει ο Hill είχε τόσο μεγάλη σημασία είναι απορίας άξιον πως οι Αθηναῖοι του 5ου αιώνα δεν έκαναν εντονότερες προσπάθειες να την καταλάβουν και

¹²⁷ Ο Blösel παραπέμπει στο άρθρο του J.L. Moles («What's in a Name? Herodotus on Themistokles, Histos 3, 2000») που αναλύει κι ερμηνεύει ετυμολογικά το πατρωνυμικό του Θεμιστοκλή ,το «Νεοκλής» κάτι που αναλύει από πρίν ο Behmel (1999,19) ενώ αναλύει και το ίδιο τ' όνομα του Θεμιστοκλή ως «δόξα της έννομης τάξης» («κλέος Θέμιδος»).

¹²⁸ Πόθου (2012) 200 - 201

¹²⁹ πρβλ. Blösel (2004) σελ 328,σημ 48.όπου τονίζεται ο πανελλήνιος της αποστολής χαρακτήρας με τη λέξη «στρατηγός» να μπαίνει ανάμεσα στο «Ἑλλήνων » και «Λακεδαιμόνος»

¹³⁰Βλ. και Blösel(2004) σελ 328, σημ. 47

να τη διατηρήσουν στον έλεγχό τους. Μια μάλλον ανορθόδοξη άποψη λέει πως «απογοήτεψε τους κατακτητές της γιατί είχε πιο πολύ διακοσμητικό παρά στρατηγικό χαρακτήρα».¹³¹ Ο Gomme κάνει την εκτίμηση ότι ο Πausanίας είχε σκοπό να διαλύσει στην Κύπρο την ισχυρή βάση των Περσών.

Καί ...καί...καί...καί : η παραπάνω απλοϊκή δομή με τα τέσσερα ..καί ίσως δείχνει έλλειψη επεξεργασίας ίσως όμως και έλλειψη ενδιαφέροντος για τα γεγονότα.¹³²

Βυζάντιον : επανασύνδεση με την αρχή της παρέκβασης και τα γεγονότα της Σηστού (I 89.2) επειδή για την κατάληψη του Βυζαντίου, που είχε στρατηγική θέση , απαραίτητη προϋπόθεση ήταν η κατάληψη των στενών του Ελλησπόντου.¹³³

έν τῆδε τῇ ἡγεμονίᾳ : Σωστά επισημαίνουν η Romilly κι ο Gomme ότι στη συνέχεια θα φανεί γιατί ο ιστορικός δίνει έμφαση στο «τῆδε τῇ ἡγεμονίᾳ » κι ότι οι λέξεις μένουν ενωμένες με το «ἐξεπολιόρκησαν ».¹³⁴

¹³¹ βλ. Lapping (1987),311 κ. ε. και Blake (1966), 651

¹³² Πόθου (2012) 203

¹³³ Πόθου (2012) 204

¹³⁴ Πόθου (2012) 204

7. Η ΑΛΑΖΟΝΙΑ ΤΟΥ ΠΑΥΣΑΝΙΑ ΚΑΙ ΟΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ

[1.95.1] ἤδη δὲ βιαίου ὄντος αὐτοῦ οἱ τε ἄλλοι Ἕλληνες ἤχθοντο καὶ οὐχ ἥκιστα οἱ Ἴωνες καὶ ὅσοι ἀπὸ βασιλέως νεωστὶ ἠλευθέρωντο· φοιτῶντές τε πρὸς τοὺς Ἀθηναίους ἠξίουσαν αὐτοὺς ἡγεμόνας σφῶν γίνεσθαι κατὰ τὸ ξυγγενὲς καὶ Πausανία μὴ ἐπιτρέπειν, ἣν που βιάζεται. [1.95.2] οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἐδέξαντό τε τοὺς λόγους καὶ προσεῖχον τὴν γνώμην ὡς οὐ περιοψόμενοι τᾶλλά τε καταστησόμενοι ἢ φαίνοιτο ἄριστα αὐτοῖς. [1.95.3] ἐν τούτῳ δὲ οἱ Λακεδαιμόνιοι μετεπέμποντο Πausανίαν ἀνακρινούσας ὧν περὶ ἐπυνθάνοντο· καὶ γὰρ ἀδικία πολλὴ κατηγορεῖτο αὐτοῦ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων τῶν ἀφικνουμένων, καὶ τυραννίδος μᾶλλον ἐφαίνετο μίμησις ἢ στρατηγία. [1.95.4] ξυνέβη τε αὐτῷ καλεῖσθαι τε ἅμα καὶ τοὺς ξυμμάχους τῷ ἐκείνου ἔχθει παρ' Ἀθηναίους μετατάξασθαι πλὴν τῶν ἀπὸ Πελοποννήσου στρατιωτῶν. [1.95.5] ἐλθὼν δὲ ἐς Λακεδαίμονα τῶν μὲν ἰδίᾳ πρὸς τινα ἀδικημάτων ἠθύνθη, τὰ δὲ μέγιστα ἀπολύεται μὴ ἀδικεῖν· κατηγορεῖτο δὲ αὐτοῦ οὐχ ἥκιστα μηδισμὸς καὶ ἐδόκει σαφέστατον εἶναι. [1.95.6] καὶ ἐκείνον μὲν οὐκέτι ἐκπέμπουσιν ἄρχοντα, Δόρκιν δὲ καὶ ἄλλους τινὰς μετ' αὐτοῦ στρατιὰν ἔχοντας οὐ πολλήν· οἷς οὐκέτι ἐφίεσαν οἱ ξύμμαχοι τὴν ἡγεμονίαν. [1.95.7] οἱ δὲ αἰσθόμενοι ἀπῆλθον, καὶ ἄλλους οὐκέτι ὕστερον ἐξέπεμψαν οἱ Λακεδαιμόνιοι, φοβούμενοι μὴ σφίσις οἱ ἐξιόντες χεῖρους γίνωνται, ὅπερ καὶ ἐν τῷ Πausανία ἐνεῖδον, ἀπαλλαξιόντες δὲ καὶ τοῦ Μηδικοῦ πολέμου καὶ τοὺς Ἀθηναίους νομίζοντες ἱκανοὺς ἐξηγηεῖσθαι καὶ σφίσις ἐν τῷ τότε παρόντι ἐπιτηδείους.

βιαίου ὄντος : τὸ ἐπίθετο βίαιος ἐδῶ σημαίνει υπερβολικὸς καὶ υβριστής. Σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο ὁ Θουκυδίδης ἐπηρεάζεται ἀπ' τοῦ λεξιλόγιου τοῦ Αἰσχύλου (Προμηθεὺς Δεσμώτης 737 καὶ Ἀγαμέμνων 130) ἐνῶ ἡ λέξις ἀπαντᾷ καὶ στὸν Πίνδαρο (Νεμεόνικος V II 67) καὶ κάνει χρῆση συχνά τοῦ ῥήματος «βιάζομαι» (VII 23, VII 70, VIII 53 κ. α). Ἐδῶ θέλοντας νὰ δείξει τὴν ἀντίδραση τῶν συμμάχων τὸ χρησιμοποιοῦν δύο φορές στὴν ἴδια πρόταση. Ἀν καὶ νέος (γύρω στα 30 με 35) ὁ Πausανίας τὸ 479 π. Χ. δὲν ἀποτελεῖ ελαφρυντικὸ τὸ «νεαρόν τῆς ηλικίας» γιὰ τὴ συμπεριφορὰ του. Εἶχε παρασυρθεῖ ἀπὸ υλικούς πειρασμούς.¹³⁵ Ὁ Ἡρόδοτος παρουσιάζει ὡς πρόσχημα τὴ συμπεριφορὰ τοῦ Πausανία γιὰ ν' ἀναλάβουν τὴν ἡγεμονία οἱ Ἀθηναῖοι.¹³⁶

οἱ Ἴωνες καὶ ὅσοι ἀπὸ βασιλέως νεωστὶ ἠλευθέρωντο : ἐδῶ φαίνεται κὶ ἡ ἀπροθυμία τῶν Σπαρτιατῶν νὰ βοηθήσουν τὶς ἰωνικὲς πόλεις (Ἡρόδ. 9.106) κάτι τὸ ὁποῖο δὲν ἀναφέρει ὁ Θουκυδίδης, καὶ σίγουρα ἔχει νὰ κάνει με τὴν ἀνάληψη τῆς ἡγεμονίας ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους, ἀλλὰ στὸν Ἡρόδοτο παρουσιάζεται (9.104) ὡς νὰ πρόκειται γιὰ μιὰ δευτέρη ἰωνικὴ ἐπανάσταση.¹³⁷

¹³⁵ Lebow (2003) 100

¹³⁶ Πόθου (2012) 205

¹³⁷ Hornblower (2006) 335, συμφωνεῖ καὶ ὁ Lewis (1952)

κατά τό ξυγγενές : Η ιδέα της συγγένειας ανάμεσα σε Αθηναίους και Ίωνες μετριάζει κάπως ο Ηρόδοτος (9.106) -όπως παρατηρεί ο Lewis – ενώ ο Alty πιστεύει ότι ενυπάρχει στοιχείο προπαγάνδας στο πως η Αθήνα χρησιμοποίησε την ιδέα της μητρόπολης («Ίωνες» αντί για «Έλληνες της Μικράς Ασίας»)¹³⁸

κατηγορείτο δέ αὐτοῦ οὐχ ἥκιστα μηδισμός : για τον Hornblower ο μηδισμός του Πausanias ήταν πλαστός και απόρροια της αντιπαθητικής συμπεριφοράς του παρά ως συγκεκριμένο γεγονός, σ' αντίθεση με τον Θουκυδίδη που θα επανέλθει στη μεγάλη βιογραφική του παρέκβαση για το τέλος του Πausanias ο οποίος απαλλάσσεται εδώ αλλά θα καταδικαστεί αργότερα.¹³⁹

Δόρκιν δέ καί αλλους τινάς : Η αναφορά ονομαστικά του Θουκυδίδη στον Δόρκι εδώ αποδεικνύει πως αρχηγός της αποστολής και αντικαταστάτης του Πausanias ήταν ένας, αντικρούοντας την άποψη που λέει ότι είχε πολλούς αρχηγούς σκόπιμα για να μην επαναληφθούν τα έκτροπα της πρώτης.¹⁴⁰

φοβούμενοι : μέσα από μια μεγάλη, με τρεις αιτιολογικές μετοχές , πρόταση περιγράφονται τα αίτια της απροθυμίας των Λακεδαιμονίων τα οποία ήταν τρία :ξеноφοβία, απροθυμία συνέχισης του πολέμου, και έγκριση της ηγετικής φυσιογνωμίας των Αθηναίων πολιτικών. Τα δύο πρώτα δείχνουν μια εγωκεντρική και συντηρητική εικόνα των Σπαρτιατών ενώ το τρίτο προβάλλει τον πατριωτισμό τους. Περισσότερο ακριβής είναι ο Αριστοτέλης :«καί τήν τῆς θαλάττης ἡγεμονίαν λαβεῖν ἀκόνυων υἴων Λακεδαιμονίων» (Αθηναίων Πολιτεία 23.2)¹⁴¹

ἀπαλλαξιόντες δέ καί τοῦ Μηδικοῦ πολέμου καί τούς Ἀθηναίους νομίζοντες ἰκανούς ἐξηγεῖσθαι καί σφίσιν ἐν τῷ τότε παρόντι ἐπιτηδείους : εδώ ο ιστορικός εγκρίνει την αθηναϊκή πολιτική ότι δηλαδή οι Σπαρτιάτες δεν ήταν διατεθειμένοι να αναλάβουν την ηγεσία κι ευτυχείς ήταν που την ανέλαβαν οι Αθηναίοι, κάτι όμως που έρχεται σε αντίθεση με εξωθουκυδίδειες μαρτυρίες που μιλάνε για σπαρτιατική δυσαρέσκεια αν και γίνεται λόγος για φιλικά συναισθήματα, μόνο όμως ως αιτία μη εκδήλωσης του θυμού που δεν εκδηλώθηκε φανερά αλλά παρέμεινε κρυφός.¹⁴²

¹³⁸ Hornblower (2006) 336

¹³⁹ Πόθου (2012) 209

¹⁴⁰ Roobaert (1985) 186

¹⁴¹ Roobaert (1985) 211

¹⁴² Hornblower (2006) 335, σχόλια στο Greek World 21 κ.ε. από Ηρόδοτο (8.3.2) Αθηναίων Πολιτεία 23.2, και τη συζήτηση στη Σπάρτη από καταγραφή του Διόδωρου (11.50) [για το συγκεκριμένο χωρίο βλ. παραπάνω παρ 1 σημ. ἤδη] όπου αναφέρεται σπαρτιατικός «θυμός» και «ενόχληση» για τα νέα και προκλητικά τείχη της Αθήνας.

8. ΙΔΡΥΣΗ ΤΗΣ ΔΗΛΙΑΚΗΣ ΣΥΜΜΑΧΙΑΣ

[1.96.1] Παραλαβόντες δὲ οἱ Ἀθηναῖοι τὴν ἡγεμονίαν τούτῳ τῷ τρόπῳ ἐκόντων τῶν ζυμμάχων διὰ τὸ Πausανίου μῖσος, ἔταξαν ἅς τε ἔδει παρέχειν τῶν πόλεων χρήματα πρὸς τὸν βάρβαρον καὶ ἅς ναῦς· πρόσχημα γὰρ ἦν ἀμύνεσθαι ὧν ἔπαθον δηοῦντας τὴν βασιλέως χώραν. [1.96.2] καὶ Ἑλληνοταμίαι τότε πρῶτον Ἀθηναίοις κατέστη ἀρχή, οἱ ἐδέχοντο τὸν φόρον· οὕτω γὰρ ὠνομάσθη τῶν χρημάτων ἡ φορά. ἦν δ' ὁ πρῶτος φόρος ταχθεὶς τετρακόσια τάλαντα καὶ ἐξήκοντα. ταμιεῖον τε Δῆλος ἦν αὐτοῖς, καὶ αἱ ζύνοδοι ἐς τὸ ἱερὸν ἐγίγνοντο.

ἐκόντων : εὐστοχα ὁ Gomme επισημαίνει ὅτι πρόθεση τοῦ Θουκυδίδη εἶναι νὰ δείξει πῶς μια χαλαρὴ συμμαχία ἐγίνε σχετικά καλά πολιτικὴ οργανωμένη δύναμη μέσα ἀπὸ τὴν κατασκευὴ ολόκληρου συστήματος σε οικονομικὴ βάση.¹⁴³

χρήματα : ὁ Θουκυδίδης ασχολεῖται με τὴν οικονομία μόνο σαν προϋπόθεση πολιτικῆς δυνάμεις καὶ παίζει πρωταρχικὸ ρόλο ὅταν αὐτὴ εἶναι στο περιθώριο.¹⁴⁴

ναῦς : τα μεγάλα νησιά (Λέσβος, Χίος, Σάμος, Θάσος καὶ Νάξος) υποχρεώθηκαν ἀντὶ χρημάτων νὰ προσφέρουν πλοία -ὡς μεγαλύτερα καὶ πλουσιότερα -¹⁴⁵ ἐνῶ τα μικρότερα καὶ χωρὶς ναυτικὴ παράδοση προσέφεραν κάποιο χρηματικὸ ποσό.¹⁴⁶ Στὸ I 99.3 ὁ ιστορικὸς δηλώνει πῶς ἦταν δυνατό οἱ σύμμαχοι νὰ εξαγοράσουν τὴ θητεία τους με κάποιο χρηματικὸ ποσό.

πρόσχημα γὰρ ἦν ἀμύνεσθαι ὧν ἔπαθον δηοῦντας τὴν βασιλέως χώραν: «μια ἀπὸ τις προφάσεις (δεν ὑπάρχει στο ἀρχαῖο κείμενο οριστικὸ ἄρθρο) ἦταν ὅτι ἐκδικούνται αὐτοὺς καὶ τους συμμαχοὺς τους γιὰ τις ἀπώλειές τους καταστρέφοντας τὴν ἐπικράτεια τοῦ Πέρση βασιλιά» ἡ λέξη «πρόσχημα» με διπλὴ λειτουργία. Για τὸν Gomme ἀπευθύνονταν ὄχι μόνο «πρὸς τὸν βάρβαρον» ἀλλὰ καὶ «πρὸς τους ζυμμάχους» κάνοντας ἔτσι ἓνα λογοπαίγνιο. Ἀν λοιπὸν ἡ ἐκδίκηση ἦταν μια ἀπὸ πολλές προφάσεις -οἱ οποίες δεν διευκρινίζονται -ποιὸς ἦταν ὁ πραγματικὸς σκοπὸς καὶ ἐχθρός;.¹⁴⁷ Μια ἀποψη εἶναι πῶς ὑπονοεῖ τὴν Σπάρτη κάτι που δεν ἐπιβεβαιώνουν τα ἐπόμενα κεφάλαια που δείχνουν ἀυξανόμενη σκληρότητα τῶν Ἀθηναίων πρὸς τους συμμαχοὺς τους, καὶ μια δευτέρη που λέει ὅτι στόχος τους δεν ἦταν ἡ συμμαχία ἀλλὰ ἡ ἡγεμονία, κάτι που ἐπίσης δεν ἐπιβεβαιώνεται γιὰτί ἀπὸ τὸ 478 θα τους προσέδιδε μεγάλη διορατικότητα. Ἄλλωστε ἐξωθουκυδίδειες μαρτυρίες (Ἀριστ. Ἀθηναίων Πολιτεία 23.5) δείχνουν ὅτι ἡ διάθεσή τους ἦταν πιο

¹⁴³ Πρβλ. Woodhead (1970), 106, Brunt(1993), 47, 167, Dreher (1995), 11, καὶ Schulz (2005) 91.

¹⁴⁴ Euben (2003) 117

¹⁴⁵ Shipley (1987) 110, 118

¹⁴⁶ Πρβλ. Highby (1936) 78

¹⁴⁷ Hornblower (1983) 26

ιδεαλιστική.¹⁴⁸ Άρα μπορούμε να συμπεράνουμε ότι πραγματικό στόχο είχαν την αρχηγία και ως μόνο τους εχθρό την Περσία. Η λέξη δηοῦν σημαίνει καταστρέφω και το να «πάρουν λάφυρα» έχει δευτερεύουσα σημασία.¹⁴⁹ Τέλος, η μετοχή «δηοῦντας» είναι στην αιτιατική επειδή συμπίπτει με το υποκείμενο του απαρεμφάτου «ἀμύνεσθαι». Εδώ είναι μια αντίφαση εν τοις ὀροις, δηλαδή πως είναι δυνατόν κάποιος να λεηλατεί αμυνόμενος; Αυτό δικαιολογείται μόνον με το «ὧν ἔπαθον». Με άλλα λόγια το σύγχρονο «η καλύτερη άμυνα είναι η επίθεση»¹⁵⁰

Ἑλληνοταμίαι : τα συνθετικά της λέξης δείχνουν την ιδιαιτερότητα του θεσμού. Με το πρόσχημα της προστασίας από τους Πέρσες η Δηλιακή συμμαχία, χωρίς να έχει εκλείψει εντελώς ο κίνδυνος της πειρατείας, απομυζούσε τα νησιά. Το πρώτο βήμα ήταν η απελευθέρωση των πόλεων που ήταν κάτω από περσική κατοχή. Οι ελληνοταμίαι ήταν αξιωματούχοι και σύμφωνα με ορισμένες περιγραφές ήταν δέκα προερχόμενοι ο καθένας από κάθε ένα δήμο με κλήρο. Το αξίωμα αυτό διατηρήθηκε μέχρι το 404/3.¹⁵¹

φόρον ...φορά ...φόρος : λογοπαίγνιο του Θουκυδίδη με την εναλλαγή των λέξεων και όχι για λόγους σαφήνειας κατά τον Hornblower. Το ενδιαφέρον είναι πως από τη λέξη φορά προέρχεται η αντιδημοφιλής λέξη φόρος. Μια πιθανή εξήγηση είναι ότι οι συμμαχικές πόλεις ήταν υποχρεωμένες να μεταφέρουν την εισφορά τους σε χρήμα στην Αθήνα αν και κάποιες φορές την έδιναν κατ' ευθείαν στους Αθηναίους στρατηγούς όταν βρίσκονταν στην περιοχή τους. Σε αυτή την πρόταση εμφανίζονται για πρώτη φορά δύο σημαντικές λέξεις για τη δημόσια οικονομία («έλληνοταμίαι» και «φόρος»). Άρα στη Δηλιακή συμμαχία έγιναν ορισμένες σημαντικές καινοτομίες.¹⁵²

τετρακόσια τάλαντα και ἑξήκοντα : ένα υπέρογκο ποσό που δύσκολα επαληθεύεται, τουλάχιστον για το 478 πχ, και γενικά έχει αμφισβητηθεί.¹⁵³ Για τον Hornblower ο ισχυρισμός του Θουκυδίδη για τα 460 τάλαντα δεν είναι απαραίτητο να αμφισβητηθεί και παραπέμπει στο άρθρο του M. Chambers «Four Hundred Sixty Talents» CP, 53,1958,26. Όμως υπάρχουν πολλές ασάφειες γιατί σύμφωνα με υπολογισμούς του Gomme δεν πρέπει να ξεπερνούσε τα τετρακόσια τον χρόνο αλλά στο II 13,3 κάνει λόγο για 600. ενώ ο Διόδωρος ο Σικελιώτης μιλάει για 560 τάλαντα («τό πᾶν ἄθροισμα» XI 47.2). Είναι πολύ πιθανό να μην γραφόταν στα επίσημα αρχεία κάποιο τμήμα του φόρου. Επίσης δεν ξέρουμε τον τρόπο υπολογισμού και το είδος (χρήματα, πλοία ή και τα δύο). Το σίγουρο είναι πως ήταν μεταβλητό καθότι μεταβαλλόταν και ο αριθμός των συμμάχων.¹⁵⁴

Δῆλος : Η ίδρυσή της συμμαχίας έγινε το 478/7 (βλ επίσης Διοδ.11.47,Αριστοτ., Αθηναίων Πολιτεία 23, Πλούτ. Άριστ. 25). Εδώ ο Θουκυδίδης αναφέρεται στην πρώτη φάση κι έτσι δεν

¹⁴⁸ βλ. Hornblower (1983) 26 για την Αθήνα ως «απελευθερωτή» το 478.

¹⁴⁹ Hornblower (2006) 339

¹⁵⁰ Πόθου (2012) 213

¹⁵¹ Highby (1936) 77

¹⁵² Πρβλ. Connor (1984) 14,σημ. 22

¹⁵³ Vartsos (2004) 46, 61-70.

¹⁵⁴ Πόθου (2012) 215

υπάρχει υποκειμενικό στοιχείο. Ο υπολογισμός του φόρου των συμμάχων έγινε από τον Αριστείδη (χωρίο 5.18). Μετά την εκστρατεία της Αιγύπτου 454/3 πΧ το ταμείο μεταφέρθηκε -πιθανώς ύστερα από πρόταση της Σάμου – στην Αθήνα.¹⁵⁵ Το λιμάνι της Δήλου ήταν σχετικά άνετο και ασφαλές και μακριά από την επικίνδυνη παραμεθόριο ζώνη των μικρασιατικών παραλίων.¹⁵⁶

¹⁵⁵ Πρβλ. Shipley (1987) 111, 114.

¹⁵⁶ Πρβλ. Shipley (1987) 110

9. Η ΑΘΗΝΑΪΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΝΤΗΚΟΝΤΑΕΤΙΑ. ΟΙ ΛΟΓΟΙ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΟΠΟΙΟΥΣ Ο ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ ΠΕΡΙΓΡΑΦΕΙ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΑΥΤΗ

[1.97.1] ἡγούμενοι δὲ αὐτονόμων τὸ πρῶτον τῶν ξυμμάχων καὶ ἀπὸ κοινῶν ξυνόδων βουλευόντων τοςάδε ἐπῆλθον πολέμῳ τε καὶ διαχειρίσει πραγμάτων μεταξὺ τοῦδε τοῦ πολέμου καὶ τοῦ Μηδικοῦ, ἃ ἐγένετο πρὸς τε τὸν βάρβαρον αὐτοῖς καὶ πρὸς τοὺς σφετέρους ξυμμάχους νεωτερίζοντας καὶ Πελοποννησίων τοὺς αἰεὶ προστυγχάνοντας ἐν ἐκάστῳ. [1.97.2] ἔγραψα δὲ αὐτὰ καὶ τὴν ἐκβολὴν τοῦ λόγου ἐποίησάμην διὰ τόδε, ὅτι τοῖς πρὸ ἐμοῦ ἄπασιν ἐκλιπὲς τοῦτο ἦν τὸ χωρίον καὶ ἢ τὰ πρὸ τῶν Μηδικῶν Ἑλληνικὰ ξυνετίθεσαν ἢ αὐτὰ τὰ Μηδικά· τούτων δὲ ὅσπερ καὶ ἦψατο ἐν τῇ Ἀττικῇ ξυγγραφῇ Ἑλλάνικος, βραχέως τε καὶ τοῖς χρόνοις οὐκ ἀκριβῶς ἐπεμνήσθη. ἅμα δὲ καὶ τῆς ἀρχῆς ἀπόδειξιν ἔχει τῆς τῶν Ἀθηναίων ἐν οἴῳ τρόπῳ κατέστη.

ἡγούμενοι δὲ αὐτονόμων τὸ πρῶτον τῶν ξυμμάχων καὶ ἀπὸ κοινῶν ξυνόδων βουλευόντων : «στην αρχὴ οἱ σύμμαχοι ἦταν αυτόνομοι καὶ διαβουλευόνταν σε κοινὴ σύνοδο ὑπὸ την ηγεσίαν της Ἀθήνας». Ἡ σημασία τοῦ ὀρου αὐτονόμων εἶναι ἡ «πολιτικὴ ανεξαρτησία μικρῶν πόλεων εξαρτημένη ἀπὸ την ανοχὴ μεγαλύτερης δύναμης». ¹⁵⁷ Ὁ Ostwald δείχνει ὅτι ἡ λέξι «αὐτόνομος» εἶναι προσφιλις στον Θουκυδίδη ἀλλά το ὀριο της αὐτονομίας δεν διευκρινίζεται. Κατὰ την εκτίμηση του Gomme, ¹⁵⁸ ἡ πρόταση αὐτή εἶναι το «δεύτερο προοίμιο» για την παρέκβαση της Πεντηκονταετίας. Εάν τούτο ισχύει τότε αναλογικά ἡ παρέκβαση σε μικρογραφία ενσαρκώνει ὀλο το ἔργο επειδή για τέτοια προσέγγιση συνηγοροῦν κι ἄλλα στοιχεῖα.

διαχειρίσει πραγμάτων : εννοείται ἐδώ ἡ διαχείριση των οικονομικῶν υποθέσεων, κάτι που ἔφερε σε ἀντιπαράθεση τους Ἀθηναίους με τους δυσάρεστημένους οικονομικά συμμάχους τους. ¹⁵⁹

μεταξὺ τοῦδε τοῦ πολέμου καὶ του Μηδικοῦ : Εδώ ο ἱστορικὸς οριοθετεῖ χρονικά τα ὀρια της παρέκβασης με πολὺ σαφὴ τρόπο. Εὐλόγο εἶναι ὅτι ἡ ἀφετηρία αὐτῶν στην Πεντηκονταετία εἶναι ο Πελοποννησιακὸς πόλεμος («μεταξὺ τοῦδε τοῦ πολέμου») που ἀποτελεῖ καὶ το ἐπίκεντρο του ἔργου κι ὀχι οἱ Περσικοί. ¹⁶⁰

βάρβαρον ... σφέτερους ξυμμάχους ... Πελοποννησίων : εἶναι ἕνα προανάκρουσμα σχετικά με τον πόλεμο που ἀνοῖξε ἡ πόλη των Ἀθηνῶν ὀχι σε ἕνα ἀλλά σε πολλὰ μέτωπα. Μέχρι την πτώση της αθηναϊκῆς ηγεμονίας ἡ πολιτικὴ της θα κινηθεῖ στα τρία αὐτά ἐπίπεδα. Πέρα ἀπὸ το ἀφηγηματικὸ

¹⁵⁷ πρβλ. Ostwald (1982) 67. 2 σημ., ἰδιαίτερα σ.13 ὀπου δίνεται ο ὀρισμὸς καὶ 85

¹⁵⁸ Gomme, Dover (1945-81) 363,σημ 1

¹⁵⁹ Πόθου (2012) 218

¹⁶⁰ Πόθου (2012) 218

«παρόν» της Πεντηκονταετίας εδώ βρίσκεται και το μήνυμα του κειμένου .¹⁶¹

Ἔγγραφα δέ αὐτά καί την ἐκβολήν τοῦ λόγου ἐποιησάμην διά τὸδε : Από ιστοριογραφική άποψη αυτό είναι το κεντρικό σημείο όλης της παρέκβασης. Προκύπτουν λοιπόν δύο συμπεράσματα : Πρώτον η Πεντηκονταετία δεν ανήκει στην κύρια αφήγηση του έργου αλλά είναι μια εκτροπή («έκβολή») από τον κεντρικό της άξονα («τοῦ λόγου»), και δεύτερον αυτή ήταν αναγκαία για δύο λόγους από τους οποίους μόνον ο δεύτερος («τῆς ἀρχῆς τῶν Ἀθηναίων») έχει άμεση σχέση με την αφήγηση που αφορά τα γεγονότα της Πεντηκονταετίας. Έχει σημασία όμως πως η πρώτη αιτία δεν είναι η καταγραφή του τρόπου δημιουργίας της Αθηναϊκής συμμαχίας. Το κείμενο κινείται σε τούτο το σημείο σε δύο κατευθύνσεις και στο προσκήνιο είναι η «αυτοκριτική» της ιστοριογραφίας κι όχι τα γεγονότα της παρέκβασης.. Εδώ προκύπτει το ερώτημα :γιατί μια τόσο σημαντική δήλωση του Θουκυδίδη για το έργο του και την αντιπαράθεση με άλλους ιστορικούς μῆκε εδώ, που μάλλον είναι η μέση της παρέκβασης, κι όχι στην αρχή, κάτι που δεν συμβαίνει¹⁶² μόνο στην παρέκβαση των Πεισιστρατιδών, αλλά ούτε στις Αρχαιολογίας, ούτε και σε αυτή για τον αποικισμό της Σικελίας. Μερικοί υποστήριζαν ότι το κεφάλαιο αυτό είναι μια αδέξια βαλμένη μεταγενέστερη προσθήκη.¹⁶³ Μια ρεαλιστικότερη εξήγηση είναι ότι προσετέθη μετά την ολοκλήρωση της παρουσίασης της Δηλιακής συμμαχίας (I 95-96), χωρίς την οποία ο αθηναϊκός επεκτατισμός δεν θα είχε εδραιωθεί («έν οἴῳ τρόπῳ κατέστη»). Το ρήμα «ἔγραφα» στον άοριστο δηλώνει το κλείσιμο της πρώτης περιόδου που αφορά τα γεγονότα της Πεντηκονταετίας. Ἄρα σε αυτό το τέλος τοποθετεί ο ιστορικός και το κατά κάποιο τρόπο «μανιφέστο» του.¹⁶⁴

ἤψατο : ένα τυπικό δείγμα προσεκτικής επιλογής λεξιλογίου.¹⁶⁵ Δεν καταπιάστηκε σε βάθος αλλά επιφανειακά με αυτά τα γεγονότα. Η έκφραση απαντά τόσο στον Ξενοφώντα («σπουδαίου ἔργου ... ἄψασθαι» Ἑλληνικά I 4,12) όσο και στον Φλάβιο Ιώσηπο όταν αναφέρεται στην ιουδαϊκή νομοθεσία («μηδένα τυλμῆσαι τῆς τῶν νόμων τούτων ἀναγραφῆς ἄψασθαι» Ἰουδαϊκῆς Αρχαιολογίας XII 111) κι ακόμη στον ιστοριογράφο Νικόλαο Δαμασκηνό («μόνων ἀπτόμενος τῶν πρὸς εὐκλειαν αὐτῶ φερόντων» Ἰουδαϊκῆς Αρχαιολογίας XVI 184)¹⁶⁶

Ἑλλάνικος : είναι στον μόνο ιστορικό που αναφέρεται ονομαστικά ο Θουκυδίδης μέσα στο έργο του. Σε αντίθεση με τον Θουκυδίδη που φαίνεται με βεβαιότητα να είχε άμεση πρόσβαση στο έργο του Ελλάνικου (I 97.2) ο Ηρόδοτος δεν είναι σίγουρο ότι το χρησιμοποίησε, όμως παραμένει αδιευκρίνιστο το πότε μελέτησε ο Θουκυδίδης- σχετικά με τα γεγονότα της Πεντηκονταετίας – το

¹⁶¹ πρβλ. Miller (1977) 74

¹⁶² Greenwood (2006) 62

¹⁶³ πρβλ. Westlake (1989) 100

¹⁶⁴ Πόθου (2012) 219- 220

¹⁶⁵ πρβλ. Κωνσταντινόπουλο-Πανομήτρο (2010) 119-125

¹⁶⁶ Πόθου (2012) 220

έργο του Ελλάνικου.¹⁶⁷

βραχέως τε καί τοῖς χρόνοις : ο Θουκυδίδης δικαιολογημένα, αν και με άκομψο τρόπο, ασκεί κριτική στον Ελλάνικο ο οποίος ήταν ο πρώτος που έγραψε βιβλίο για την ιστορία της Αθήνας, μολονότι ζούσε σε κάποια πόλη της Αθηναϊκής ηγεμονίας, και μάλιστα σε μια εποχή που οι Έλληνες του ανατολικού Αιγαίου επευφημούσαν τον Σπαρτιάτη Λύσανδρο.¹⁶⁸

ἀρχῆς ἀπόδειξιν : εδώ γίνεται έντεχνη παρουσίαση της εδραίωσης της αθηναϊκής ηγεμονίας (όπως και στο I 88) από την πλευρά των Λακεδαιμονίων.¹⁶⁹ Κατά τον Schreiner γεγονότα όπως η σφαγή στη Δραβησκό και η εκστρατεία στην Αίγυπτο δεν περιλαμβάνονται στην Άτθίδα του Ελλάνικου. Άρα μήπως στον Ελλάνικο η εδραίωση της αθηναϊκής ηγεμονίας παρουσιαζόταν από την πλευρά των Αθηναίων;

¹⁶⁷ Πόθου (2012) 220- 221

¹⁶⁸ Horblower (2006) 343- 344 και Πόθου 221

¹⁶⁹ Sommer (2006) 108

10. ΑΦΗΓΗΣΗ ΤΩΝ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ ΜΕΧΡΙ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΗΣ ΑΠΟΣΤΑΣΙΑΣ ΤΗΣ ΣΑΜΟΥ

Εδώ έχουμε επιτάχυνση του ρυθμού αφήγησης και δεν δίνονται πολλές πληροφορίες σχετικά με τους θεσμούς της ηγεμονίας. Αυτά που ακολουθούν θυμίζουν πιο πολύ σχεδιάγραμμα παρά αφήγηση, ενώ έχουν επισημανθεί και τα χρονολογικά προβλήματα της Πεντηκονταετίας.¹⁷⁰

¹⁷⁰ Horblower (2006) 344- 345

11. ΚΑΤΑΚΤΗΣΗ ΤΗΣ ΗΙΟΝΑΣ ΣΤΟΝ ΣΤΡΥΜΟΝΑ ΚΑΙ ΑΛΛΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ

[1.98.1] Πρῶτον μὲν Ἡίονα τὴν ἐπὶ Στρυμόνι Μήδων ἐχόντων πολιορκία εἶλον καὶ ἠνδραπόδισαν, Κίμωνος τοῦ Μιλτιάδου στρατηγούντος. [1.98.2] ἔπειτα Σκῦρον τὴν ἐν τῷ Αἰγαίῳ νῆσον, ἣν ὄκουν Δόλοπες, ἠνδραπόδισαν καὶ ὄκισαν αὐτοί. [1.98.3] πρὸς δὲ Καρυστίους αὐτοῖς ἄνευ τῶν ἄλλων Εὐβοέων πόλεμος ἐγένετο, καὶ χρόνῳ ξυνέβησαν καθ' ὁμολογίαν. [1.98.4] Ναξίους δὲ ἀποστᾶσι μετὰ ταῦτα ἐπολέμησαν καὶ πολιορκία παρεστήσαντο, πρώτη τε αὕτη πόλις ξυμμαχίς παρὰ τὸ καθεστηκὸς ἐδουλώθη, ἔπειτα δὲ καὶ τῶν ἄλλων ὡς ἐκάστη ξυνέβη.

Πρῶτον : ἐδώ τα γεγονότα παρουσιάζονται με την μορφή καταλόγου κάτι που δημιουργεί την εντύπωση ότι αρχίζει η εξιστόρισή τους για την Πεντηκονταετία. Σε κάθε περίπτωση αυτό που ακολουθεί μέχρι το κεφ. 101 αφ'ενός ξεκινάει το δεύτερο τμήμα της παρέκβασης κι αφ'ετέρου μια γρήγορη περιήγηση πάνω στον ελληνικό χάρτη. Από τη Θράκη στη Σκύρο (475 πχ), από την Κάρυστο (472; π.Χ.) στη Νάξο (467 π.Χ.), από τη Θάσο (465 π.Χ.) πίσω στη Θράκη κλπ.. Σκοπός της κατάληψης της Ηιόνας, Σκύρου, Καρύστου, Νάξου και Θάσου ήταν η διασφάλιση από την μάστιγα της πειρατείας των θαλασσιών οδών εμπορίου καθώς κι η εξασφάλιση πρώτων υλών για την κατασκευή και συντήρηση του αθηναϊκού στόλου (ξυλεία από την Μακεδονία και την Θράκη, χρυσάφι και ασήμι από το Παγγαίο).¹⁷¹

Ηίονα τὴν ἐπὶ Στρυμόνι ... Σκῦρον τὴν ἐν Αἰγαίῳ : Η περιοχή αυτή διέθετε αρκετές πρώτες ύλες και η επιθυμία των Αθηναίων να την θέσουν στον έλεγχο τους καθόρισε για μεγάλο χρονικό διάστημα 5ου και 4ου αιώνα την εξωτερική τους πολιτική. βλ. 4. 108.1. Η κατάληψη της Ηιόνας χρονολογείται γύρω στο 476, με βάση ένα σχόλιο στον Αισχύνη, Η κατάληψη της Ηιόνας οδήγησε στην ανέγερση των τριών περιφίμων (ενεπίγραφων) Ερμών. Το 1967 δημοσιεύθηκε, από κατάλογο πεσόντων, ένα απόσπασμα και θεωρείται πολύ πιθανό να ήταν βάση για επιχειρήσεις κατά των Εννέα Οδών. Η πρόταση έχει μια ξεκάθαρη διμερή αναλογική μορφή («ἠνδραπόδισαν...ἠνδραπόδισαν»). Αυτό γίνεται συνήθως όταν ο ιστορικός κάνει μια απλή καταγραφή, χωρίς ανάλυση, γεγονότων. Η θρακική χερσόνησος και ειδικότερα η Αλωπεκόννησος με το ασφαλές λιμάνι της υπήρξε σφηκοφωλιά πειρατών.¹⁷² Η Ηίονα, το λιμάνι της Αμφίπολης, θα αποβεί μοιραία για τον ιστορικό το 424 πχ (IV 102-106) που είχε, όπως και ο Κίμων, στενές σχέσεις με την Θράκη και μάλλον ήταν συγγενείς οι δυό τους.¹⁷³

¹⁷¹ Schulz (2005) 92

¹⁷² Ormerod (1924) 108,116

¹⁷³ Romilly(1947) 230 και Schreiner(1997) 58

Μήδων ἐχόντων : Η Ηιόνα ήταν ένα από τα τελευταία περσικά προπύργια στην Θρακική ακτή κι αποτελούσε εμπόδιο στην εκμετάλευση των ορυχείων χρυσού του Παγγαίου όρους «ἐνοχλεῖν τοῖς περὶ τὸν τόπον ἐκεῖνον Ἕλλησι» (Πλουτάρχου Κίμων VII 1).¹⁷⁴

Κίμωνος του Μιλτιάδου : Ἐντεχνη σύνδεση του πρώτου με το δεύτερο τμήμα της παρέκβασης με την αναφορά στον Κίμωνα και τον Μιλτιάδη, τον ήρωα του Μαραθώνα. Υπάρχει άλλη μια φορά η ίδια έκφραση με το δικό της ειδικό βάρος για την μάχη στον ποταμό Ευρυμέδοντα στο I 100.1. Το ενδιαφέρον είναι πως η μητέρα του Κίμωνα η Ηγησιπύλη είχε καταγωγή από τη Θράκη (Ηροδότου VI 39).¹⁷⁵ Για την Ηγησιπύλη ως μητέρα του ιστορικού Θουκυδίδη.¹⁷⁶

Σκῦρον : Για την τελετουργική μεταφορά των οστών του Θησέα από την Σκύρο στην Αθήνα το 469/8 π.Χ.¹⁷⁷ και όπως παρατηρεί ο Hornblower ο Θουκυδίδης το παραλείπει από θρησκευτική αδιαφορία. Για τον πολιτικό συμβολισμό της μεταφοράς των οστών.¹⁷⁸ Επίσης σύμφωνα με τον Πλούταρχο (Θησ 36,1) το 476 ο Θουκυδίδης δεν γράφει ότι στρατηγός και σε αυτή την επιχείρηση ήταν ο Κίμων ο οποίος γυρνώντας έφερε μαζί του τα οστά του Θησέα (Πλούτ. Κίμων 8, Θησ. 36) . Χαρακτηριστική θουκυδίδεια παράλειψη αφ' ενός από θρησκευτική αδιαφορία κι αφ'ετέρου γιατί το κείμενο είναι σύντομο. Αυτή η περίπτωση της Αθηναϊκής προπαγάνδας ίσως είναι εφάμιλλη με εκείνη της Σπάρτης για τα οστά του Ορέστη (Ηροδ. 1,67 κ.ε)¹⁷⁹

Δόλοπες : ήταν οι αυτόχθονες κάτοικοι της Σκύρου. Σύμφωνα με τον Στέφανο Βυζάντιο πήραν το όνομά τους από τον Δόλοπα που ήταν θαμμένος στην θεσσαλική Μαγνησία. «ἀκτή καὶ τύμβος Δολοπήιος» (Απολλώνιος ο Ρόδιος, Ἀργοναυτικά I 585). Τον 4ο αιώνα η Σκύρος μαζί με την Ίμβρο και την Λήμνο θεωρούνταν Αθηναϊκές κτήσεις με την στενή έννοια (κληρουχίες με κληρούχους τους Αθηναίους άποκους και ως τέτοιες δεν πλήρωναν φόρο υποτέλειας) Ξεν. Ἑλλην. 4.8.15, 5.1.31 Μια σημαντική διάκριση στην ορολογία. Η Ηιόνα και η Σκύρος υποδουλώθηκαν «ἠνδραπόδισαν» και κάτοικοί τους πουλήθηκαν ως δούλοι μεμονωμένα, ενώ η Νάξος «ἐδουλώθη» δηλ. στερήθηκε την πολιτική της ελευθερία.¹⁸⁰

ῥῆκισαν αὐτοὶ : Ο Περικλής κάθε χρόνο συνήθιζε να διώχνει από την Αθήνα την φτωχολογιά για ξένα εδάφη στα οποία μπορούσε να διαθέσει «κλήρους» δηλαδή καρπερά χωράφια. Με αυτό τον τρόπο από μια μεριά ξαλάφρωνε την πόλη από δυσανεσθημένο όγλο κι από την άλλη άνοιγε νέα ορμητήρια για την θαλασσοκρατία της Αθήνας.¹⁸¹ Εξακριβωμένο για τη Σκύρο ως κληρουχία είναι

¹⁷⁴ Πόθου (2012) 224

¹⁷⁵ Πόθου (2012) 224

¹⁷⁶ Romilly (1947) σελ 230, σημ 5

¹⁷⁷ Schreiner 1997 σελ 32,σημ 40)

¹⁷⁸ GSW (1985) 109 και Giuliani (2001) 81.

¹⁷⁹ Πόθου (2012) 224 και Hornblower (2006) 346

¹⁸⁰ Ducrey (1968) 131

¹⁸¹ Ζαλοκώστα (1996) 80

για τον 4ο κι όχι για τον 5ο αιώνα¹⁸² ενώ η Romilly επισημαίνει και σωστά-ότι ο ιστορικός δεν ασχολείται καθόλου με τις πολιτικές προεκτάσεις που είχε το σύστημα των κληρουχιών που στα χρόνια του Περικλή αποδείχθηκε μια «αληθινή ειρηνική κατάκτηση».¹⁸³ Το ίδιο και στο I 114.3.¹⁸⁴ Οι Αθηναίοι από το 446 μέχρι το 443 δεν κατέκτησαν νέα εδάφη ούτε νέα μέλη μπήκαν στη συμμαχία τους επειδή πάντα οι κληρουχίες εξυπηρετούσαν την αποικιακή πολιτική τους.¹⁸⁵ Ίσως και να εξυπηρετούσαν κι έναν ακόμα σκοπό :Η Αθήνα έστελνε κληρούχους σε όλα τα γνωστά μέρη για να μην ξεπεράσει τις πεντακόσιες χιλιάδες ο πληθυσμός της.¹⁸⁶

Πρός δέ Καρυστίους : μάλλον το 472. Η ενσωμάτωση των Καρυστίων ίσως να μνημονεύεται σαν η πρώτη από μια κατηγορία πόλεων που αναγκάστηκαν να προσχωρήσουν στη συμμαχία κατά το πρότυπο της Νάξου που υποδουλώθηκε μετά από αποστασία.¹⁸⁷

Ἄνευ τῶν ἄλλων Εὐβοέων : αποκλειστική αναφορά στην Κάρυστο την οποία ο Θουκυδίδης αναφέρει ξεχωριστά από τις υπόλοιπες ευβοϊκές πόλεις, χωρίς πολλές λεπτομέρειες για τον πόλεμο Αθηναίων και Καρυστίων κάτι που γίνεται από τον Ηρόδοτο. Σύμφωνα με τον Cartwright ήταν η μόνη πόλη που προσχώρησε χωρίς τη θέλησή της στη Δηλιακή συμμαχία το δεύτερο μισό του 470 πχ ,ενώ άλλοι λένε για το 475 έως την εξέγερση της Νάξου. Για την μάχη στην Κύρνο της Καρύστου (Ηροδότου IX 105)¹⁸⁸

Ναξίοις δέ ἀποστᾶσι ... καθεστηκός ἐδουλώθη : η λέξεις «παρά τό καθεστηκός» μεταφράζονται εδώ «αντίθετα προς τα ήθη» ή κατά λέξη «αντίθετα με ό,τι είχε καθιερωθεί». Το κείμενο δεν ξεκαθαρίζει το ποιά μορφή πήρε η υποδούλωση της Νάξου. Πιθανόν αντί για χρήματα να συνεισέφερε πλοία, οπότε η Αθήνα να της πήρε όλο τον στόλο.¹⁸⁹ Όμως ο Θουκυδίδης σωπαίνει εδώ ενώ αλλού είναι συγκεκριμένος (πχ για Θάσο στο 101.3) με εναλλακτική άποψη το ότι η Νάξος δεν είχε στόλο ή τουλάχιστον άξιο αναφοράς.¹⁹⁰ Κατά την άποψη αυτή η υποδούλωση ήταν απαίτηση παροχής εγγυήσεων από μέρους της Αθήνας. Όμως προτιμητέα είναι η άποψη του Meiggs (συγκεκριμένες ποινές και παράδοση του στόλου). Τέλος στην Πεντηκονταετία, είτε πρόκειται για γενικά θέματα είτε για λεπτομέρειες, σε κανένα επιχείρημα που βασίζεται πάνω στις «σιωπές» του Θουκυδίδη δεν πρέπει να δίνεται μεγάλη βαρύτητα.¹⁹¹

Ἐπειτα : Εύλογο είναι για το μεγαλύτερο και πιο πλούσιο νησί των Κυκλάδων να είναι πρώτο σε

¹⁸² Miller(1997) 73

¹⁸³ Πόθου (2012) 226

¹⁸⁴ Méautis (1939) 22

¹⁸⁵ Lebow (2003) 81

¹⁸⁶ Ζαλοκώστα (1996) 81

¹⁸⁷ Hornblower (2006) 347

¹⁸⁸ Πόθου (2012) 227

¹⁸⁹ Meiggs (1972) 63 σημ 2.70

¹⁹⁰ Schuller, (1974) 104 κ.ε

¹⁹¹ Hornblower (2006) 347-348

μια σειρά εξεγέρσεων με αποτέλεσμα βίαιες καταστολές.¹⁹² Από την άλλη μεριά όπως φαίνεται από την οχύρωση του νησιού πρέπει να είχε συχνές επιδρομές πειρατών.¹⁹³ Εύστοχη η αναφορά εδώ του Cartwright θεωρώντας αυτό το σημείο επεξήγηση για το πώς η συμμαχία διολίσθησε σε ηγεμονία.¹⁹⁴ Ο Price¹⁹⁵ εκτιμά, είναι αλήθεια με οξυδερκή αλλά κυνικό τρόπο, ότι η νέα μέθοδος βίας στον ελληνικό χώρο που αναλύει εδώ ο Θουκυδίδης ταυτίζεται όλο και πιο πολύ με την ενίσχυση της αθηναϊκής εξουσίας.

¹⁹² Highby (1936) 45

¹⁹³ Ormerod (1924) 42,49,58

¹⁹⁴ Πόθου (2006) 228

¹⁹⁵ Price (2001) 352

12. ΠΩΣ ΕΠΙΔΕΙΝΩΘΗΚΑΝ ΟΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ ΜΕ ΤΙΣ ΣΥΜΜΑΧΙΚΕΣ ΠΟΛΕΙΣ

[1.99.1] αἰτίαι δὲ ἄλλαι τε ἦσαν τῶν ἀποστάσεων καὶ μέγιστα αἱ τῶν φόρων καὶ νεῶν ἔκδειαι καὶ λιποστράτιον εἶ τῳ ἐγένετο· οἱ γὰρ Ἀθηναῖοι ἀκριβῶς ἔπρασσον καὶ λυπηροὶ ἦσαν οὐκ εἰωθόσιν οὐδὲ βουλομένοις ταλαιπωρεῖν προσάγοντες τὰς ἀνάγκας. [1.99.2] ἦσαν δὲ πῶς καὶ ἄλλως οἱ Ἀθηναῖοι οὐκέτι ὁμοίως ἐν ἡδονῇ ἄρχοντες, καὶ οὔτε ξυνεστράτευον ἀπὸ τοῦ ἴσου ῥάδιόν τε προσάγεσθαι ἦν αὐτοῖς τοὺς ἀφισταμένους. ὧν αὐτοὶ αἰτίοι ἐγένοντο οἱ ξύμμαχοι· [1.99.3] διὰ γὰρ τὴν ἀπόκνησιν ταύτην τῶν στρατειῶν οἱ πλείους αὐτῶν, ἵνα μὴ ἀπ' οἴκου ὄσι, χρήματα ἐτάξαντο ἀντὶ τῶν νεῶν τὸ ἰκνούμενον ἀνάλωμα φέρειν, καὶ τοῖς μὲν Ἀθηναίοις ἠῤῥετο τὸ ναυτικὸν ἀπὸ τῆς δαπάνης ἦν ἐκεῖνοι ξυμφέροισιν, αὐτοὶ δέ, ὅποτε ἀποσταῖεν, ἀπαράσκευοι καὶ ἄπειροι ἐς τὸν πόλεμον καθίσταντο.

Το κεφάλαιο τούτο εἶναι ἡ καλύτερη ἀπόδειξη πῶς ἡ «Δηλιακὴ συμμαχία» γινόταν σιγά-σιγά ἡγεμονία μετὰ τὸν περιορισμὸς τῆς εὐελοντικῆς προσχώρησης καὶ τοὺς Ἀθηναίους νὰ γίνονται σκληρότεροι. Ὅπως ἀναφέρει-καὶ σωστά-ο Finley δὲν πρέπει νὰ γίνονται ἀστοχεῖς συγκρίσεις ἀνάμεσα στὸ πρῶτο καὶ στὸ δεύτερο μισό, ὅπου υπάρχουν περισσότερες λεπτομέρειες, τοῦ 5ου αἰῶνα. Ἡ φράση ὅμως «φυσικὰ ἡ ἀθηναϊκὴ ἡγεμονία υπέστη σημαντικὴς ἀλλαγές» υποβαθμίζει τὸ προκείμενο κεφάλαιο, ὅ, τι δηλαδὴ ἡ ἀλλαγὴ στὴ συμπεριφορὰ τῶν συμμάχων πῆγαινε πρὸς τὸ χειρότερο. Ὅλο τὸ τμήμα 98.4-99 εἶναι σημεῖο ἀνάπαυλας μετὰ τὸ κεφ 97 καὶ χωρὶς τόσο χρήσιμες γενικεύσεις ὅσο θὰ μπορούσαν νὰ εἶναι ὅπως ἡ ἔννοια τῆς δουλείας πού χρησιμοποιεῖται μᾶλλον χαλαρά (πχ περίπτωση Νάξου).¹⁹⁶

ἔκδειαι : μια φορά στον Θουκυδίδη. Στους πάπυρους βρίσκεται ὡς «ἔγδεια». Τὸ κείμενο ἐπιβεβαιώνει αὐτὸ τοῦ I 96.2 γιὰ τὴ συνεισφορά σὲ χρήμα ἢ πλοία¹⁹⁷

λιποστράτιον : «ὁ συγγραφεὺς οὗτος μεταβαίνει ἀπὸ τῶν θηλυκῶν εἰς οὐδέτερον.»¹⁹⁸ Ἀρκετὲς εἶναι οἱ περιπτώσεις ἐκεῖνες πού ὁ Θουκυδίδης κάνει χρῆση οὐδέτερου γιὰ νὰ ἐκφράσει ἀφηρημένες ἔννοιες θηλυκοῦ γένους ὅπως: «λυπηρόν ἀντὶ λύπη (II 38.1)», «ληστρικόν ἀντὶ ληστεία (I 4)», «ἄτοπον ἀντὶ ἀτοπία (II 49.2)», «τό διαιτώμενον ἀντὶ ἡ δίαιτα (I 6.6)» κλπ. Γιὰ τοὺς νεολογισμοὺς καὶ τὸ ἀφαιρετικὸ ὕφος στὴ θουκυδίδεια γλῶσσα.¹⁹⁹ Ἡ λέξη «λιποταξία» ἔχει ἐδῶ καταχρηστικὴ ἔννοια: λιποτάκτης δὲν εἶναι αὐτός πού ἀρνεῖται τὴν στράτευση ἀλλὰ ἐκεῖνος πού

¹⁹⁶ Hornblower (2006) 348-349

¹⁹⁷ Πόθου (2006) 228

¹⁹⁸ Σούδα ἐν λ, Θουκυδίδης

¹⁹⁹ Lebow (2003) 72, Κωνσταντινόπουλος-Πανομήτρος (2010) 116

εγκαταλείπει τη θέση του την ώρα της μάχης.(= ρίψασπία). Η έννοια της λιποταξίας στη Δηλιακή συμμαχία είναι στοιχείο ενότητας και συνολικής επεξεργασίας του κειμένου.

ἀκριβῶς ἔπρασον : Οι Αθηναίοι ήταν πολύ σχολαστικοί στην είσπραξη φόρων. Το «πράσσω» εδώ σημαίνει διαπραγματεύομαι, κάνω εμπορικές συναλλαγές και συνοδεύεται με διάφορα τροπικά επιρρήματα²⁰⁰

λυπηροὶ ἦσαν : Στην τελευταία δημηγορία του ο Περικλής εμφανίζει τον χαρακτήρα της Αθηναϊκής ηγεμονίας : «ὡς τυραννίδα γάρ ἤδη ἔχετε αὐτήν, ἦν λαβεῖν μὲν ἄδικον δοκεῖ εἶναι, ἀφεῖναι δέ ἐπικίνδυνον» (II 63. 2), κάτι που ξαναλέγεται και στον Κλέωνα «τυραννίδα ἔχετε τὴν ἀρχήν» (III 37.2).²⁰¹ Ὅσον αφορά την έννοια λυπηρός (=δυσάρεστος, σκληρός).²⁰² Το παιχνίδι του ιστορικού με τις λέξεις «τυραννίς» και «δημοκρατία» αλλά και η εκμετάλλευση των συμμάχων από τους Αθηναίους είναι αντεπιχειρήματα σε μια ρομαντική κι εξιδανικευμένη θεώρηση.²⁰³ Εδώ επιβεβαιώνεται η Romilly²⁰⁴ που διαπιστώνει πως ο σκοπός της Πεντηκονταετίας, μεταξύ άλλων, είναι να εξηγήσει αδιάφορα κι αμερόληπτα την εξέλιξη του επεκτατισμού σαν δεδομένο.²⁰⁵ Η αδικία των Αθηναίων διαφορετική μεν αλλά ίση με αυτή της Σπάρτης., επειδή τα συμφέροντα υπαγορεύουν τις πράξεις ανθρώπων και πόλεων. Και αυτό είναι μια διαδικασία επαναληπτική «όπου η ιστορία κάνει μάθημα για την δυνατότητα επανάληψης γεγονότων, κι εκεί πρέπει να εξηγήσει τις δομικές προϋποθέσεις που προκαλούν ανάλογο συμβάν. Ο Θουκυδίδης και ο Machiavelli ... πήραν υπ'όψη τους αυτές τις δομικές προϋποθέσεις»²⁰⁶

προσάγοντες : συχνή χρήση του ρήματος προσάγω από τον Θουκυδίδη και όχι με ίδια σημασία σε ενεργητική (II 89.4) και μέση φωνή (III 43.2) ενώ ακριβώς παρακάτω (I 99.2) έχουμε απαρέμφατο μέσης φωνής. Ενεστώτας και στις δύο περιπτώσεις για να τηρηθεί στη μετάφραση η διαρκεια της κατάστασης.²⁰⁷

τάς ἀνάγκας : στην έννοια της ανάγκης ενυπάρχει ο εξαναγκασμός ή η βία που ασκείται πάνω στον άνθρωπο. Η έννοια της «ανάγκης» εδώ δεν σημαίνει «αναγκαιότητα» με τη σύγχρονη σημασία αλλά τη διαπίστωση συγκεκριμένων συνθηκών μιας κατάστασης και υπαγορεύουν ένα συγκεκριμένο τρόπο διαπραγμάτευσης χωρίς να εξυπηρετούνται οι σκοποί του διαπραγματευόμενου.²⁰⁸

καί οὔτε ξυνηστράτευον ἀπό τοῦ ἴσου : η φράση «ἀπό τοῦ ἴσου =με ὀρους ἰσότητος» είναι ένα

²⁰⁰ Πόθου (2006) 230

²⁰¹ Ζαλοκώστα (1996) 31-32.

²⁰² Romilly (1947) 252, σημ 3 και Polacco (2001) 35-36.

²⁰³ Arendt για την ποικιλία της ανθρώπινης έκφρασης στην αθηναϊκή δημοκρατία : (1958) 32-33. Πρβλ. Euben 2003,41.

²⁰⁴ Romilly (1947) 97

²⁰⁵ πρβλ. Arendt (1961) 49, 51-52

²⁰⁶ Koselleck (1989) 155

²⁰⁷ Πόθου (2006) 231

²⁰⁸ Sommer (2006) 118, 120 - Πρβλ. Ostwald (1988) 9.

σταθερό θέμα της δημηγορίας των Μυτιληναίων στην Ολυμπία (όπου όπως κι εδώ χρησιμοποιείται σε ανάλυση του ρόλου της Αθήνας στο πλαίσιο της ηγεμονίας της) και στον αγώνα λόγων στην Αθήνα με θέμα την Μυτιλήνη.²⁰⁹

αἷτιοι : παρόμοια με την προηγούμενη πρόταση «αἷτιαι δέ ἄλλαι» Η δομή της παραγράφου είναι η παρουσίαση των αιτίων με μορφή εγκιβωτισμού. Έτσι αρχίζει και τελειώνει, η παράγραφος 99, με την έννοια της αιτιότητας.²¹⁰ Εδώ μάλλον εμφανίζεται η αιτιότητα, δηλαδή ο παράγοντας που προσδιορίζει μια διαδικασία γεγονότων όπου πάντα κάθε γεγονός εξηγείται κι αιτιολογείται από ένα ἄλλο κάτι που ερμηνεύει και η Η. Arendt ως εξής : «η αιτιότητα είναι προφανώς μια εντελώς ξένη και απατηλή κατηγορία στη σφαίρα των πολιτικών και ιστορικών επιστημών. Τα δεδομένα από μόνα τους ποτέ δεν προξενούν κάτι αλλά γίνονται αίτια γεγονότων μόνο όταν αποκρυσταλλωθούν ξαφνικά σε μια σταθερή και καθοριστική μορφή. Τότε και μόνο τότε είναι δυνατόν να ακολουθήσουμε τα ίχνη της ιστορίας τους προς τα πίσω. Το γεγονός φωτίζει το παρελθόν του, αλλά δεν μπορεί να παραχθεί από αυτό»²¹¹

οἱ πλείους αὐτῶν : Εδώ πρόκειται για νησιά μεγάλα και πλούσια τα οποία μπορούσαν να διαθέσουν στόλο.« τούτων ναυτικόν παρείχοντο Χῖοι,Λεσβιοι,Κερκυραῖοι,οἱ δ' ἄλλοι πεζόν καί χρήματα» (II 9.5).²¹²

χρήματα ἐτάξαντο : Οι σύμμαχοι δηλαδή ήταν δυνατόν να εξαγοράσουν χρηματικά την οριζόμενη σε πλοία συνεισφορά τους. Ο Θουκυδίδης εδώ, αντίθετα με τον Πλούταρχο, δεν αναφέρει καθόλου την πρωτοβουλία αυτή του Κίμωνα ²¹³«χρήματα δέ λαμβάνων παρά των οὐ βουλομένων στρατεύεσθαι καί ναῦς κενάς» (Πλουτ. Κίμων XI 2)

ἠὔξετο τό ναυτικόν : οι συμμαχικές αποστασίες προκαλούσαν την ενίσχυση της αθηναϊκής εξουσίας κάτι που επιβεβαιώνεται κι από τον Περικλή στο II 13.2, αν και ο αθηναϊκός στόλος πάλι θα ενισχυόταν αν οι σύμμαχοι προσέφεραν πλοία αντί για χρήματα με μια διαφορά : δεν διευκρινίζεται τα πλοία αυτά σε ποιαού την ιδιοκτησία θα ήταν ενώ είναι σίγουρο για τα χρήματα πως οι Αθηναίοι τα χρησιμοποιούσαν όπως ήθελαν.²¹⁴

²⁰⁹ Hornblower (2006) 348-349

²¹⁰ Romilly (1956) σελ. 267, σημ 27.η οποία στο (1947,66) χαρακτηρίζει το I.99.3 ως « μοναδικό χωρίο ανάλυσης» σε ολόκληρη την Πεντηκονταετία.

²¹¹ Arendt (1951) 7

²¹² Romilly (1947) 81

²¹³ Romilly (1947) 89, 231

²¹⁴ Romilly (1956) 267

13. Η ΜΑΧΗ ΤΟΥ ΕΥΡΥΜΕΔΟΝΤΑ

[1.100.1] Ἐγένετο δὲ μετὰ ταῦτα καὶ ἡ ἐπ' Εὐρυμέδοντι ποταμῷ ἐν Παμφυλία πεζομαχία καὶ ναυμαχία Ἀθηναίων καὶ τῶν ξυμμάχων πρὸς Μήδους, καὶ ἐνίκων τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἀμφοτέρω Ἀθηναῖοι Κίμωνος τοῦ Μιλτιάδου στρατηγούντος, καὶ εἶλον τριήρεις Φοινίκων καὶ διέφθειραν τὰς πάσας ἐς διακοσίας. [1.100.2] χρόνῳ δὲ ὕστερον ξυνέβη Θασίους αὐτῶν ἀποστῆναι, διενεχθέντας περὶ τῶν ἐν τῇ ἀντιπέρας Θράκῃ ἐμπορίων καὶ τοῦ μετάλλου ἃ ἐνέμοντο. καὶ ναυσὶ μὲν ἐπὶ Θάσον πλεύσαντες οἱ Ἀθηναῖοι ναυμαχίᾳ ἐκράτησαν καὶ ἐς τὴν γῆν ἀπέβησαν, [1.100.3] ἐπὶ δὲ Στρυμόνα πέμψαντες μυρίους οἰκῆτορας αὐτῶν καὶ τῶν ξυμμάχων ὑπὸ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ὡς οἰκιοῦντες τὰς τότε καλουμένας Ἐννέα ὁδοὺς, νῦν δὲ Ἀμφίπολιν, τῶν μὲν Ἐννέα ὁδῶν αὐτοὶ ἐκράτησαν, ἃς εἶχον Ἡδωνοί, προελθόντες δὲ τῆς Θράκῃς ἐς μεσόγειαν διεφθάρησαν ἐν Δραβησκῷ τῇ Ἡδωνικῇ ὑπὸ τῶν Θρακῶν ξυμπάντων, οἷς πολέμιον ἦν τὸ χωρίον [αἱ Ἐννέα ὁδοὶ] κτιζόμενον. [1.101.1] Θάσιοι δὲ νικηθέντες μάχῃ καὶ πολιορκούμενοι Λακεδαιμονίους ἐπεκαλοῦντο καὶ ἐπαμύνειν ἐκέλευον ἐσβαλόντας ἐς τὴν Ἀττικὴν. [1.101.2] οἱ δὲ ὑπέσχοντο μὲν κρύφα τῶν Ἀθηναίων καὶ ἔμελλον, διεκωλύθησαν δὲ ὑπὸ τοῦ γενομένου σεισμοῦ, ἐν ᾧ καὶ οἱ Εἰλωτες αὐτοῖς καὶ τῶν περιοίκων Θουριᾶται τε καὶ Αἰθαιῆς ἐς Ἰθώμην ἀπέστησαν. πλεῖστοι δὲ τῶν Εἰλώτων ἐγένοντο οἱ τῶν παλαιῶν Μεσσηνίων τότε δουλωθέντων ἀπόγονοι· ἢ καὶ Μεσσηνιοὶ ἐκλήθησαν οἱ πάντες. [1.101.3] πρὸς μὲν οὖν τοὺς ἐν Ἰθώμῃ πόλεμος καθειστήκει Λακεδαιμονίοις, Θάσιοι δὲ τρίτῳ ἔτει πολιορκούμενοι ὠμολόγησαν Ἀθηναίοις τεῖχος τε καθελόντες καὶ ναῦς παραδόντες, χρήματά τε ὅσα ἔδει ἀποδοῦναι αὐτίκα ταξάμενοι καὶ τὸ λοιπὸν φέρειν, τὴν τε ἥπειρον καὶ τὸ μέταλλον ἀφέντες.

ἐγένετο δὲ μετὰ ταῦτα : Η μάχη στον Ευρυμέδοντα έβαλε πιο πολλά μέλη στη συμμαχία από την νότια Μικρά Ασία . Η Φάσηλις προσεχώρησε λίγο πριν τη μάχη. Σύμφωνα με την περιγραφή της μάχης ο Κίμων μεγάλωσε τα πληρώματα των τριήρων για να μεταφέρουν περισσότερους σπλίτες.Ο Ευρυμέδοντας μας υπενθυμίζει πως οι επιτυχίες του Κίμωνα ήταν ναυτικές όπως και των αντιπάλων του, αν και ο στόλος είχε ριζοσπαστικότερες πολιτικές πεποιθήσεις.²¹⁵ Η νίκη αυτή είχε μεγάλο αντίκτυπο και ο στρατηγός Ευρυμέδων προφανώς πήρε το όνομά του από αυτή.Το κείμενο δίνει την εντύπωση ότι η παρέκβαση είναι τοποθετημένη τόσο μέσα όσο κι έξω από το χρόνο. Ο Θουκυδίδης έχει ιδιαίτερη σχέση με την «α-χρονικότητα».²¹⁶ Η «α-χρονικότητα» της Πεντηκονταετίας θα μπορούσε να ερμηνευθεί με την έννοια που δίνει ο Euben στην «ακαιρία»,²¹⁷

²¹⁵ Hornblower (1991) 34

²¹⁶ Greenwood (2006) 44

²¹⁷ Euben (2003) 17

δηλαδή ως διαλεχτική εναλλαγή παρόντος και παρελθόντος σε αδιάκοπη διαδικασία αμοιβαιότητας όπου οι έννοιες και οι σημασίες του ενός φωτοσκιάζουν αυτές του άλλου.

ἐπ' Εὐρυμέδοντι ποταμῷ : Ο ποταμός Ευρυμέδων είχε μεγάλη σημασία για την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη της πόλης επειδή επέτρεπε την ναυσιπλοΐα και προστάτευε τον στόλο της. Κατά τον Σκύλακα και τον Στράβωνα έρεε πεντακόσια έως χίλια μέτρα μακριά και τα πλοία έφθαναν μέχρι την πόλη.²¹⁸

Ἀθηναίων καί τῶν ξυμμάχων πρός Μήδους : Επαναφέρει το σκηνικό της υπεράσπισης της πατρίδας εδώ ο Θουκυδίδης ενώ στην προηγούμενη παράγραφο έκανε λόγο για καταπίεση των συμμάχων από τους Αθηναίους. Τελικά ολόκληρη η παρέκβαση εναλλάσσεται μεταξύ πατριωτισμού με αντίπαλο τους Πέρσες και αυτονομίας με αντίπαλο τους Αθηναίους.²¹⁹

ἐς διακοσίας : Η χρησιμοποίηση από τον ιστορικό εκατό ή διακοσίων πλοίων ίσως είναι συμβολικός ο αριθμός σε κάποιες περιπτώσεις (Κύπρος, Αίγυπτος).²²⁰ Ο Gomme υπογραμμίζει την σημαντική συμβολή του Κίμωνα στα καλοφτιαγμένα πλοία από τον Θεμιστοκλή με την διεύρυνση των καταστροφμάτων και την κατασκευή γεφυρών από το ένα στο άλλο πλοίο. (Κίμων XII 2) Πρβλ. στην Αρχαιολογία (I 10.4, και I 14.3) Αντιφατικές είναι οι πληροφορίες για τα περσικά πλοία που σύμφωνα με τον Φανόδημο ήταν εξακόσια ενώ ο Έφορος κάνει λόγο για τριακόσια πενήντα.

Χρόνω δέ ὕστερον : Εδώ έχουμε ένα σκίτσο χρονολόγησης, κάτι που ξεχωρίζει την παρέκβαση.²²¹ από το υπόλοιπο έργο. Ο Θουκυδίδης θέλει να δείξει ότι η έναρξη του πολέμου εναντίον της Θάσου συμπίπτει με την ήττα της Αθηναϊκής δύναμης στη Δραβησκό της Θράκης. Τα γεγονότα αυτά έγιναν το 465/4.²²²

ἐπί Θάσον : Εδώ είναι φανερό πως αρχικά τουλάχιστον η Πεντηκονταετία δεν αποτελούσε μέρος του έργου καθότι δεν υπάρχει η εισαγωγή για τη Θάσο στο IV 104.4, ενώ υπάρχει αμείωτο το ενδιαφέρον για τον ορυκτό της πλούτο.²²³

ναυσί ...πλεύσαντες : Πλεοναστική έκφραση-μόνο με πλοία μπορούν να πλεύσουν-συνηθισμένη στην αρχαιότητα. Με αυτόν τον τρόπο δίνεται έμφαση στην απόσταση Αθήνας και Θάσου.²²⁴

μυρίους οικήτορας : Προφανώς πρόκειται για διευκρίνιση καθότι οι δέκα χιλιάδες δεν μπορούσαν να συμπληρωθούν από Αθηναίους και χρειάστηκε συμμετοχή των συμμάχων η οποία ήταν εθελοντική.²²⁵ Τα κίνητρα των Αθηναίων δεν ήταν όχι μόνο οικονομικά αλλά και στρατιωτικά. Όμως παρ' ότι έγιναν επίμονες προσπάθειες από την πλευρά των Αθηναίων δεν εδραιώθηκε η

²¹⁸ Πόθου (2012) 237

²¹⁹ Πόθου (2012) 238

²²⁰ Schreiner (1997) 58-59

²²¹ Πόθου (2012) 240

²²² Πόθου (2012) 240

²²³ Πόθου (2012) 242

²²⁴ Πόθου (2012) 243

²²⁵ Archibald (1998) 115

παρουσία τους στην ακτή της Θράκης.

ὑπό αὐτούς τούς χρόνους : κι εδώ ο γνωστός αόριστος τρόπος χρονολόγησης της Πεντηκονταετίας. «αυτοί οι χρόνοι» πρέπει να τοποθετηθούν γύρω στο 465.

διεφθάρησαν : αντί «διεφθειραν» όπως παραπάνω (I 100.1) Η επανάληψη του ρήματος στην παθητική φωνή ακόμη κι αν είναι συμπτωματική θέλει να προβάλλει την ταχύτητα εναλλαγής ρόλων μεταξύ νικητή και νικημένου.²²⁶

πολέμιον : Οι Θράκες κατάλαβαν την απειλή για την δική τους ύπαρξη της αποικίας των Εννέα Οδών γι αυτό έγινε και η σφαγή της Δραβησκού.²²⁷

μάχαις : Ο Gompe σωστά επισημαίνει ότι δεν θα έγινε μία αλλά πολλές μάχες. Εδώ πρέπει να προσεχθεί και ο χρόνος των μετοχών «νικηθέντες» και «πολιορκούμενοι» που δείχνει προσεχτική επιλογή κι ακριβολογία στην έκφραση. Η αφαιρετική αφήγηση του Θουκυδίδη δεν επιτρέπει να γίνει εκτίμηση ούτε για την χρονική διάρκεια των γεγονότων ούτε και για την πολιτική παρασκηνακή δράση . Μετά την πολιορκία της Θάσου (465/4-463/2 πχ) ο στρατηγός Κίμων κατηγορήθηκε για δωροδοκία από τον βασιλιά της Μακεδονίας Αλέξανδρο Α' για να μην εκστρατεύσει κατα της χώρας του κι ένας από τους κατηγορούς του ήταν ο Περικλής (Πλουτάρχου Κίμων 14.15, Αριστοτέλους Αθηναίων Πολιτεία 27.1).²²⁸ Ο Κίμων αθωώθηκε κι επανεξελέγη στρατηγός το 462/1.

ὑπέσχοντο μὲν κρύφα : Η κρυφή υπόσχεση των Λακεδαιμονίων δείχνει και την επιδείνωση των σχέσεων των δύο πόλεων, σχέσεις που βελτιώθηκαν κάπως μετά τον εξοστρακισμό πριν πέντε χρόνια του Θεμιστοκλή (471 πχ)²²⁹

καί ἔμελλον : Είναι σκοτεινό το νόημα: «ήταν έτοιμοι να συμβουλευτούν τους συμμάχους τους ; να εισβάλλουν στην Αττική; ή πρόκειται για μια απλή πρόθεση ; » Όπως παρουσιάζει την κατάσταση ο Θουκυδίδης τόσο η Θάσος όσο η εισβολή του Πλειστοάνακτα 446 (114.2) αλλά και το επεισόδιο της Σάμου το 440 (40.5 βλ. Σημ.), δίνουν μια σαφή απόδειξη για την επιθετικότητα της Σπάρτης εκείνη την περίοδο.²³⁰

ὑπό τοῦ γενομένου σεισμοῦ : « Το επίκεντρο του σεισμού υπολογίζεται σε πέντε χιλιόμετρα από την Σπάρτη και η έντασή του σε 7,2 βαθμούς (της κλίμακας Richter). Η μετασεισμική δραστηριότητα δεν διήρκεσε ίσως λιγότερο από ένα έτος. Το σύνορο μεταξύ Ταυγέτου και της κοιλάδας του Ευρώτα είναι ένα απότομο ρήγμα για εκατό περίπου χιλιόμετρα από την κεντρική Πελοπόννησο έως τον Λακωνικό κόλπο. Συνεχίζεται κάτω από τη θάλασσα δυτικά της Σπάρτης κι ανατολικά του Ταυγέτου και σχηματίζει γκρεμό δώδεκα μέτρων. Τέτοιοι σεισμοί υπολογίζεται πως

²²⁶ Πόθου (2012) 245

²²⁷ Archibald (1998) 117

²²⁸ Rhodes (1981) 335 και Cawkwell (1997) 61

²²⁹ Ostwald (1986) 179

²³⁰ Badian (1993) 208, σημ 31

γίνονταν κάθε τρεις χιλιάδες χρόνια και Η αρχαία Σπάρτη ήταν πάνω στο ρηχό τμήμα του γκρεμού όταν έγινε το 464 πχ ο μεγάλος σεισμός».²³¹ Τα θύματα κατά την επισήμανση του Gomme ήταν όχι μόνο άνδρες αλλά πολλές γυναίκες και παιδιά με συνέπεια την εξασθένηση του στρατού των Λακεδαιμονίων. Όμως ο Cartledge πιστεύει ότι ελάχιστα επηρεάστηκε το δημογραφικό γιατί ανέκαθεν αποτελούσε λόγο άγχους για τη Σπάρτη κάτι για το οποίο δέχτηκε κριτική από τον M. H. Hansen «Demographic Reflections on the Number of Athenian Citizens 451-309 B C».²³²

Εἴλωτες : Αρχικά οι στρατιώτες χρησιμοποιούσαν τους εἴλωτες ως υπηρέτες (στη Σφακτηρία στο IV 8.9, Πρβλ. Ηροδότου VII 229.1) κι αργότερα ως σπλίτες . Η «ειλωτεία» διατηρήθηκε μέχρι την κατάκτηση της Ελλάδας από τους Ρωμαίους (Στράβων VIII 365)²³³

περιοίκων : Σε αντίθεση με τους εἴλωτες ανεξακριβωτή είναι η συμμετοχή των περιοίκων στο πλευρό των Σπαρτιατών με τον Lazenby²³⁴ να κάνει την σωστή επισήμανση ότι η διπλή αναφορά του Θουκυδίδη στον πόλεμο της Μαντινείας αφήνει την εντύπωση για εξαίρεση των περιοίκων «ἐστράτευον αὐτοὶ καὶ οἱ Εἴλωτες πανδημεί» (V 57,1) και «βοήθεια τῶν Λακεδαιμονίων γίνεταὶ αὐτῶν τε καὶ τῶν Εἰλώτων πανδημεί» (V 64, 2). Όμως η παραπάνω περίπτωση δεν οδηγεί σε σίγουρο -για μη χρησιμοποίηση περιοίκων-συμπέρασμα .²³⁵ Τελικά σε αυτό το σημείο της Πεντηκονταετίας σκιαγραφείται έμμεσα η Σπαρτιατική κοινωνία με την αναφορά σε εἴλωτες και περιοίκους, πράγμα σπάνιο στους αρχαίους συγγραφείς.

Θουριᾶται : οι κάτοικοι της αρχαίας μεσσηνιακής πόλης Θουρίας που σύμφωνα με τον Στράβωνα (VIII 361) αριστερά των εκβολών του αρχαίου ποταμού Πάμισου στο μέσον περίπου του μεσσηνιακού κόλπου και σε μικρή απόσταση από την θάλασσα και την σημερινή Καλαμάτα (Φαραί ή Φηραί).²³⁶

Αἰθαιῆς : μια λακωνική, κατά τον Θουκυδίδη, πόλη περιοίκων Αίθαια, που αρχικά ανήκε ίσως στη Μεσσηνία ή ήταν γειτονική της Θουρίας.²³⁷

ἐς **Ἰθώμην :** Ορεινή, απομονωμένη κι απόκρημνη τοποθεσία είναι βορειοδυτικά της πεδιάδας της Μεσσηνίας το βουνό Ιθώμη κι έχει δύο κορυφές 736-802 μέτρων.²³⁸

τότε δουλωθέντων : η αναφορά εδώ από τον ιστορικό είναι για τον πρώτο μεσσηνιακό πόλεμο του 735 έως 715 πχ ,όταν οι Σπαρτιάτες κατοχύρωσαν την ηγεμονία τους στην Πελοπόννησο κατακτώντας την Ιθώμη και την πεδιάδα της Στενυκλήρου υποδουλώνοντας τους Μεσσήνιους ως

²³¹ Zeilinga de Boer – Sanders (2005) 46 (χάρτης), 55-56

²³² Πόθου (2012) 249- 250

²³³ Πόθου (2012) 249- 251

²³⁴ Lazenby (1985) 42

²³⁵ Wheeler (1991) 140.

²³⁶ Πόθου (2012) 253

²³⁷ Πόθου (2012) 253

²³⁸ Πόθου (2012) 253 - 254

είλωτες ή περίοικους²³⁹ με τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα να πλήττονται περισσότερο από τους απλούς ανθρώπους οι οποίοι ποτέ έως τότε δεν υποδουλώθηκαν²⁴⁰ ενώ η μετοχή «δουλωθέντων» έχει την σημασία της πολιτικής και προσωπικής υποδούλωσης.²⁴¹ Τόσο η ακριβής χρονολόγηση όσο και η καταγραφή της διεξαγωγής των γεγονότων παρουσιάζουν μεγάλες δυσκολίες επειδή χάνονται ανάμεσα σε θρύλους και παραδόσεις.

Πρός μὲν οὖν τοὺς ἐν Ἰθώμῃ : διαπλοκή γεγονότων στην παράγραφο 101 σε δύο γεγονότα απομακρυσμένα μεταξύ τους. Πρόκειται για τον επίλογο της αποστασίας της Θάσου και πρόλογο του πολέμου στην Ιθώμη. Παρατηρείται σε προηγούμενα θέματα επιστροφή (τείχος, φόρος, μεταλλεία) ενώ η ροή της παραγράφου δίνει την εντύπωση πως ξεφεύγει από τη θεματική της Πεντηκονταετίας.²⁴²

τρίτῳ ἔτει : Όπως εύστοχα ο Gomme επισημαίνει είναι μια χρονολογική ένδειξη της Πεντηκονταετίας κι όχι χρονολογία. Φαίνεται πως ο Θουκυδίδης θέλει να δώσει έμφαση στη μεγάλη διάρκεια της πολιορκίας της Θάσου και γι αυτό η μετοχή «πολιορκούμενοι» δεν είναι στον αόριστο όπως οι τέσσερις που ακολουθούν.²⁴³

τείχος τε καθελόντες : επιστροφή στο θέμα του τείχους όπως στο I 90.2, αλλά τώρα οι Αθηναίοι παίρνουν την θέση των Σπαρτιατών «ἠξίουν τε αὐτοὺς μὴ τειχίζειν, ἀλλὰ καὶ ...ξυγκαθελεῖν». Σε κάποια νησιά του Αιγαίου (Πάρος, Νάξος, Θάσος) στο τέλος της αρχαϊκής περιόδου ένας περίβολος αγκάλιαζε το μεγαλύτερο μέρος της πόλης. Ειδικά για την Θάσο παραμένουν ασαφή τα διάφορα στάδια επέκτασης της αρχαϊκής οχύρωσης με πύλες και πύργους να περικλείουν τον παράλιο οικισμό με τον ακριβολόγο Θουκυδίδη να αναφέρεται στο τείχος κι όχι «στά τείχη» ή «στους περίβολους» της Θάσου.²⁴⁴

ναῦς παραδόντες : Αυτή είναι η εξήγηση που στη συνέχεια γίνεται λόγος μόνο για χρήματα, επειδή μετά το τέλος της πολιορκίας τα ολοία κατασχέθηκαν. Η ευημερία της Θάσου επέτρεπε την ναυπήγηση αξιόλογου στόλου. «καὶ προσόδων ἐουσέων μεγαλέων ἐχρέωντο τοῖσι χρήμασι νέας τε ναυπηγεύμενοι μακράς» (Ηροδότου VI 46.2)²⁴⁵

²³⁹ Thommen (2003) 26-27, Welwei (2004) 55

²⁴⁰ Welwei (2004) 55

²⁴¹ Price (2001) 353, σημ 36

²⁴² Πόθου (2012) 256

²⁴³ Πόθου (2012) 257

²⁴⁴ Snodgrass (1986) 130

²⁴⁵ Πόθου (2012) 257

14. ΟΙ ΑΘΗΝΑΙΟΙ ΚΑΛΟΥΝΤΑΙ ΣΤΗΝ ΙΘΩΜΗ. ΑΠΟΠΕΜΠΟΝΤΑΙ. ΟΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ

[1.102.1] Λακεδαιμόνιοι δέ, ὡς αὐτοῖς πρὸς τοὺς ἐν Ἰθώμῃ ἐμῆκύνετο ὁ πόλεμος, ἄλλους τε ἐπεκαλέσαντο ξυμμάχους καὶ Ἀθηναίους· οἱ δ' ἦλθον Κίμωνος στρατηγοῦντος πλήθει οὐκ ὀλίγῳ. [1.102.2] μάλιστα δ' αὐτοὺς ἐπεκαλέσαντο ὅτι τειχομαχεῖν ἐδόκουν δυνατοὶ εἶναι, τοῖς δὲ πολιορκίας μακρᾶς καθεστηκυίας τούτου ἐνδεᾶ ἐφαίνετο· βία γὰρ ἂν εἶλον τὸ χωρίον. [1.102.3] καὶ διαφορὰ ἐκ ταύτης τῆς στρατείας πρῶτον Λακεδαιμονίοις καὶ Ἀθηναίοις φανερὰ ἐγένετο. οἱ γὰρ Λακεδαιμόνιοι, ἐπειδὴ τὸ χωρίον βία οὐχ ἠλίσκετο, δείσαντες τῶν Ἀθηναίων τὸ τολμηρὸν καὶ τὴν νεωτεροποιίαν, καὶ ἀλλοφύλους ἅμα ἠγησάμενοι, μή τι, ἢν παραμείνωσιν, ὑπὸ τῶν ἐν Ἰθώμῃ πεισθέντες νεωτερίσωσι, μόνους τῶν ξυμμάχων ἀπέπεμψαν, τὴν μὲν ὑποψίαν οὐ δηλοῦντες, εἰπόντες δὲ ὅτι οὐδὲν προσ δέονται αὐτῶν ἔτι. [1.102.4] οἱ δ' Ἀθηναῖοι ἔγνωσαν οὐκ ἐπὶ τῷ βελτίονι λόγῳ ἀποπεμπόμενοι, ἀλλὰ τινος ὑπόπτου γενομένου, καὶ δεινὸν ποιησάμενοι καὶ οὐκ ἀξιώσαντες ὑπὸ Λακεδαιμονίων τοῦτο παθεῖν, εὐθύς ἐπειδὴ ἀνεχώρησαν, ἀφέντες τὴν γενομένην ἐπὶ τῷ Μήδῳ ξυμμαχίαν πρὸς αὐτοὺς Ἀργείοις τοῖς ἐκείνων πολεμίοις ξύμμαχοι ἐγένοντο, καὶ πρὸς Θεσσαλοὺς ἅμα ἀμφοτέροις οἱ αὐτοὶ ὄρκοι καὶ ξυμμαχία κατέστη.

ἐπεκαλέσαντο ξυμμάχους : Σύμφωνα με τον Πλούταρχο ο « γλωμός Λάκωνας» που πήγε στην Αθήνα να ζητήσει βοήθεια ήταν ο Περικλείδης (Κίμων 16.7). Ο Gomme και ο Hornblower επισημαίνουν ότι τρεις από τους συμμάχους ήταν οι Αιγινήτες (Θουκ.ΙΙ 27.2, ΙV 56.2) οι Πλαταιείς (Θουκ.ΙΙΙ 54.5)_και οι Μαντινείς (Ξενοφόντος Ελληνικά V 2.3). Δεν υπάρχει ιδιαίτερη μνεία εδώ στους συμμάχους από τον Θουκυδίδη γιατί δεν θα έδινε τίποτε περισσότερο στη αφήγησή του, πράγμα που κάνει πιο κάτω για συγκεκριμένους λόγους..Σχετικά με την στάση της Κορίνθου ο Gomme παραπέμπει με επιφύλαξη στο επεισόδιο από τον Κίμωνα του Πλουτάρχου (17.1).²⁴⁶ Ο Badian²⁴⁷ επισημαίνει για τη βοήθεια που ζήτησαν από τους Αθηναίους οι Λακεδαιμόνιοι στο όνομα της συμμαχίας που πριν λίγο οι ίδιοι είχαν προδώσει με τη μυστική συμφωνία που έκαναν οι ίδιοι με τους Θασίους (I 101,2)

καί Ἀθηναίους : Επειδή η ανάμειξη μόνο των Αθηναίων, κι όχι άλλων συμμάχων, ενδιαφέρει την αφήγηση αυτή η πληροφορία τοποθετείται στο τέλος, και αγνοεί ο Θουκυδίδης τον αντίκτυπο στην εσωτερική πολιτική σκηνή. Με το να χαρακτηρίζει συμμάχους τους Αθηναίους δεν σημαίνει επίσημες υποχρεώσεις προς τη Σπάρτη. Η λέξη «ξύμμαχοι» σημαίνει βοηθοί στην μάχη κι

²⁴⁶ Badian (1993) 208 σημ 31

²⁴⁷ Badian (1993) 96,135

αναφέρεται στο ρόλο που επρόκειτο να διαδραματίσουν.²⁴⁸

Κίμωνος στρατηγού : Υπαιγιμός στις ολιγαρχικές τάσεις του φικολάκωνα Κίμωνα με αποτέλεσμα «μικρᾶς ἐπιλαβόμενοι προφάσεως» τον εξοστρακισμό του «εἰς ἔτη δέκα » γύρω στο 461 πχ (Πλουτάρχου Κίμων 17.2).²⁴⁹ Σύμφωνα με τον Στησίμβροτο δεν δίσταζε να αναφέρεται υποτιμητικά στους Αθηναίους με τον χαρακτηρισμό «ἀλλ' οὐ Λακεδαιμόνιοί γε τοιοῦτοι» (Κίμων 16.4). ο Εφιάλτης είχε εναντιωθεί στο να σταλεί βοήθεια στους Σπαρτιάτες.(Κίμων 16.8)..Να σημειωθεί ότι εδώ λείπει το πατρώνυμο «Κίμωνος στρατηγού» όπως στο I 112.2 «Κίμωνος στρατηγού» ενώ αντίθετα στα I 98.1 και I 100.1 «Κίμωνος Μιλτιάδου στρατηγού» με πιο πιθανή εξήγηση να θέλει ο ιστορικός να αποδεσμεύσει για πολιτικούς λόγους τον Κίμωνα από την μορφή του Μιλτιάδη.

πλήθει οὐκ ὀλίγω : αφαιρετική αφήγηση που μπορεί να γίνει και παραπλανητική επειδή σύμφωνα με τον Πλούταρχο επρόκειτο για «στρατιά»²⁵⁰

τειχομαχεῖν : Όπως αποδεικνύει το κείμενο του Θουκυδίδη η πολιορκία μιας πόλης ήταν συνέπεια της «τειχομαχίας» έξω από αυτή. Αυτή η λεπτομέρεια εξηγείται στο πλαίσιο των Περσικών πολέμων, επειδή ο έπαινος της αθηναϊκής «τειχομαχίας» είναι απόηχος των γεγονότων της μάχης των Πλαταιών το 479 πΧ. Τόσο τα γεγονότα όσο και η διακωμώδηση του Αριστοφάνη δεν αποδεικνύουν την εκτίμηση του Gomme ότι Αθηναίοι και Σπαρτιάτες ήταν μέτριοι «τειχομάχοι» ενώ κι ο Badian²⁵¹ είναι δύσπιστος για την φήμη των Αθηναίων ως «τειχομάχων», όμως οι Αθηναίοι στην Πεντηκονταετία αποδείχτηκαν πιο έμπειροι και τολμηροί από τους Σπαρτιάτες. Η φράση «τειχομαχεῖν = ικανοί στην τειχομαχία, σε επιχειρήσεις πολιορκίας» μάλλον αναφέρεται στην πολιορκία της Θάσου που ήταν μακρόχρονη κάτι που αντανάκλα τις συνθήκες πολέμου εκείνης της εποχής Βλ. και Ηροδ .9.70.2, 102 2-4.²⁵²

μακρᾶς καθεστηκυίας : εξηγείται η επαναφορά του «καθίσταμαι» γιατί σύμφωνα με τον Badian γιατί οι Λακεδαιμόνιοι αποφάσισαν να κυριεύσουν την Ιθώμη με έφοδο.²⁵³

βία : εύστοχη η επισήμανση του Ducray²⁵⁴ πως στην περίπτωση που οι βαριά οπλισμένοι οπλίτες έκαναν, ανεβαίνοντας τα τείχη, έφοδο θα είχαν μεγάλες απώλειες σε ανθρώπινες ζωές.

τό χωρίον : δηλαδή η Ιθώμη. Όπως διευκρινίζει, και σωστά, ο Gomme μάλλον πρόκειται για οχυρωμένο στρατόπεδο καθότι η ύπαρξη τείχους είναι στην Ιθώμη απίθανη, η οποία όμως και χωρίς τείχος ήταν ένα καλό ορεινό οχυρό, όμως κατά τον Badian²⁵⁵ οι επαναστάτες είχαν οχυρώσει

²⁴⁸ Πόθου (2012) 259

²⁴⁹ Badian (1993) 87,90 και Lebow (2003) 69

²⁵⁰ Πόθου (2012) 260

²⁵¹ Badian (1993) 94

²⁵² Πόθου (2012) 261

²⁵³ Badian (1993) 94

²⁵⁴ Ducray (1985) 168

²⁵⁵ Badian (1993) 94

θέσεις κατά τον χειμώνα 467/6 πΧ.²⁵⁶

φανερὰ ἐγένετο : Η πρόταση αυτή έχει επιγραμματικότητα για αυτό και η απλή συντακτική της δομή. Αυτό συμβαίνει μόνο όταν ο ιστορικός δηλώνει κάτι απλό, σημαντικό και καθοριστικό.²⁵⁷

τό τολμηρόν : ως συνήθως ουδέτερο στον Θουκυδίδη.²⁵⁸

τήν νεωτεροποιίαν : η λέξη προσιδιάζει στους Αθηναίους. Το «νεωτεροποιεῖν = επαναστατώ ενάντια στο κατεστημένο» δεν είναι το ίδιο με το «νεωτερίζειν». Η λέξη «νεωτεροποιία» δηλώνει την ίδια την επαναστατική πράξη, ενώ το «νεωτερίζειν» τη διάθεση επαναστατικότητας σαν προϋπόθεση για το ξέσπασμα της επανάστασης. Μάλλον το διασκεδάζει ο Θουκυδίδης χρησιμοποιώντας διαδοχικά τις δύο λέξεις, ενώ μέσα στην Πεντηκονταετία το «νεωτερίζειν» έχει και πολιτικό υπόβαθρο.²⁵⁹

ἄλλοφύλους ἡγησάμενοι : πρόκειται για Ἴωνες κι όχι Δωριείς, που ήταν μια από τις αμυντικές τακτικές των Σπαρτιατών προκειμένου να διαφυλάξουν τον τρόπο ζωής τους και να προφυλαχθούν από την επίδραση των «ἄλλοφύλων» ήταν η ξеноφοβία και η πολιτιστική αποξένωση. «ὄπερ καί ἐν τῷ Πausanias ἐνεῖδον » (I 95.7).²⁶⁰ Ο Thommen²⁶¹ παραπέμπει στην εκτίμηση του Ηροδότου ότι η περίοδος της ευνομίας ήταν εποχή πλήρους απομόνωσης («ξείνοισι ἀπρόσμεικτοι» I 65.2) και με τον Price²⁶² να προβάλλει την ψυχολογική πλευρά της αποξένωσης., ενώ επέκταση κι έμπρακτη απόδειξη για τα παραπάνω είναι η τακτική της ξενηλασίας (I 44.2).²⁶³ Ξενοφοβία υπήρχε όμως και στην Αθήνα, κάτι που αποδεικνύει ο λόγος, για την εκστρατεία στη Σικελία, του Νικία «ἀνδράσιν ἄλλοφύλοις πειθομένους πόλεμον οὐ προσήκοντα αἶρεσθαι » (VI 9,1)

μόνους τῶν ξυμμάχων ἀπέπεμψαν : για τον Schreiner²⁶⁴ χρονολογικά τοποθετεί την αποπομπή των Αθηναίων στο 467 ή 466πΧ, ενώ ο Lebow²⁶⁵ στο 461πΧ. Ο Badian θεωρεί την ανάλυση του Θουκυδίδη για τα αίτια της αποπομπής αποκύνημα της φαντασίας. Για ποιούς λόγους ο «φιλιλάκων» Κίμωνας θα πρόδιδε τους Δωριείς-Σπαρτιάτες για να συμπολεμήσει με τους Δωριείς-Μεσσήνιους; αν και αμφισβητεί και την θεωρία του Πλούταρχου για τη μεταρρύθμιση του Ἀρείου πάγου από τον Εφιάλτη στη διάρκεια της απουσίας των πολιτικών αντιπάλων του στην Ιθώμη και πριν την επιστροφή στην Αθήνα και τον εξοστρακισμό του Κίμωνα «Εφιάλτου προεστῶτος ἀφείλοντο τῆς ἐξ Ἀρείου πάγου βουλῆς τὰς κρίσεις πλήν ὀλίγων ἀπάσας καί τῶν δικαστηρίων κυρίους ἑαυτοὺς ποιήσαντες εἰς ἄκρατον δημοκρατίαν ἐνέβαλον τὴν πόλιν» (Κίμων 15.2). Αντίθετα

²⁵⁶ Πόθου (2012) 262

²⁵⁷ Πόθου (2012) 263

²⁵⁸ Πρβλ. το σχόλιο στο I 99.1 αλλά ειδικότερα Κωνσταντινόπουλο -Πανομήτρο (2010) 101-103

²⁵⁹ Πόθου (2012) 263 - 264

²⁶⁰ Lebow(2003) 100

²⁶¹ Thommen (2003) 126

²⁶² Price (2001) 355

²⁶³ Powell (1988) 156,214 , Thommen (2003) 125-6, Welwei (2004) 197

²⁶⁴ Schreiner (1997) 30

²⁶⁵ Lebow (2003) 100

ο Rhodes²⁶⁶ τοποθετεί την μεταρρύθμιση του Εφιάλτη κατά την απουσία του Κίμωνα στην Ιθώμη ο δε Schreiner²⁶⁷ την τοποθετεί το 462/1πχ, βασιζόμενος στην χαμένη πηγή του Διόδωρου (XI 77,6) και του Πλούταρχου, όταν ο Κίμωνας με το αθηναϊκό ναυτικό ήταν στον Ευρυμέδοντα κι όχι στην Ιθώμη. Μάλιστα ο Badian θεωρεί πως η αποδοχή-προπαγάνδα του Θουκυδίδη από αρκετούς σύγχρονους ερευνητές αποδεικνύει έλλειψη κριτικής για τις πληροφορίες της αφήγησής του. Οι αμφιβολίες για τα πραγματικά αίτια της αποπομπής των Αθηναίων έχουν ήδη εκφραστεί από τον Tomlinson²⁶⁸. Τα πραγματικά αίτια αποπομπής των Αθηναίων στον Θουκυδίδη και τον Πλούταρχο (Κίμων 17.2) κρύβονται πίσω από προπέτασμα καπνού. Οι έφοροι της Σπάρτης για να μην αποχτήσει δύναμη και δημοτικότητα ο νεαρός βασιλιάς Αρχίδαμος εξ αιτίας της καταστολής της εξέγερσης απομάκρυναν τον Κίμωνα από την Ιθώμη. Από την άλλη μεριά κι ο Welwei²⁶⁹ αναφέρει για «έγκυρους σπαρτιατικούς κύκλους» που διέπραξαν αυτό «το σοβαρό σφάλμα» χωρίς να μπορούν να προβλέψουν τις συνέπειές του.. Άρα το αληθινό αίτιο της αποπομπής του Κίμωνα από την Ιθώμη ήταν τα προβλήματα στην εσωτερική πολιτική της Σπάρτης κι όχι η υποψία για προδοσία των Αθηναίων και συμμαχία τους με τους είλωτες. Πρέπει ακόμα να σημειωθεί ότι η διάσταση απόψεων μεταξύ Αρχίδαμου και Σθενελαΐδα έχει ιδιαίτερη προβολή στα κεφάλαια πριν την Πεντηκονταετία. χαράζοντας άλλη μια κατευθυντήρια γραμμή στο έργο.²⁷⁰

τήν μὲν ὑποψιανοῦ δηλοῦντες : το κλίμα καχυποψίας και υποκρισίας επανέρχεται όπως στην πρεσβεία του Θεμιστοκλή για τα αθηναϊκά τείχη στην Σπάρτη (I 90-92). Πρβλ. κυρίως «τό μὲν βουλόμενον καί ὑποπτον τῆς γνώμης οὐ δηλοῦντες» (I 90,2), «ὄργην μὲν φανεράν οὐκ ἐποιοῦντο τοῖς Ἀθηναίοις» (I 92) κα «ὑπέσχοντο μὲν κρύφα» ((I 101,2) ²⁷¹

εἰπόντες δὲ ὅτι οὐδὲν προσδέονται αὐτῶν ἔτι : **αν το επεισόδιο των** «νεωτεριστών» Αθηναίων στην Ιθώμη παρουσιάζει αναλογικά κάποιες ομοιότητες με του Θεμιστοκλή για το τείχος τότε η πρόταση αντιστοιχεί δομικά και δραματικά στο επεισόδιο του τείχους με τη διπλωματική ορολογία ως «ἀπόλυση -αποπομπή» των πρέσβων από τα καθήκοντά τους «εὐθύς ἀπήλλαξαν» (I 90.3) και «ἀπήλθον ἐπ' οἴκου ἀνεπικλήτως» (I 92). Για τη συνηθισμένη από την πλευρά των Λακεδαιμονίων έλλειψη κομπόχτης στη διπλωματία.²⁷²

οἱ δ' Ἀθηναῖοι ἔγνωσαν : «και οι Αθηναῖοι το κατάλαβαν». Ένα από τα αξιοπρόσεχτα παραδείγματα που αφορούν συλλογική γνώση από τον Θουκυδίδη.²⁷³

ἐπὶ τῷ βελτίονι λόγῳ : ο πιο εύσχημος τρόπος για να δηλωθεί η ωραιοποιημένη πρόφαση ή

²⁶⁶ Rhodes (1981) 311

²⁶⁷ Schreiner (1997) 44-5, 48-9

²⁶⁸ Tomlinson (1972) 111

²⁶⁹ Welwei (2004) 181

²⁷⁰ Lebow (2003) 86, και Thommen (2003) 58.

²⁷¹ Πόθου (2012) 266

²⁷² Badian (1993) 95.

²⁷³ Hornblower (2006) 357

πρόσχημα σε αντιδιαστολή με την «αληθινή»²⁷⁴

δεινόν ποιησάμενοι : το ερώτημα που γεννιέται εδώ είναι το σε πόσα επίπεδα κινείται το νόημα του κειμένου και μέχρι ποιο σημείο ενστερνίζεται εκείνα που γράφει ή προβάλλει ο ιστορικός ; Ίσως εδώ το κείμενο να φέρει και μια δόση ειρωνείας. Οι Αθηναίοι εκμεταλλεύτηκαν ως πρόφαση την αποπομπή τους από τη Ιθώμη για να κάνουν κάποιες αλλαγές στη συμμαχική πολιτική τους, καταφέροντας μάλιστα να συμμαχήσουν με τους εχθρούς της Σπάρτης τους Θεσσαλούς και τους Αργείους. Πρβλ.Θουκ V 69, 1 : «Αργείοις δέ υπέρ τῆς τε παλαιᾶς ἡγεμονίας καί τῆς ἐν Πελοποννήσῳ ποτέ ἰσομοιρίας ...»²⁷⁵

ἀφέντες τὴν γενομένην ἐπὶ τῷ Μήδῳ ξυμμαχίαν : «αμέσως εγκατέλειψαν την συμμαχία που είχαν συνάψει μαζί τους εναντίον των Περσών» Εδώ η αναφορά του Θουκυδίδη γίνεται σε μια προηγούμενη συμμαχία Αθήνας – Σπάρτης που έγινε το 481πΧ ,ίσως και νωρίτερα το 492/1.²⁷⁶

Ἀργείοις : Η συμμαχία μεταξύ Αθήνας -Αργους έγινε στη διάρκεια των τριακοντούτων σπονδών το 451πχ κάτι που αποδεικνύει την υπονόμηση της συμμαχίας των Πελοποννησίων λόγω της μακροχρόνιας εξέγερσης της Ιθώμης Από την άλλη σημαντικά βοήθησαν οι Αργείοι οπλίτες την Αθήνα .²⁷⁷ Ο Gomme παραπέμπει στις Ευμενίδες του Αισχύλου όπου ο Ορέστης αναφέρεται στη συμμαχία με το Άργος.(στ 287 κ. εξ)²⁷⁸

πρὸς Θεσσαλούς : Η Θεσσαλία κατά τους Περσικούς πολέμους είχε τηρήσει φιλοπερσική στάση και γι αυτό το λόγο ήταν νευραλγικό σημείο.²⁷⁹

²⁷⁴ Πόθου (2012) 267

²⁷⁵ Πόθου (2012) 267 - 268

²⁷⁶ Hornblower (2006) 357

²⁷⁷ Welwei (2004) 181

²⁷⁸ Πόθου (2012) 268 και Hornblower (2006) 357

²⁷⁹ Πόθου (2012) 270 και Hornblower (2006) 357 - 358

15. ΤΕΛΟΣ ΤΗΣ ΕΞΕΓΕΡΣΗΣ ΤΩΝ ΕΙΛΩΤΩΝ. ΟΙ ΜΕΣΣΗΝΙΟΙ ΕΓΚΑΘΙΣΤΑΝΤΑΙ ΣΤΗ ΝΑΥΠΑΚΤΟ

[1.103.1] Οἱ δ' ἐν Ἰθώμῃ δεκάτῳ ἔτει, ὡς οὐκέτι ἐδύναντο ἀντέχειν, ζυνέβησαν πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους ἐφ' ᾧ ἐξίασιν ἐκ Πελοποννήσου ὑπόσπονδοι καὶ μηδέποτε ἐπιβήσονται αὐτῆς· [1.103.2] ἦν δέ τις ἀλίσκηται, τοῦ λαβόντος εἶναι δοῦλον. ἦν δέ τι καὶ χρηστήριον τοῖς Λακεδαιμονίοις Πυθικὸν πρὸ τοῦ, τὸν ἰκέτην τοῦ Διὸς τοῦ Ἰθωμήτα ἀφιέναι. [1.103.3] ἐξῆλθον δὲ αὐτοὶ καὶ παῖδες καὶ γυναῖκες, καὶ αὐτοὺς οἱ Ἀθηναῖοι δεξάμενοι κατ' ἔχθος ἤδη τὸ Λακεδαιμονίων ἐς Ναύπακτον κατῴκισαν, ἦν ἔτυχον ἡρηκότες νεωστὶ Λοκρῶν τῶν Ὀζολῶν ἐχόντων.

δεκάτῳ ἔτει: μια ὄχι χρονολογία ἀλλὰ χρονολογικὴ ἐνδειξὴ που ὁμως διαταράσσει τὴ ροὴ τοῦ κειμένου. Ὁ πόλεμος τῆς Ἰθώμης πρέπει νὰ ξεπέρασε κατὰ πολὺ τὰ πέντε χρόνια γιατί δεν θα εἶχε, ὅπως εὐστοχα συμπεραίνει ὁ Schreiner²⁸⁰ στηριζόμενος στὸν Φιλόχορο, τόσο ἀρνητικὲς συνέπειες γιὰ τοὺς Λακεδαιμόνιους. Ἄν ἡ γραφὴ «δεκάτῳ ἀντὶ γιὰ πέμπτῳ» εἶναι σωστὴ ὁ Θουκυδίδης ἀφηγεῖται τὸ τέλος τοῦ πολέμου γύρω στὸ 455πχ που ὁμως ἐγίναν κάποιες ἀπόπειρες διόρθωσης τοῦ κειμένου ἐνῶ καὶ ὁ Mc Neal διατηρεῖ τὴν ἴδια χρονολογικὴ σειρά μετὰ ἀπὸ ὠριμὴ σκέψη.²⁸¹
οὐκέτι ...μηδέποτε : προφανῶς καὶ με τὶς δυὸ ἀρνήσεις δηλώνεται ἡ κρισιμότητα καὶ ἡ ὀριακὴ κατάσταση.²⁸²

ἐπιβήσονται αὐτῆς : ἐδῶ εὐλόγα προκύπτουν δύο ἐρωτήματα : ἐάν οἱ εἰλωτες τῆς Ἰθώμης ἐγκατέλειψαν τὴν Πελοπόννησο καὶ κυρίως τὸ ποιοὶ θα ἔκαναν τὶς χειρωνακτικὲς ἐργασίες που ἔκαναν οἱ εἰλωτες στὴ Σπάρτη; Καὶ γιὰ μὲν τὸ πρῶτο δίνει ἀπάντηση ὁ ἱστορικὸς τὸ δεῦτερο μένει ἀναπάντητο. Ἐτσι εὐκόλα βγαίνει τὸ συμπέρασμα ὅτι ἀφ' ἐνός δεν εἶχαν ἐπαναστατήσει ὅλοι οἱ εἰλωτες καὶ ἀφ' ἐτέρου ἡ καταδίωξη τῶν Σπαρτιατῶν θα ἦταν πολὺ σθεναρὴ ὥστε νὰ διαφύγουν ὅσο τὸ δυνατόν λιγότεροι. Αἰξίζει ὁμως νὰ ἀναρωτηθεῖ κάποιος: ποιος εἰλωτας που εἶχε φύγει θα ἐπέστρεφε οἰκειοθελῶς καὶ ἀκόμα γιατί θα ἦταν ἀνεπιθύμητος; Ἡ πιο πιθανὴ ἀπάντηση ἐδράζεται μᾶλλον στὴν ξενοφοβία τῶν Σπαρτιατῶν.

τοῦ λαβόντος εἶναι δοῦλον : γιὰ τὴν Paradiso²⁸³ σὲ τούτο τὸ σημεῖο ὁ ἱστορικὸς ἐννοεῖ με τὴν λέξη «δοῦλος» τὸν «εἰλωτα» καὶ ὄχι τὸν «σκλάβο» ἐπειδὴ αὐτὴ ἡ διάκριση εἶναι σύγχρονη καὶ δεν ἐφαρμοζόταν τότε, που ὁμως χρησιμοποιούσαν τὶς λέξεις «δούλος» καὶ «οἰκέτης». Ἐδῶ ὁ Θουκυδίδης φαίνεται νὰ θέλει νὰ δηλώσει τὴν ἐπιβίωση στὴν παλαιότερη εἰλωτικὴ κατάσταση τοῦ ἐπαναστάτη εἰλωτα. Ἡ λέξη «δοῦλος» συνήθως χρησιμοποιεῖται μεταφορικὰ στὶς δημηγορίες

²⁸⁰ Schreiner (1997) 94, 118 σημ 2

²⁸¹ Hornblower (2006) 358

²⁸² Πόθου (2012) 271

²⁸³ Paradiso (2001) 554-557

με τη σημασία της πολιτικής υποδούλωσης (V 9. 9) αντίθετα με τη λέξη «άνδράποδα» κάτι που δείχνει πως η μη χρησιμοποίηση μεταφορικά του «δοῦλος» είναι ένδειξη για το ότι η Πεντηκονταετία ήταν αρχικά ένα ξεχωριστό κομμάτι που ενσωματώθηκε αργότερα στο σύνολο με όλες τις ιδιαιτερότητές του.

χρηστήριον : ο Θουκυδίδης στέκεται κριτικά κι επιφυλακτικά απέναντι στην αξιοπιστία των χρησμών. Η αναφορά του σε αυτούς έχει να κάνει κυρίως με τη λειτουργία της ανθρώπινης συμπεριφοράς σε μια άλλη κατεύθυνση από εκείνη του Ηροδότου. Μια γενική παρατήρηση όσον αφορά την στάση του ιστορικού για την πρόσληψη των χρησμών από τους ανθρώπους πηγαιίνει σταδιακά από ουδέτερη σε αρνητική ή κυνική. Εδώ βρίσκεται η δεύτερη αναφορά σε χρησμό (η πρώτη στο I 25.2)²⁸⁴

Πυθικόν : Ένας χρησμός καθόλα παραδοσιακός «σκεπάστηκε» ως του μαντείου των Δελφών. Η υπόθεση των ικετών του «Δία Ἴθωμάτα» έχει σημασία για την σύνθεση του πρώτου βιβλίου, επειδή προαναγγέλλει την τιμωρία για την δολοφονία των ικετών ειλωτών που ξανάρχεται στην αλυσίδα των βιογραφικών παρεκβάσεων με έντονη σφραγίδα από Ηρόδοτο (I 128, 1).²⁸⁵ Σωστή και η επισήμανση του Bowden²⁸⁶ για την παρουσία του μαντείου των Δελφών στην παραπάνω αλυσίδα έχει σημασία πιο πολύ λογοτεχνική παρά ιστορική.

Ναύπακτον : ο Θουκυδίδης , αντίθετα με τον Διόδωρο, δεν αναφέρεται στην κατάκτηση της Ναυπάκτου από τον Τολμίδα το καλοκαίρι του 457/6 πχ με πενήντα πλοία και τέσσερις χιλιάδες οπλίτες (Διοδώρου XI 84.2).²⁸⁷ Η παραλειψη αυτή ίσως έγινε για λόγους οικονομίας επειδή η αναφορά στον Τολμίδα «τεταγμένο επί τῆς ναυτικῆς δυνάμεως» (Διοδώρου XI 84.2) δεν θα εξυπηρετούσε την στρατηγική της Πεντηκονταετίας . Η κατάκτηση της Ναυπάκτου είχε κυρίως οικονομικά κίνητρα, δηλαδή την καταπολέμηση της πειρατείας των Λοκρών και Αιτωλών και διασφάλιση του αθηναϊκού εμπορίου.

Λοκρῶν : Ο Badian²⁸⁸ εύστοχα παρατηρεί πως η κατάκτηση από τους Λοκρούς της Ναυπάκτου ήταν πρόσφατη και υποστηρίζει ότι ο Θουκυδίδης τονίζοντάς το μετριάζει τον επιθετικό χαρακτήρα που είχε η μεταγενέστερη αθηναϊκή κατάληψη.

²⁸⁴ Πόθου (2012) 273

²⁸⁵ Πόθου (2012) 273

²⁸⁶ Bowden (2005) 7, 77, 145

²⁸⁷ Schreiner (1997) 92-93, και Welwei (2004) 184

²⁸⁸ Badian (1993) 163-9

16. ΤΑ ΜΕΓΑΡΑ ΣΥΜΜΑΧΟΥΝ ΜΕ ΤΗΝ ΑΘΗΝΑ. ΑΠΑΡΧΕΣ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

[1.103.4] προσεχώρησαν δὲ καὶ Μεγαρῆς Ἀθηναίοις ἐς ζυμμαχίαν Λακεδαιμονίων ἀποστάντες, ὅτι αὐτοὺς Κορίνθιοι περὶ γῆς ὄρων πολέμῳ κατεῖχον· καὶ ἔσχον Ἀθηναῖοι Μέγαρα καὶ Πηγάς, καὶ τὰ μακρὰ τεῖχη ᾠκοδόμησαν Μεγαρεῦσι τὰ ἀπὸ τῆς πόλεως ἐς Νίσαιαν καὶ ἐφρούρουν αὐτοί. καὶ Κορινθίοις μὲν οὐχ ἦκιστα ἀπὸ τοῦδε τὸ σφοδρὸν μῖσος ἤρξατο πρῶτον ἐς Ἀθηναίους γενέσθαι.

Ο πρώτος Πελοποννησιακός πόλεμος (460-446), για τον οποίο κύρια πηγή είναι τα επόμενα κεφάλαια του Θουκυδίδη είναι η κύρια πηγή μας, αναφέρονται διάφορες πρόσφατες κι αξιόλογες μελέτες.²⁸⁹ Για τους λόγους της αδράνειας της Σπάρτης υπάρχει διαφωνία : κατά τον Ste, Croix, και τον Salmon η Σπάρτη είχε στρατιωτικούς περιορισμούς για σύγκρουση με την Αθήνα γιατί δεν της έλειπε η θέληση αλλά η δύναμη . Ο Holladay προτιμάει μια πολιτική εξήγηση , ότι δηλαδή κατά την Πεντηκονταετία η Σπάρτη δεν ήταν με συνέπεια επιθετική (υπήρξαν κάποιες εξαιρέσεις , Θάσος, Σάμος, εισβολή του Πλειστοάνακτα το 446-βλ 101.2 σημ, παραπάνω). Ο Lewis επικεντρώνεται στον κορινθιακό επεκτατισμό πριν το 460, και στη σ. 76 κ.ε δείχνει να προτιμά μάλλον την άποψη του Holladay παρά του Ste, Croix, ενώ το άρθρο του προσφέρει την καλύτερη ανάλυση για τα ζητήματα που οδήγησαν στον πόλεμο καθώς και τα κίνητρα των εμπολέμων.²⁹⁰

Προσεχώρησαν δὲ καὶ Μεγαρῆς ...Λακεδαιμονίων ἀποστάντες : Οι μελετητές συμφωνούν ότι αυτή η συμμαχία Αθήνας –Μεγάρων δημιούργησε αυτόματα καθεστώς πολέμου σε Αθήνα και Κόρινθο.²⁹¹ Αυτό όμως δεν δέσμευε την Σπάρτη να κηρύξει τον πόλεμο στην Αθήνα . Εδώ ο Holladay²⁹² φαίνεται να έχει δίκιο που διαφωνεί με τον : de Ste. Croix.²⁹³ Το σημείο αυτό έχει σημασία γιατί βοηθά να κατανοήσουμε το αν ο όρος Πελοποννήσιοι (χωρία 105,1 και 105.3) περιλαμβάνει την Σπάρτη. Αν δεν ισχύει αυτό τότε δεν ήταν Πελοποννησιακός τουλάχιστον με την έννοια του 431-404.²⁹⁴ Να συμπληρώσουμε πως η λέξη «ἀποστάντες» δείχνει πως αποστασίες δεν είχαν μόνο οι Αθηναίοι αλλά και οι Λακεδαιμόνιοι. Αυτό αποδεικνύει γενίκευση της αντιπαράθεσης και δραματική κλιμάκωση της αφήγησης.²⁹⁵

²⁸⁹ de Ste. Croix (1972) 180-200, Holladay (1977) 54, κ.ε, Lewis «The Origins of the First Peloponnesian War» στο Classical Contributions (1981) 325 σημ , 71 κ.ε, Lewis (1977) 63 σημ 85), Salmon, κεφ 19 και παράρτημα 2, Holladay (1985) 161 κ.ε.

²⁹⁰ Hornblower (2006) 360

²⁹¹ de Ste. Croix (1972) 213, και Holladay (1977) 55,57

²⁹² Holladay (1977) 57 κ.ε

²⁹³ de Ste. Croix (1972) 187

²⁹⁴ Hornblower (2006) 360

²⁹⁵ Welwei (2004) 181.

Μέγαρα : Ήταν στο επίκεντρο της διαμάχης Αθήνας -Κορίνθου κι έδειξαν δημοκρατικές τάσεις από νωρίς (7ο ή 6ο αιώνα.) Ο Schreiner²⁹⁶ εξηγεί πως η συμμαχία Αθηνών-Μεγάρων το 460 πΧ είχε στρατηγική σημασία λόγω της κατοχής των περασμάτων της Γεράνειας που απέκλειε εισβολή των Πελοποννησίων στην Κεντρική Ελλάδα. Το 427 πΧ έχουμε επανάληψη του ίδιου σκηνικού με τα Μέγαρα, τις Πηγές και την Νίσαια να είναι στο κέντρο του ενδιαφέροντος. Η στάση του 424 πΧ είναι η πρώτη εμφύλια διαμάχη που περιγράφεται λεπτομερειακά μετά τον εμφύλιο Κερκυραϊκό πόλεμο.²⁹⁷

Πηγές : Ήταν το κύριο λιμάνι των Μεγάρων στον Κορινθιακό κόλπο -περίπου κοντά στο σημερινό Αλεποχώρι. Η κατοχή από τους Αθηναίους σαν ναύσταθμο των Πηγών ή Παγών διήρκεσε κατά τον «πρώτο πελοποννησιακό πόλεμο» (460-446πχ) και την σύναψη των τριακονταετών σπονδών το 446/5 πΧ.²⁹⁸ Κατά δε την διάρκεια του πολέμου περιήλθαν στην κατοχή των εξόριστων Μεγαρέων.(Θουκ. IV 66 .1, 74 .2). Την στρατηγική σημασία του λιμανιού εξηγεί και ο Στράβωνας (VIII 6.22).

μακρά τείχη : Για την οικοδόμηση των Μεγαρικών μακρών τειχών.²⁹⁹

τό σφοδρόν μίσος : Εύστοχα ο Θουκυδίδης στις δύο παραγράφους μιλάει για «ἔχθος» το οποίο έχει την δική του εξέλιξη αναφορικά με τον βαθμό παλαιότητας (πρβλ «κατά ἔχθος ἤδη» στο I 103.3) του μίσους, με το ένα να υπήρχε από πρὶν ενώ το άλλο μόλις δημιουργήθηκε. Ο Price³⁰⁰ κάνει λόγο για την ιστορική σημασία του μίσους και δίνει έμφαση στο συσχετισμό με το I 102,3.

²⁹⁶ Schreiner (1977) 76-77

²⁹⁷ O' Neil (1995) 21,45 και Price (2001) 291-292

²⁹⁸ Thommen (2003) 58 και Welwei (2004)188

²⁹⁹ Scranton (1941) 86

³⁰⁰ Price (2001) 355

17. ΟΙ ΑΘΗΝΑΙΟΙ ΕΚΣΤΡΑΤΕΥΟΥΝ ΣΤΗΝ ΑΙΓΥΠΤΟ

[1.104.1] Ἰνάρως δὲ ὁ Ψαμμητίχου, Λίβυς, βασιλεὺς Λιβύων τῶν πρὸς Αἰγύπτῳ, ὀρμώμενος ἐκ Μαρείας τῆς ὑπὲρ Φάρου πόλεως ἀπέστησεν Αἰγύπτου τὰ πλείω ἀπὸ βασιλέως Ἀρταξέρξου, καὶ αὐτὸς ἄρχων γενόμενος Ἀθηναίους ἐπηγάγετο. [1.104.2] οἱ δέ (ἔτυχον γὰρ ἐς Κύπρον στρατευόμενοι ναυσὶ διακοσίαις αὐτῶν τε καὶ τῶν ξυμμάχων) ἦλθον ἀπολιπόντες τὴν Κύπρον, καὶ ἀναπλεύσαντες ἀπὸ θαλάσσης ἐς τὸν Νεῖλον τοῦ τε ποταμοῦ κρατοῦντες καὶ τῆς Μέμφιδος τῶν δύο μερῶν πρὸς τὸ τρίτον μέρος ὃ καλεῖται Λευκὸν τεῖχος ἐπολέμουν· ἐνήσαν δὲ αὐτόθι Περσῶν καὶ Μήδων οἱ καταφυγόντες καὶ Αἰγυπτίων οἱ μὴ ξυναποστάντες.

Ἰνάρως : ὁ Λίβυος Ἰνάρως που αναγνωρίσθηκε ὡς Φαραώ μαζί με τον επίσης Λίβυο πρίγκιπα Αμυρταίο τον Σαΐτη ἦταν ἀπὸ τους πρωτεργάτες τῆς ἀντίστασης ἐνάντια σὲν τὴν περσικὴ κατοχὴ τῆς Αἰγύπτου (465-463 πΧ)³⁰¹

Λίβυς : ἐπανάληψη τῆς φράσης «Λίβυς, βασιλεὺς Λιβύων»³⁰²

ὑπὲρ Φάρου : Ἀντίθετα με τὸν Ἡρόδοτο, που θα εἶχε ἐπεκταθεὶ δικαιολογημένα σὲ σημαντικὴ παρέκβαση, ἡ αἰγυπτιολογία φαίνεται νὰ ἀφήνει ἀσυγκίνητο τὸν Θουκυδίδη. Ἐδῶ βέβαια δὲν κάνει ἀναφορὰ σὲν τὸν περίφημο Φάρο τῆς Αλεξάνδρειας που βρισκόταν σὲν τὴν ἀνατολικὴ μὴτη τοῦ ομώνυμου νησιοῦ σὲν τὴς ἐκβολές τοῦ Νεῖλου καὶ γνωστὸ σαν ἓνα ἀπὸ τὰ ἐπτὰ θαύματα τοῦ κόσμου, ἀλλὰ σὲν τὴν νήσο Φάρο ἢ κάποιον παλιότερο φάρο τοῦ νησιοῦ σὲν τὸν ὁποῖο ἀναφέρεται καὶ ὁ Ὅμηρος.³⁰³

Ναυσὶ διακοσίαις : Ὁ Θουκυδίδης δὲν ἀναφέρει καθόλου τὸ ὅτι ἡ Κύπρος εἶχε καὶ πάλι ἀλλάξει χέρια. Μετὰ τὴ μάχη τοῦ Ευρυμέδοντα εἶχε μετατραπεί σὲ βάση ἐνός περσικοῦ στόλου που ἦταν σὲ ἐφεδρεία. Ὁ Κίμων αἰχμαλώτισε αὐτὰ τὰ πλοῖα ἀλλὰ χωρὶς νὰ ἐπεκταθεὶ περισσότερο με ἀποτέλεσμα ὅσοι γλύτωσαν νὰ καταφύγουν σὲν τὴν ἐνδοχώρα. Ὑπάρχει διαφωνία με τὸν Διόδωρο (11.71.5, 13.25.2) γιὰ τὸν ἀκριβὴ ἀριθμὸ τῶν πλοίων. Ὅσον ἀφορὰ τὴν ἐκστρατεία ἡ ἐπανασύνδεση με τὸ I 94.2, («καὶ ἐστράτευσαν ἐς Κύπρον») δημιουργεῖ ἀρκετὲς ἀσάφειες. Ἐπειδὴ τὸ κείμενον τῆς Πεντηκονταετίας ἔχει ἐπιλεκτικὸ χαρακτῆρα κάθε φορὰ που ἐπιχειρεῖται ἐπανασύνδεση με προηγούμενον σημεῖον συνήθως προκύπτουν προβλήματα. Ἀν καὶ σωστὰ ἐπισημαίνει ὁ Pritchett πὼς ὁ ἱστορικός δὲν ἀναφέρει κάποια συγκεκριμένη μάχη σὲν τὴν Κύπρον αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι δὲν ἐγένε με τὸν ρόλο τοῦ Κίμωνα που ἐξοστρακίσθηκε τὸ 461 πΧ νὰ εἶναι μυστηριώδης. Τουλάχιστον σὲν τὴν ἀρχὴ εἶναι προφανὴς ἡ ἐμπλοκὴ του. Ἐάν ἀνακλήθηκε ἀργότερα εἶναι περίπτωση που θυμίζει αὐτὴ

³⁰¹ Hornblower (2006) 362 καὶ Πόθου (2012) 278

³⁰² Πόθου (2012) 279

³⁰³ Πόθου (2012) 280

του Αλκιβιάδη στην εκστρατεία της Σικελίας. Η δεύτερη εκστρατεία της Κύπρου τοποθετείται γύρω στο 450-449 πΧ και ανήκει στην θεματική της Πεντηκονταετίας (I 112, 2-4).³⁰⁴

αὐτῶν τε καὶ τῶν ξυμμάχων : είναι αξιοσημείωτη η αντιστοιχία πληροφοριών με το I 94.1. με την αναφορά στην συνεισφορά των συμμάχων γίνεται υπαινιγμός στον τρόπο λειτουργίας της Δηλιακής συμμαχίας (I 96.1).³⁰⁵ Κατά τον Shanske³⁰⁶ εδώ ο Θουκυδίδης προκειμένου να δείξει την δυναμικότητα της αθηναϊκής ηγεμονίας χρησιμοποιεί ακόμα κι αυτή την καταστροφική εκστρατεία.

τῆς Μέμφιδος : «Μέμφις» είναι η ελληνική λέξη για το «Men-Nefer» που σημαίνει «ωραίο μνημείο» κι αναφέρεται στην πυραμίδα του Φαραώ της έκτης δυναστείας. Πέρι I. . Από την πέμπτη δυναστεία ήταν μια πυκνοκατοικημένη και κοσμοπολίτικη πόλη.³⁰⁷ Κατά την εποχή των Πτολεμαίων και των Ρωμαίων υπήρξε σημαντικότερη πολη και ζωντανό σύμβολο της Αιγύπτου. «par excellence» Αργότερα ο στρατηγός -Φαραώ Haremhab ή Haremheb (ελλην. Harmais, 1333-1306 πχ) στο τέλος της 18ης και αρχή της 19ης δυναστείας κατάλαβε πως η πόλη είχε μεγάλη στρατηγική σημασία και ήταν ιδανικός τόπος για να αναπτυχθούν μεγάλα σώματα πεζικού και αρμάτων. Έτσι έγινε ένα απέραντο στρατόπεδο.³⁰⁸

Λευκόν τεῖχος : ανήκει στις σημαντικότερες περιοχές της Μέμφιδας μαζί με το « Νότιο τεῖχος» και τον ναό του θεού Ptah.³⁰⁹ Ο Φαραώ Narmer (Menes) τοποθέτησε το οχυρό του το «Λευκό τεῖχος» έξυπνα στην αιχμή του Δέλτα μεταξύ της άνω και της κάτω Αιγύπτου γύρω στο 2900 πΧ: Το «Λευκό τεῖχος» περιελάμβανε την βασιλική ακρόπολη και την φρουρά.³¹⁰

Περσῶν καὶ Μήδων : Ένας Ρώσος μελετητής ισχυρίζεται πως η γνώση του Θουκυδίδη που αφορά την περσική πλευρά κατά την εκστρατεία στην Αίγυπτο είναι αρτιότερη από την αθηναϊκή. Υποστηρίζει την πιθανότητα να έχει αντλήσει υλικό από τον Ζώπυρο γιό του «Μεγάβυζου ,γιού του Ζώπυρου». (1.109.3). Ο Ζώπυρος ο νεότερος αυτομόλησε κάποια στιγμή προς τους Αθηναίους (Ηροδ. 3,160,2) όπου κατά τον Ηρόδοτο υπάρχει πιθανότητα ο Θουκυδίδης να μίλησε με τον Ζώπυρο. Πάντως ακόμα κι αν δεχτούμε τούτη την άποψη δεν μπορούμε βασιζόμενοι σε αυτή να υποστηρίξουμε πως υπάρχουν στην αφήγηση του ιστορικού τα σημαντικά λάθη που γίνεται λόγος στο κεφ. 110.1.³¹¹

³⁰⁴ Πόθου (2012) 283

³⁰⁵ Πόθου (2012) 283

³⁰⁶ Shanske (2007) 48

³⁰⁷ Kamil (1985) 29

³⁰⁸ Kamil (1985) 41

³⁰⁹ Kamil (1985) 29

³¹⁰ Πόθου (2012) 284- 285

³¹¹ Hornblower (2006) 364

18. ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ (460-459)

[1.105.1] Ἀθηναίους δὲ ναυσὶν ἀποβᾶσιν ἐς Ἀλιᾶς πρὸς Κορινθίους καὶ Ἐπιδαυρίους μάχη ἐγένετο, καὶ ἐνίκων Κορίνθιοι. καὶ ὕστερον Ἀθηναῖοι ἐναυμάχησαν ἐπὶ Κεκρυφαλείᾳ Πελοποννησίων ναυσί, καὶ ἐνίκων Ἀθηναῖοι. [1.105.2] πολέμου δὲ καταστάντος πρὸς Αἰγινήτας Ἀθηναίους μετὰ ταῦτα ναυμαχία γίνεται ἐπ' Αἰγίνῃ μεγάλη Ἀθηναίων καὶ Αἰγινήτων, καὶ οἱ ζύμμαχοι ἑκατέρους παρήσαν, καὶ ἐνίκων Ἀθηναῖοι καὶ ναῦς ἑβδομήκοντα λαβόντες αὐτῶν ἐς τὴν γῆν ἀπέβησαν καὶ ἐπολιόρκουν, Λεωκράτους τοῦ Στροίβου στρατηγοῦντος. [1.105.3] ἔπειτα Πελοποννήσιοι ἀμύνειν βουλόμενοι Αἰγινήταις ἐς μὲν τὴν Αἰγίναν τριακοσίους ὀπλίτας πρότερον Κορινθίων καὶ Ἐπιδαυρίων ἐπικούρους διεβίβασαν, τὰ δὲ ἄκρα τῆς Γερανεΐας κατέλαβον καὶ ἐς τὴν Μεγαρίδα κατέβησαν Κορίνθιοι μετὰ τῶν ζυμμάχων, νομίζοντες ἀδυνάτους ἔσεσθαι Ἀθηναίους βοηθεῖν τοῖς Μεγαρεῦσιν ἐν τε Αἰγίνῃ ἀπούσης στρατιᾶς πολλῆς καὶ ἐν Αἰγύπτῳ· ἦν δὲ καὶ βοηθῶσιν, ἀπ' Αἰγίνης ἀναστήσεσθαι αὐτούς. [1.105.4] οἱ δὲ Ἀθηναῖοι τὸ μὲν πρὸς Αἰγίνῃ στράτευμα οὐκ ἐκίνησαν, τῶν δ' ἐκ τῆς πόλεως ὑπολοίπων οἱ τε πρεσβύτατοι καὶ οἱ νεώτατοι ἀφικνοῦνται ἐς τὰ Μέγαρα Μυρωνίδου στρατηγοῦντος. [1.105.5] καὶ μάχης γενομένης ἰσορρόπου πρὸς Κορινθίους διεκρίθησαν ἀπ' ἀλλήλων, καὶ ἐνόμισαν αὐτοὶ ἑκάτεροι οὐκ ἔλασσον ἔχειν ἐν τῷ ἔργῳ. [1.105.6] καὶ οἱ μὲν Ἀθηναῖοι (ἐκράτησαν γὰρ ὁμῶς μᾶλλον) ἀπελθόντων τῶν Κορινθίων τροπαῖον ἔστησαν· οἱ δὲ Κορίνθιοι κακιζόμενοι ὑπὸ τῶν ἐν τῇ πόλει πρεσβυτέρων καὶ παρασκευασάμενοι, ἡμέραις ὕστερον δώδεκα μάλιστα ἐλθόντες ἀνθίστασαν τροπαῖον καὶ αὐτοὶ ὡς νικήσαντες. καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἐκβοηθήσαντες ἐκ τῶν Μεγάρων τούς τε τὸ τροπαῖον ἰστάντας διαφθείρουσι καὶ τοῖς ἄλλοις ζυμβαλόντες ἐκράτησαν. [1.106.1] οἱ δὲ νικώμενοι ὑπεχώρουν, καὶ τι αὐτῶν μέρος οὐκ ὀλίγον προσβιασθὲν καὶ διαμαρτὸν τῆς ὁδοῦ ἐσέπεσεν ἔξ του χωρίον ἰδιώτου, ᾧ ἔτυχεν ὄρυγμα μέγα περιεῖργον καὶ οὐκ ἦν ἔξοδος. [1.106.2] οἱ δὲ Ἀθηναῖοι γνόντες κατὰ πρόσωπόν τε εἶργον τοῖς ὀπλίταις καὶ περιστήσαντες κύκλῳ τοὺς ψιλοὺς κατέλευσαν πάντας τοὺς ἐσελθόντας, καὶ πάθος μέγα τοῦτο Κορινθίοις ἐγένετο. τὸ δὲ πλῆθος ἀπεχώρησεν αὐτοῖς τῆς στρατιᾶς ἐπ' οἴκου.

Ἀθηναίους δὲ ναυσὶν ἀποβᾶσιν... μάχη ἐγένετο : ἡ ἐκφραση «ναυσὶν ἀποβᾶσιν» χρησιμοποιεῖται μόνο σε τούτο το σημεῖο για να δείξει πως στην περίπτωση των Αλιέων έγινε πεζομαχία και γι αυτό χρειάστηκε να βγάλουν τα πλοία στην ξηρά, ενώ στην περίπτωση της Κεκρυφαλείας έγινε ναυμαχία μέσα στη θάλασσα. Εδώ υπάρχει και η εύστοχη παρατήρηση της Y. Shahar³¹² «εάν ο

³¹² Shahar (2004) 85-129,138-149,165-168

Ηρόδοτος είναι ο ιστορικός με το μακροσκόπιο, τότε ο Θουκυδίδης είναι ο ιστορικός με το μικροσκόπιο». Ο Θουκυδίδης δίνει την εντύπωση ότι η Αθήνα επιτέθηκε πρώτη στους Αλιείς στην ακτή απέναντι από τις Σπέτσες στον Αργολικό κόλπο. Για τον αν η εντύπωση αυτή είναι σωστή ή όχι αντιπαραθέτουμε δύο στοιχεία: α) ο Ηρόδοτος (7.137.2) αναφέρει κατάκτηση των Αλιέων από τους Σπαρτιάτες, κίνηση που θα μπορούσε να επιφέρει αθηναϊκή αντίδραση.³¹³ β) υπάρχει ένα σκοτεινό σημείο -το οποίο δεν μπορούμε να εξετάσουμε εδώ - με μια μάχη και νίκη των Αθηναίων κατά των Σπαρτιατών στην Οινόη της Αργολίδας, που δεν μπορεί να χρονολογηθεί, όμως εικάζεται πως έγινε νωρίτερα από την μάχη στους Αλιείς, ενώ έχει διατυπωθεί και η άποψη για απόπειρα επίθεσης κατά του Άργους αμέσως μετά την συμμαχία Άργους -Αθήνας.³¹⁴ Ωστόσο ούτε το α ούτε το β δείχνουν κάποια σπαρτιατική επιθετικότητα σε αυτή την περίοδο. Όσο για το α ο Lewis³¹⁵ επίμονα υποστηρίζει ότι η Σπάρτη κατέλαβε τους Αλιείς σε μεταγενέστερη φάση του πολέμου, έπειτα από ανατροπή της έκβασης που περιγράφει ο Θουκυδίδης (για την οποία δεν υπάρχουν μαρτυρίες). Ο Lewis³¹⁶ δίνει την καλύτερη ανάλυση για τα επεισόδια σε Αλιείς και Αίγινα από την μεριά των κορινθιακών φιλοδοξιών σε Ανατολική Αργολίδα και Σαρωνικό κόλπο, κάτι που αναγκάζει την Αθήνα από τη μεριά της να διασφαλίσει τα δικά της συμφέροντα. Τέλος, είναι σωστός ο ισχυρισμός του Lewis πως απαιτεί μακροπρόθεσμη στρατηγική η εκστρατεία σε μακρινές αποστάσεις κορινθιακών και σικυώνιων δυνάμεων.³¹⁷

ένανυμάχησαν επί Κεκρυφαλείᾳ Πελοποννησίων ναυσί : η Κεκρυφάλεια είναι ένα μικρό νησί στα δυτικά της Αίγινας. Ο Θουκυδίδης χρησιμοποιεί τον όρο Πελοποννήσιοι εδώ και παρακάτω στην παρ. 3, με την άποψη του Holladay να φαίνεται πιο σωστή :όπως αφηγείται ο Θουκυδίδης οι συγκρούσεις έγιναν μεταξύ Αθηναίων-Κορινθίων, γι' αυτό ο όρος Πελοποννήσιοι (1. 105. 1 και 3) πρέπει να ληφθεί σαν γεωγραφικός κι όχι πολιτικός όρος.³¹⁸

Πολέμου δέ καταστάντος : Στερεότυπη έκφραση στο λεξιλόγιο του Θουκυδίδη. Η αφήγηση των γεγονότων είναι επιλεκτική και συμπυκνωμένη όπου αναφέρεται σε σαράντα λέξεις στην έκρηξη και το τέλος του πολέμου, με την εύστοχη παρατήρηση του Figueira³¹⁹ ότι είναι «ένα παράδειγμα αφηγηματικής συμπίεσης». Αυτό υποδηλώνει το ότι από τη μια έχουμε τον ιστορικό ενεστώτα «γίγνεται» κι από την άλλη την γενική απόλυτη μετοχή «καταστάντος» σε αόριστο Β'.

Ἀθηναίων καί Αἰγινητῶν : η κρισιμότητα της ναυμαχίας δικαιολογεί και την επανάληψη των ονομάτων των αντιμαχόμενων πλευρών. Το νησί της Αίγινας ήταν πλούσιο και ναυτικό, που όμως είχε την ατυχία να βρίσκεται πολύ κοντά στην Αθήνα (20 χιλιόμετρα από τον Πειραιά και 11 από

³¹³ Meiggs (1972) 97

³¹⁴ Meiggs (1972) 95,κ.ε

³¹⁵ Lewis (1952) 77

³¹⁶ Lewis (1952)75 κ.ε

³¹⁷ Hornblower (2006) 364- 665

³¹⁸ Hornblower (2006) 365 -366

³¹⁹ Figueira (1991) 108, σημ 9

την Σαλαμίνα). Υπήρχε μεταξύ τους μεγάλη διαμάχη κι εχθρότητα³²⁰ που κορυφώθηκαν κατά την εποχή του Θεμιστοκλή από το 483 πΧ ο οποίος δεν ήθελε γείτονες ανταγωνιστές, και το 431 πΧ οι Αθηναίοι αποφάσισαν να στείλουν αποίκους στο νησί (Θουκ. ΙΙ 27). Αρκετοί ερευνητές υπογραμμίζουν πως το μεγαλείο του αθηναϊκού στόλου οφείλεται κι ως ένα βαθμό στην αντιπαράθεση με την Αίγινα ήδη από το 488 πΧ.³²¹

ναῦς ἑβδομήκοντα : πρόκειται για την περίφημη ναυμαχία του 459/8πΧ και το μέγεθός της πρέπει να ήταν αρκετά μεγάλο όπως φαίνεται από τα «λάφυρα» πλοία και όπλα που απεκόμισαν οι Αθηναίοι και που μερικά από αυτά κοσμούσαν ως τρόπαια κάποιους αθηναϊκούς ναούς. Η ναυμαχία αυτή αφ' ενός ήταν ένα μεγάλο χτύπημα στη θαλασσοκρατορία της Αίγινας κι αφ' ετέρου καταστροφή για την ανθηρή οικονομία της με την υπέρογκη ετήσια εισφορά στην συμμαχία της Δήλου των 30 ταλάντων για δεκαεφτά χρόνια.³²²

πρότερον Κορινθίων καί Ἐπιδαυρίων ἐπικούρους : η χρησιμότητα της διευκρίνησης αυτής -η οποία θα μπορούσε να δημιουργήσει κάποια ερωτηματικά- είναι το ότι συνδέεται με προηγούμενο σημείο της αφήγησης, με τον ιστορικό εδώ να αναφέρεται μάλλον στην μάχη στις Αλιές.³²³

διεβίβασαν : η ποιότητα του ύφους και η επιστημονική ακρίβεια φαίνονται ακόμη και στο λεξιλόγιο του Θουκυδίδη.³²⁴ Το ρήμα χρησιμοποιείται για να δηλωθεί η μεταφορά στρατιωτικής δύναμης.

Οἱ δέ Ἀθηναῖοι : οι λάθος εκτιμήσεις των Κορινθίων και η διάψευση των προσδοκιών τους επικεντρώνεται στο νόημα των δύο αυτών προτάσεων. Ευφραδές το σχόλιο του Hornblower³²⁵ για την έντεχνη προβολή της ιδιαιτερότητας των Αθηνών.

Οἱ τε πρεσβύτατοι καί οἱ νεώτατοι : Σύμφωνα με τον Pritchett³²⁶ ως κατώτατο όριο στράτευσης πρέπει να υπολογισθεί το 18ο έτος και ανώτερο το 60ο, μια εκτίμηση που ισχύει σε περίπτωση έκτακτης ανάγκης που όμως φαίνεται υπερβολική.

Μυρωνίδου στρατηγούντος : ο αθηναίος στρατηγός Μυρωνίδης, που ήταν γιός του Καλλία και ανήκε -χωρίς όμως ιδιαίτερη ανάμειξη -μάλλον στην ολιγαρχική παράταξη, αναλαμβάνει δράση δύο φορές στη Πεντηκονταετία, εδώ και στη μάχη των Οινοφύτων (Ι 108,3)³²⁷

δώδεκα μάλιστα : το «τρόπαιον» της νίκης στηνόταν στο σημείο «τροπής» σε φυγή του εχθρού ήταν αρχικά κάποια όπλα κρεμασμένα σε ένα δένδρο ενώ αργότερα μια λιθόκτιστη κατασκευή που έφερε επιγραφές. Αν και η ιστορία δεν παρουσιάζεται σαν κωμικοτραγικό επεισόδιο, εν τούτοις η

³²⁰ Mitchell (2007) 82

³²¹ Πόθου (2012) 288- 289

³²² Burnett (2005)σελ 17,σημ 23

³²³ Πόθου (2012) 291

³²⁴ Κωνσταντινόπουλος-Πανομήτρος (2010) 105-106 για την υφολογική ακρίβεια του ιστορικού

³²⁵ Hornblower (1994) 154

³²⁶ GSWII (1974) 208, σημ 2 και 230-231)

³²⁷ Πόθου (2012) 293- 294

ειρωνία του ιστορικού φαίνεται εδώ ξεκάθαρα. Ενδιαφέρον έχει η άποψη του Pritchett ότι σύμφωνα με τον Θουκυδίδη αν και έγιναν αρκετές μάχες κατά την Πεντηκονταετία, τρόπαια στήθηκαν μόνο μετά την μάχη των Μεγάρων.³²⁸ Αυτό όμως μπορεί να εξηγηθεί από το ότι εξυπηρετούσε στρατηγικά τον χαρακτήρα της αφήγησης του ιστορικού, για τα γεγονότα της Πεντηκονταετίας, ο οποίος ήταν επιλεκτικός. Όμως στην περίπτωση των Μεγάρων, το διπλό στήσιμο τροπαίου, δείχνει και το μίσος που υπήρχε μεταξύ Αθηναίων και Κορινθίων.³²⁹

Οι δέ νικώμενοι ύπεχώρουν : η αφήγηση γίνεται από δω και πέρα πολύ λεπτομερής, ζωντανή και συγκινητική με πιο αποτελεσματική την αλλαγή στον ρυθμό μετά το προηγούμενο κεφάλαιο, στο οποίο ο Θουκυδίδης χρησιμοποίησε μερικές στεγνές λέξεις για να καλύψει συνοπτικά κάποιες εκστρατείες, χωρίς να ασχοληθεί με πολιτικούς και στρατηγικούς λόγους που τις προκάλεσαν. Βλ. Kitto, *Poiesis* (Μπέρκλεϋ, 1966) 271 για το κεφάλαιο αυτό : «αυτό το τμήμα της ιστορίας είναι τόσο πολύ συνοπτικό που γεγονότα σχεδόν πενήντα χρόνων καταλαμβάνουν μόνο 16 σελίδες της έκδοσης Teubner ενώ ο Θουκυδίδης αφιερώνει μισή σελίδα για ένα γεγονός που συνέβη σε ένα απόγευμα».³³⁰

διαμαρτόν τῆς ὁδοῦ : η επιλεκτική καταγραφή των γεγονότων της Πεντηκονταετίας δεν δικαιολογεί την αναφορά τόσων λεπτομερειών σχετικά με το επεισόδιο αυτό³³¹ : «this pacing is what narratologists call rhythm». Όμως η εξήγηση του ότι είχε εντυπωσιαστεί τόσο πολύ ο ιστορικός που «διαμαρτόν τῆς ὁδοῦ» να αποκλίνει για λίγο από την γενική κατευθυντήρια γραμμή της παρέκβασης ικανοποιεί, αλλά και ούτε το ότι -σύμφωνα με τον Gomme -ήταν γεγονός σημαντικό γι αυτό αφιερώνει ο Θουκυδίδης τόση έκταση, καθότι στο πλαίσιο της Πεντηκονταετίας κι άλλα τέτοια σημαντικά γεγονότα παρουσιάζονται συνοπτικά. Επειδή το επεισόδιο αυτό προετοιμάζει τον αναγνώστη για την σφαγή των Αθηναίων στην Σικελία μετά την πανελωθρία των Συρακουσῶν (VII 81), δεν αποκλείεται η αφήγησή του να είναι μεταγενέστερη προσθήκη για λόγους δραματικής οικονομίας.³³²

μέγα : στην παράγραφο αυτή ο Θουκυδίδης κάνει δυο φορές χρήση του επιθέτου «μέγα» που σε συνδυασμό με το «οὐκ ὀλίγον» δηλώνει αφ' ενός το μέγεθος και την ένταση και αφ' ετέρου το στοιχείο του πάθους στην αφήγηση.³³³

εἴργον τοῖς ὀπλίταις : οι οπλίτες τοποθετήθηκαν στην είσοδο του ιδιωτικού οικοπέδου, ώστε να εμποδίσουν τον απεγκλωβισμό των Κορινθίων – γι αυτό η δοτική «τοῖς ὀπλίταις» είναι δοτική του μέσου – και οι ψιλοί που ήταν οι ελαφρά οπλισμένοι τοποθετήθηκαν κυκλικά για να τους

³²⁸ GSW II (1974) 270-1

³²⁹ Πόθου (2012) 296

³³⁰ Hornblower (2006) 366-367

³³¹ Hornblower (1994) 138

³³² Πόθου (2012) 298

³³³ Πόθου (2012) 298

εξολοθρεύσουν.³³⁴

καί πάθος τοῦτο μέγα Κορινθίους ἐγένετο : αυτός είναι ο στερεότυπος επίλογος του Θουκυδίδη για να δώσει δραματικό τόνο στην αφήγηση μεγάλων καταστροφών, κάτι που τον συγκινεί ιδιαίτερα από συσσώρευση «πάθους» και την κλιμάκωση τρόμου, «Cumulative terror».³³⁵ Κατά τον Gompe το επεισόδιο συνολικά θυμίζει όχι μόνο «πολιορκία» αλλά και τραγωδία σε μικρογραφία.

³³⁴ Πόθου (2012) 298

³³⁵ Connor (1984) 200

19. ΑΡΧΙΖΕΙ Η ΟΙΚΟΔΟΜΗΣΗ ΤΩΝ ΜΑΚΡΩΝ ΤΕΙΧΩΝ

[1.107.1] Ἦρξαντο δὲ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους καὶ τὰ μακρὰ τεῖχη Ἀθηναῖοι ἐς θάλασσαν οἰκοδομεῖν, τό τε Φαληρόνδε καὶ τὸ ἐς Πειραιᾶ.

κατὰ τους χρόνους τούτους : δηλαδή γύρω στο 460 πΧ. Ο Θουκυδίδης παραμένει πιστός στην αόριστη χρονολόγηση των γεγονότων.³³⁶

τα μακρά τεῖχη : Αντίθετα με τα τεῖχη της πόλης και τα τεῖχη του Πειραιᾶ (βλ. 89-93), υπήρχαν δύο μακρά τεῖχη στην αρχή εκ των οποίων το ένα ἐφθανε ἀπὸ την Αθήνα ως τον Πειραιᾶ και το ἄλλο ως το Φάληρο. Αυτά τα δύο εννοεῖ ἐδῶ ο Θουκυδίδης στα οποία αργότερα προστέθηκε κι ἓνα τρίτο, παράλληλο του πρώτου. Η πρόταση για τα τεῖχη μπαίνει στη μέση της αφήγησης που ἔχει να κάνει τόσο με θέματα στρατιωτικῆς, ὅσο κι ἐξωτερικῆς πολιτικῆς, γεγονός που υπογραμμίζει την σημασία τους ως συμβόλου δύναμης, ἐνῶ την καταστροφή τους να θεωρεῖται ως ἰσοδύναμη με ἐκείνη της δημοκρατίας. Η ατεῖχιστη Σπάρτη ἔκανε, ἀποτυχημένες, προσπάθειες να ἐμποδίσει την ανοικοδόμηση τους (90.2). Η προσπάθεια για σύμπτυξη των γεγονότων με τη μεταφορά τους ἀπὸ αὐτά της Μεγαρίδας, μακρά τεῖχη, κι ἐκεῖνα της Δωρίδας κάνει τραχιά και ἀκομψη την αφήγηση της Πεντηκονταετίας μοιάζοντας με κινούμενο θέατρο ἐπιχειρήσεων και με την ιδιαιτερότητα του ιστορικού να μην ἐνδιαφέρεται για την λογοτεχνική της ἀξία. Η συρραφή των κομματιῶν, ὄχι μόνο δεν βλάπτει υφολογικά το κείμενο ἀλλὰ ἀντίθετα τονίζει την ταύτιση ὕφους και περιεχομένου.³³⁷

ἐς θάλασσαν οἰκοδομεῖν : η προσωπικότητα του Θεμιστοκλή ρίχνει το φως της σαν φάρος σε ὅλη την Πεντηκονταετία. Εδῶ γίνεται σύνδεση με τα I 93,3 και I 93,5.³³⁸

³³⁶ Πόθου (2012) 300

³³⁷ Πόθου (2012) 300- 301 και Hornblower (2006) 367

³³⁸ Πόθου (2012) 301

20. Η ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΤΗΣ ΤΑΝΑΓΡΑΣ ΚΑΙ Η ΜΑΧΗ ΣΤΑ ΟΙΝΟΦΥΤΑ

[1.107.2] καὶ Φωκέων στρατευσάντων ἐς Δωριᾶς τὴν Λακεδαιμονίων μητρόπολιν, Βοιὸν καὶ Κυτίνιον καὶ Ἐρινεόν, καὶ ἐλόντων ἐν τῶν πολισμάτων τούτων, οἱ Λακεδαιμόνιοι Νικομήδους τοῦ Κλεομβρότου ὑπὲρ Πλειστοάνακτος τοῦ Πausανίου βασιλέως νέου ὄντος ἔτι ἡγουμένου ἐβοήθησαν τοῖς Δωριεῦσιν ἑαυτῶν τε πεντακοσίοις καὶ χιλίοις ὀπλίταις καὶ τῶν ζυμμάχων μυρίοις, καὶ τοὺς Φωκέας ὁμολογία ἀναγκάσαντες ἀποδοῦναι τὴν πόλιν ἀπεχώρουν πάλιν. [1.107.3] καὶ κατὰ θάλασσαν μὲν αὐτοὺς, διὰ τοῦ Κρισαίου κόλπου εἰ βούλοιντο περαιοῦσθαι, Ἀθηναῖοι ναυσὶ περιπλεύσαντες ἔμελλον κωλύσειν· διὰ δὲ τῆς Γερανείας οὐκ ἀσφαλὲς αὐτοῖς ἐφαίνετο Ἀθηναίων ἐχόντων Μέγαρα καὶ Πηγὰς πορεύεσθαι. δύσοδός τε γὰρ ἡ Γερανεία καὶ ἐφρουρεῖτο αἰεὶ ὑπὸ Ἀθηναίων, καὶ τότε ἠσθάνοντο αὐτοὺς μέλλοντας καὶ ταύτη κωλύσειν. [1.107.4] ἔδοξε δ' αὐτοῖς ἐν Βοιωτοῖς περιμείνασι σκέψασθαι ὅτῳ τρόπῳ ἀσφαλέστατα διαπορεύσονται. τὸ δὲ τι καὶ ἄνδρες τῶν Ἀθηναίων ἐπῆγον αὐτοὺς κρύφα, ἐλπίσαντες δῆμόν τε καταπαύσειν καὶ τὰ μακρὰ τεῖχη οἰκοδομούμενα. [1.107.5] ἐβοήθησαν δὲ ἐπ' αὐτοὺς οἱ Ἀθηναῖοι πανδημεὶ καὶ Ἀργείων χίλιοι καὶ τῶν ἄλλων ζυμμάχων ὡς ἕκαστοι· ζύμπαντες δὲ ἐγένοντο τετρακισχίλιοι καὶ μύριοι. [1.107.6] νομίσαντες δὲ ἀπορεῖν ὅπῃ διέλθωσιν ἐπεστράτευσαν αὐτοῖς, καὶ τι καὶ τοῦ δήμου καταλύσεως ὑποψία. [1.107.7] ἦλθον δὲ καὶ Θεσσαλῶν ἱππῆς τοῖς Ἀθηναίοις κατὰ τὸ ζυμμαχικόν, οἱ μετέστησαν ἐν τῷ ἔργῳ παρὰ τοὺς Λακεδαιμονίους. [1.108.1] γενομένης δὲ μάχης ἐν Τανάγρα τῆς Βοιωτίας ἐνίκων Λακεδαιμόνιοι καὶ οἱ ζύμμαχοι, καὶ φόνος ἐγένετο ἀμφοτέρων πολὺς. [1.108.2] καὶ Λακεδαιμόνιοι μὲν ἐς τὴν Μεγαρίδα ἐλθόντες καὶ δενδροτομήσαντες πάλιν ἀπῆλθον ἐπ' οἴκου διὰ Γερανείας καὶ Ἴσθμοῦ· Ἀθηναῖοι δὲ δευτέρα καὶ ἐξηκοστῇ ἡμέρᾳ μετὰ τὴν μάχην ἐστράτευσαν ἐς Βοιωτοὺς Μυρωνίδου στρατη γοῦντος, [1.108.3] καὶ μάχῃ ἐν Οἰνοφύτοις τοὺς Βοιωτοὺς νικήσαντες τῆς τε χώρας ἐκράτησαν τῆς Βοιωτίας καὶ Φωκίδος καὶ Ταναγραίων τὸ τεῖχος περιεῖλον καὶ Λοκρῶν τῶν Ὀπουντίων ἑκατὸν ἄνδρας ὀμήρους τοὺς πλουσιωτάτους ἔλαβον, τὰ τε τεῖχη ἑαυτῶν τὰ μακρὰ ἀπετέλεσαν. [1.108.4] ὠμολόγησαν δὲ καὶ οἱ Αἰγινήται μετὰ ταῦτα τοῖς Ἀθηναίοις, τεῖχη τε περιελόντες καὶ ναῦς παραδόντες φόρον τε ταξάμενοι ἐς τὸν ἔπειτα χρόνον.

Φωκέων στρατευσάντων : αὐτὴ εἶναι ἡ «ἀπάντησις» στὴν ἐπίθεσις τῶν Κορινθίων στὴν Μεγαρίδα (I 105,3).³³⁹

μητρόπολιν : εἶναι ἓνα θέμα το ὁποῖο ἐπανέρχεται ἐπίμονα κατὰ τὴν σικελικὴ ἐκστρατεία :«ἦλθον

³³⁹ Πόθου (2012) 301

γάρ ἐπί τήν μητρόπολιν ἐφ' ἡμᾶς ...» (VI 82,4) . Πρβλ. VI 4,2.³⁴⁰

ἑαυτῶν τε πεντακοσίοις καί χιλίοις ὀπλίταις καί τῶν ζυμμάχων μυρίοις : ο σκοπός του ιστορικού είναι να προβάλλει την μεγάλη αριθμητική διαφορά. Ο Badian³⁴¹ συμπεραίνει ότι όπως δείχνει το μέγεθος του εκστρατευτικού σώματος -κι αποδεικνύεται από τα ίδια τα γεγονότα («ὁμολογία αναγκάσαντες»), αλλά και το κείμενο -οι Λακεδαιμόνιοι δεν είχαν καμμία πρόθεση να κάνουν διαπραγματεύσεις με τους Φωκείς. Στρατηγικά όμως πίσω της αυτή η εκστρατεία υποκρύπτει κι άλλους σκοπούς.

Περιπλεύσαντες : δεν ξεκαθαρίζεται από τον Θουκυδίδη αν πρόκειται για σπαρτιατική υπόθεση ή τα πλοία των Αθηναίων είχαν ήδη κάνει τον γύρο της Πελοποννήσου. Κάποιες μεταφράσεις που ερμηνεύουν το «περιπλεύσαντες» σαν κομμάτι του υποθετικού υπολογισμού των Λακεδαιμονίων ελέγχονται ως ανακριβείς, επειδή η Romilly το μετέφρασε σωστά σαν χρονική μετοχή και ως τετελεσμένο γεγονός κι όχι ως ενδεχόμενο. Αυτό συμφωνεί και με την λογική, καθότι οι Λακεδαιμόνιοι δεν φημίζονταν για το στρατηγικό τους δαιμόνιο ιδιαίτερα, τουλάχιστον στη θάλασσα. Στο στρατηγικό ερώτημα για τον λόγο που θα έπρεπε να έχουν κάνει τον γύρο της Πελοποννήσου ώστε να περικυκλώσουν τους Σπαρτιάτες δίνει η περίοπτη θέση του Κορινθιακού κόλπου που λειτουργούσε ως «θέση-κλειδί» για το πέρασμα στην Πελοπόννησο. Απάντηση δίνει αργότερα στο II 69,1 ο ίδιος ο ιστορικός αναφερόμενος στα γεγονότα του δεύτερου χειμώνα του πολέμου (430/429 πΧ), καταδεικνύοντας για άλλη μια φορά το πόσο περιληπτική είναι εδώ η αφήγηση συγκριτικά με το υπόλοιπο κείμενο.³⁴²

Τό δέ τι καί : μπαίνει στο τέλος της πρότασης για να δοθεί έμφαση στη σημασία της τελευταίας πληροφορίας για την δραματική κορύφωση που ακολουθεί. Πρόκειται για κοινό σημείο με την παρέκβαση των Πεισιστρατιδών. Ένα στοιχείο που διαπερνά σαν υπόγειο και ύπουλο ρεύμα ολόκληρο το έργο είναι η προσφυγή και διαρροή ολιγαρχικών Αθηναίων στην Σπάρτη.³⁴³

Καί τά μακρά τείχη οἰκοδομούμενα : ξανάρχεται εδώ το θέμα της οικοδόμησης των τειχών ,κάτι που είχε εμφανισθεί στην αρχή της Αρχαιολογίας «ατείχιστων ἅμα ὄντων» (I 2,2). Αρκετοί μελετητές επισημαίνουν πως δημοκρατία ίσον τειχισμένη πόλη -κάτι που δεν συνάδει με την ολιγαρχία, η οποία ταυτίζεται με ατείχιστη – Επειδή όμως είναι η επίφαση του προβλήματος δεν πρέπει να μεγαλοποιείται, γιατί κεντρικό ζήτημα είναι η πολιτική αντιπαράθεση στο εσωτερικό της πόλης κι όχι τα τείχη, τα οποία ήταν μια ενέργεια της δημοκρατικής μερίδας.. Τέλος είναι ένα από τα ελάχιστα σημεία και στοιχεία που αποδεικνύουν την ύπαρξη αντιδημοκρατικών τόσο δραστηριοτήτων όσο και αισθημάτων στην Αθήνα μεταξύ της εποχής του Κλεισθένη (τέλη του

³⁴⁰ Πόθου (2012) 301 και Hornblower (1994) 11

³⁴¹ Badian (1993) σελ. 213,σημ 50

³⁴² Πόθου (2012) 304- 305

³⁴³ Πόθου (2012) 305

αιώνα) και των Τριάκοντα (411 πΧ).³⁴⁴

διά Γερανείας : οι Σπαρτιάτες κατάφεραν να περάσουν από την «δύσοδο» Γεράνεια, καθότι οι Αθηναίοι είχαν αφήσει αφουρητα τα περάσματα, κόβοντας τα δέντρα. Γιατί όμως; Επειδή τους ήταν απαραίτητο για τη διέλευσή τους ή επειδή ήθελαν να τιμωρήσουν τους αντιπάλους τους; Όταν ο στρατός εγκατέλειπε μια περιοχή εχθρική έκοβε τα δέντρα ως αντίποινα. Μήπως λοιπόν η δεντροτόμηση της Γερανείας υπέκρυπτε κι άλλους σκοπούς;³⁴⁵

τά τε τείχη έαυτών : Σκόπιμη σύνδεση από τον Θουκυδίδη της κατεδάφισης των τειχών των Ταναγραίων με την αποπεράτωση των μακρών τειχών, κάτι που είναι μια καθαρή αντίθεση χωρίς φυσιολογική δομή γιατί δεν συνδέονται αυτά μεταξύ τους και ούτε είναι βέβαιο αν έχουν και χρονική σύνδεση.. Όλα τα παραπάνω δείχνουν τις προθέσεις του ιστορικού που θέλει να προβάλλει ειρωνικά την αντίθεση.³⁴⁶

Φόρον τε ταξάμενοι : αυτό ήταν που ενδιέφερε τους φιλοχρήματους Αθηναίους περισσότερο κι από την κατεδάφιση των τειχών κι από την παράδοση των πλοίων γι αυτό κι ο Θουκυδίδης το τοποθετεί τελευταίο. Αυτό το μέτρο ήταν που είχε τις πιο σοβαρές συνέπειες. Στην Αίγινα επεβλήθη αβάσταχτη φορολογία και οι Αιγινήτες εκδιώχθηκαν το 431 πΧ.³⁴⁷ Η σύντομη αυτή φράση βάζει τελεία σε μια μεγάλη ιστορία ανταγωνισμού κι αγώνα μέχρι τελικής πτώσεως ανάμεσα στην Αθήνα και στην Αίγινα, έναν αγώνα που δεν ήταν και τόσο άνισος όσο δείχνει σήμερα.

Τολμίδου του Τολμαίου στρατηγούντος : ο Θουκυδίδης εδώ κάνει λακωνική περιγραφή των γεγονότων για τον περίπλοκο Τολμίδα, για τα οποία, ευτυχώς, κάνει λεπτομερή, ακόμα και του πλούσιου παρασκηνίου, ο μη λακωνικός Διόδωρος.³⁴⁸

Τό νεώριον τών Λακεδαιμονίων : Χάρη στον Διόδωρο ξέρουμε ότι πρόκειται για το Γύθειο, παρόλο που υπήρχαν κοντά στην Σπάρτη, σημεία για ναύσταθμους, γιατί του Θουκυδίδη η λακωνικότητα φθάνει στα όρια της ασάφειας ή και της αμέλειας, ο οποίος θεωρεί δεδομένο ότι πρόκειται για το Γύθειο ενώ δεν το θεωρεί ο Διόδωρος.³⁴⁹

έν άποβάσει τής γής : ο ιστορικός εδώ δείχνει γεωπολιτικά ευαίσθητος και να λατρεύει τις αντιθέσεις. Εδώ φαίνεται να επιμένει σε λεπτομέρεια χωρίς ουσία -εκ πρώτης όψεως -ενώ παρακάμπτει σημαντικότερα ζητήματα. Ποια σημασία είχε το γεγονός ότι οι Αθηναίοι νίκησαν στην ξηρά προερχόμενοι από την θάλασσα τους Σικυώνιους; Εδώ φαίνεται τόσο η λατρεία του στην αντιπαράθεση ξηράς-θάλασσας όσο και να προοικονομεί τέτοιες παρατηρήσεις σε παρόμοια

³⁴⁴ Πόθου (2012) 306

³⁴⁵ Πόθου (2012) 310

³⁴⁶ Πόθου (2012) 311

³⁴⁷ Figueira (1991) 34 και Mitchell (2007) 82

³⁴⁸ Πόθου (2012) 312

³⁴⁹ Πόθου (2012) 312- 313

γεγονότα όπως Πύλου και Σφακτηρίας.. Το σημαντικό σε τούτο το σημείο είναι το ότι οι Αθηναίοι νικούν τους Σικυώνιους σε εχθρική στεριά προερχόμενοι από την θάλασσα.³⁵⁰

πολλαί ιδέαι πολέμων : ο διπλός πληθυντικός που χρησιμοποιεί ο Θουκυδίδης είναι «άπαξ λεγόμενον» με την έννοια της «ιδέας» συνήθως να είναι συνυφασμένη με θάνατο και όλεθρο (III 81.5, III 98.3, VII 29,5) ενώ δεν κάνει την ίδια χρήση για την σικελική εκστρατεία (VII 29.5). Το πιο πιθανό είναι εδώ να εννοεί την πολυπλοκότητα και την μεταβλητότητα της εξέλιξης, ότι δηλαδή η αιγυπτιακή πέρασε διάφορες φάσεις και με πολλές μεταβολές από τύχη με αβέβαιο αποτέλεσμα κάτι το οποίο δεν ισχύει στην περίπτωση της σικελικής όπου οι συνθήκες ήταν ευνοϊκές για τους Αθηναίους και η τελική πανελωθρία ήταν αποτέλεσμα της αρχικής ανατροπής. Εδώ αναγνωρίζεται η γνώριμη τάση του να αποστασιοποιείται αφαιρετικά. Υφολογικά η πρόταση ξαφνιάζει μέσα στην Πεντηκονταετία όπου έχει βέβαια γρήγορο και ζωντανό ρυθμό στην αφήγηση αλλά παράλληλα και στεγνό. Είναι περίεργο που τούτο το δραματικό ξέσπασμα αφορά την αιγυπτιακή εκστρατεία κι όχι κάποιο άλλο πιο κεντρικό ιστορικό γεγονός. Ίσως να προσέθεσε αργότερα την πρόταση όταν αποφάσισε να την ενσωματώσει στο έργο επειδή η αιγυπτιακή είναι προάγγελος της σικελικής εκστρατείας. Για ακόμα μια φορά επιβεβαιώνεται πως από την μια τα γεγονότα που αφηγείται είναι γνωστά κι από την άλλη τον ενδιαφέρει το αποτέλεσμα κι όχι τα γεγονότα, επειδή η Πεντηκονταετία έχει μεσολαβητική λειτουργία.³⁵¹

χρήματα έχοντα : Είναι φανερές οι υπόνοιες που αφήνει ο Θουκυδίδης για την Ανατολή που ήταν ανέκαθεν σύμβολο πλούτου και πειρασμός για εξαγορά. Οι Αθηναίοι νικούσαν στην αρχή κι αν οι Σπαρτιάτες δεν εξαγοράζονταν από τον πλούσιο Πέρση βασιλιά η εκστρατεία θα είχε θετική κατάληξη. Ο Μεγάβαζος θα έπρεπε να τους έδωσε γενναία «επιχορήγηση» για να πεισθούν να εισβάλουν στην Αττική αφού είναι γνωστό πως απέφευγαν πολεμικές επιχειρήσεις όπου δεν υπήρχε απόλυτη ανάγκη. Πατώντας στη φιλάργυρη τάση των Λακεδαιμονίων, το περσικό χρήμα λειτούργησε σαν ρυθμιστικός στην Ελλάδα παράγοντας. Η Αίγυπτος ήταν περσική σατραπεία και αν ισχύει η εκτίμηση πως οι Αθηναίοι δεν ήθελαν να σταματήσουν τον πόλεμο με τους Πέρσες τότε χρειαζόταν -σύμφωνα με την ανάλυση του Αλκιβιάδη (VI 18.7) – ένα διπλό πεδίο πολέμου όπως τώρα ενάντια σε Πέρσες και Λακεδαιμόνιους κι αργότερα Λακεδαιμόνιους και Σικελιώτες

ἄλλως ἀνηλοῦντο : σαφής υπαινιγμός για τα σπαρτιατικά κυκλώματα διαφθοράς. Ο Hornblower όμως υποστηρίζει πως δεν ήταν τόση η φιλάργυρη νοοτροπία (I 82 και I 83) στη Σπάρτη όσο αργότερα στην εποχή του Αρχίδαμου, κάτι το οποίο είναι αδιευκρίνιστο, ενώ τα χρήματα των βαρβάρων ήταν καλοδεχούμενα στα ελληνικά ταμεία. Και οι Αθηναίοι ήταν φυλάργυροι με μια όμως βασική διαφορά, ότι επεδείκνυαν αυτά που σπαταλούσαν ενώ οι Σπαρτιάτες ξόδευαν χωρίς να επιδεικνύουν τίποτα. Η εξήγηση είναι απλή : Οι Αθηναίοι ξόδευαν για δημόσιους σκοπούς, σε

³⁵⁰ Πόθου (2012) 313

³⁵¹ Πόθου (2012) 314- 315

βάρος βέβαια των συμμάχων τους, ενώ οι Σπαρτιάτες για καθαρά ιδιωτικούς. Άρα απορίας άξιον είναι η παρατήρηση του Hornblower για την οικονομική «αθωότητα» της Σπάρτης, τη στιγμή που η διαφθορά είχε τόσο βαθιές ρίζες πριν τον Πελοποννησιακό πόλεμο και παραμένει αναπόδεικτη, ενώ τόσο η επισήμανση του Αρχιδάμου όσο και οι απόπειρες από τους Σπαρτιάτες για δωροδοκία της Πυθίας οδηγούν ακριβώς στο αντίθετο συμπέρασμα.³⁵²

ὀλίγοι ἀπό πολλῶν πορευόμενοι δια Λιβύης ἐς Κυρήνην ἐσώθησαν, οἱ δὲ πλείστοι ἀπώλοντο :

«λίγοι επιζώντες κατάφεραν να φθάσουν στην Κυρήνη δια μέσου Λιβύης, η πλειοψηφία αφανίστηκε». Κάπου στα μέσα του 5ου αιώνα ανατράπηκε η μοναρχία των Βατιαδών που στηρίζονταν από τους Πέρσες και το παραπάνω χωρίο χρησιμοποιήθηκε για να δηλώσει χρονολογικά αυτή την ανατροπή. Μεγάλο ενδιαφέρον έχει εδώ η διατύπωση του Θουκυδίδη που μοιάζει με τις τελευταίες λέξεις της σικελικής εκστρατείας.(7.87.6) «ὀλίγοι ἀπό πολλῶν... ἀπενόστησαν = λίγοι ἀπό τους πολλούς επέστρεψαν». Εδώ δανείζεται τον Όμηρο που αντί να εκφράσει ρητά τον παραλληλισμό χρησιμοποιεί παρόμοιες φράσεις για σύγκριση.³⁵³

Ἄμυρταίου : βασιλιάς της Αιγύπτου. Εδώ τα όρια της εξουσίας καθορίζονται από την γεωγραφία.³⁵⁴

οἱ ἔλειοι : φαίνεται πως ο βαλτώδης χαρακτήρας μιας περιοχής ενισχύει την πολεμικότητα των κατοίκων. Ο βάλτος στη θουκυδίδεια αφήγηση παρουσιάζει αρκετό ενδιαφέρον. Φαίνεται πως μαχητικότητα κι αυτοχθονία έχουν κάποια σχέση γιατί « ἔλειος =αυτός που φυτρώνει ή κατοικεί στους βάλτους». Η στατικότητα ενός τόπου είναι αντίστροφα ανάλογη με την δραματικότητά του γι αυτό συνήθως είναι ψηλής δραματικότητας (loci classici).³⁵⁵

πεντήκοντα τριήρεις διάδοχοι : λογικός αριθμός τα πενήντα πλοία θα ήταν προς αντικατάσταση της προηγούμενης δύναμης εάν αυτή ήταν κάτω από 200.³⁵⁶

μεγάλην στρατείαν : πρόκειται για απολογισμό με αρκετή δόση πικρής ειρωνείας. Επειδή υπάρχει ένταση στην δραματικότητα του κειμένου δεν αποκλείεται να ήταν πριν την αφήγηση της σικελικής εκστρατείας διαφορετικά γραμμένος, δηλαδή δραματικά πιο έντονος.³⁵⁷

ἐκ τε γῆς ... καί ἐκ θαλάσσης : μια ακόμη ομοιότητα με την σικελική τραγωδία η διπλή πανελωθρία σε ξηρά και σε θάλασσα « καί πεζός καί νῆες» (VII 87,6)³⁵⁸

τά μὲν κατὰ τὴν μεγάλην στρατείαν Ἀθηναίων καὶ τῶν ξυμμάχων ἐς Αἴγυπτον οὕτως ἐτελεύτησεν : ήταν πολύ σημαντικό γεγονός η επαναφορά της Αιγύπτου κάτω από τον περσικό ζυγό, κάτι που σήμαινε άντληση τεράστιων οικονομικών πόρων. Για τους τρόπους μας διαφωτίζουν

³⁵² Πόθου (2012) 314- 315

³⁵³ Hornblower (2006) 378- 379

³⁵⁴ Πόθου (2012) 318

³⁵⁵ Πόθου (2012) 318- 319

³⁵⁶ Hornblower (2006) 380

³⁵⁷ Πόθου (2012) 320

³⁵⁸ Πόθου (2012) 320

αραμαϊκές περγαμινές και πάπυροι A. Cowley, *Aramaic Papyri of the Fifth Century BC* (Οξφόρδη 1923). E. Kraeling, *The Brooklyn Aramaic Papyri* (New Haven 1953). και ιδίως G.R Driver, *Aramaic Documents of the Fifth Century BC* (Οξφόρδη 1957). Ο περσικός πλούτος την περίοδο που καλύπτει ο Θουκυδίδης είχε ολοένα και μεγαλύτερη σημασία, με την Αίγυπτο να αποτελεί μια από τις μεγαλύτερες πηγές άντλησής του.³⁵⁹

³⁵⁹ Hornblower (2006) 380

21. ΟΙ ΑΘΗΝΑΙΟΙ ΕΚΣΤΡΑΤΕΥΟΥΝ ΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΙΑ (454/3)

[1.111.1] Ἐκ δὲ Θεσσαλίας Ὀρέστης ὁ Ἐγκερατίδου υἱὸς τοῦ Θεσσαλῶν βασιλέως φεύγων ἔπεισεν Ἀθηναίους ἑαυτὸν κατάγειν· καὶ παραλαβόντες Βοιωτοὺς καὶ Φωκέας ὄντας ξυμμάχους οἱ Ἀθηναῖοι ἐστράτευσαν τῆς Θεσσαλίας ἐπὶ Φάρσαλον. καὶ τῆς μὲν γῆς ἐκράτουν ὅσα μὴ προϊόντες πολὺ ἐκ τῶν ὄπλων (οἱ γὰρ ἰππῆς τῶν Θεσσαλῶν εἶργον), τὴν δὲ πόλιν οὐχ εἶλον, οὐδ' ἄλλο προυχώρει αὐτοῖς οὐδὲν ὧν ἔνεκα ἐστράτευσαν, ἀλλ' ἀπεχώρησαν πάλιν Ὀρέστην ἔχοντες ἄπρακτοι.

τάς ἐν Πηγαῖς : Μεγαρική δωρική πόλη κι εμπορικό λιμάνι συνδεδεμένο στενά με την Κόρινθο κι ανταγωνίστρια με την Αθήνα, παρ' ὅλο που το λιμάνι ανήκε στους Αθηναίους. Τούτο διευκρινίζεται με ἔμφαση ἀπὸ τον Θουκυδίδη και εἶναι σταθερή επανάληψη στο εσωτερικό της Πεντηκονταετίας. «καὶ ἔσχον Ἀθηναῖοι Μέγαρα λαί Πηγᾶς» (I 103.4) και «Ἀθηναίων ἐχόντων Μέγαρα καί Πηγᾶς» (I 107.3). Ἀραγε ποιός εἶναι ο λόγος που υπογραμμίζεται αὐτό ἐδῶ το σημεῖο; Με προϋπόθεση ὅτι ἡ παρέκβαση γράφτηκε τμηματικά μια ἐξήγηση θα ἦταν ὅτι αὐτό το σημεῖο γράφτηκε πρὶν ἀπὸ τα προηγούμενα. Ἄλλωστε μια πρόφαση για το ξέσπασμα του Πελοποννησιακού πολέμου ἦταν το Μεγαρικό ψήφισμα, ο αποκλεισμός δηλαδή των Μεγαρικών πλοίων ἀπὸ τα Αθηναϊκά λιμάνια.³⁶⁰

³⁶⁰ Πόθου (2012) 322- 323

22. Ο ΠΕΡΙΚΛΗΣ ΣΤΟΝ ΚΟΡΙΝΘΙΑΚΟ ΚΟΛΠΟ

[1.111.2] μετὰ δὲ ταῦτα οὐ πολλῶ ὕστερον χίλιοι Ἀθηναίων ἐπὶ τὰς ναῦς τὰς ἐν Πηγαῖς ἐπιβάντες (εἶχον δ' αὐτοὶ τὰς Πηγάς) παρέπλευσαν ἐς Σικυῶνα Περικλέους τοῦ Ξανθίππου στρατηγοῦντος, καὶ ἀποβάντες Σικυωνίων τοὺς προσμείξαντας μάχῃ ἐκράτησαν. [1.111.3] καὶ εὐθὺς παραλαβόντες Ἀχαιοὺς καὶ διαπλεύσαντες πέραν τῆς Ἀκαρνανίας ἐς Οἰνιάδας ἐστράτευσαν καὶ ἐπολιόρκουν, οὐ μέντοι εἶλόν γε, ἀλλ' ἀπεχώρησαν ἐπ' οἴκου.

Περικλέους τοῦ Ξανθίππου στρατηγοῦντος : μια πρώτη αναφορά του ιστορικού στον Περικλή με τρόπο τέτοιο που να προκαλεῖ την προσοχή , λιτό αγέρωχο διακριτικό και χωρίς ιδιαίτερη επισημότητα, που μέσα στην παρέκβαση πρέπει να εἶναι σύντομος κι επιλεκτικός για ὅλους και για ὅλα. Εκτός αὐτοῦ ο Περικλής του 454 πΧ δεν ἦταν ο Περικλής του 432 πΧ³⁶¹.

³⁶¹ Πόθου (2012) 323

23. ΠΕΝΤΑΕΤΗΣ ΕΙΡΗΝΗ (451)

[1.112.1] Ὑστερον δὲ διαλιπόντων ἐτῶν τριῶν σπονδαὶ γίνονται Πελοποννησίοις καὶ Ἀθηναίοις πεντέτεις.

ἐς **Οἰνιάδας** : γεωγραφικὴ παρέκβαση -με μυθολογικὸ ἐπίλογο που ἀφορᾷ τὴν ἐξορία τοῦ γιου τοῦ Ἀμφιάραου Ἀλκμέωνα καὶ δολοφόνου τῆς μητέρας τοῦ Εριφύλης (II 102, 5-6)-που περιγράφει τὸ πὼς κατὰ πέρασμα ἀπὸ τὴν Ἀκαρνανία τοῦ ποταμοῦ Ἀχελώου πρὸς τὴ θάλασσα γεμίζει τὰ κανάλια λάσπη με ἀποτέλεσμα κάποια ἀπὸ τὰ νησάκια νὰ ἐνωθοῦν με τὴν ξηρὰ. Ἀπὸ στρατηγικὴ ἀποψη ἡ πόλι κατεῖχε ἐξαιρετικὴ θέση ἐλέγχοντας τὸ δυτικὸ ἄκρο τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου, ἐνὸς ἀντεξε πιο πολὺ ἀπὸ τὶς ἄλλες Κορινθιακὲς κτήσεις στὶς πιέσεις τῶν Ἀθηναίων. Τελικὰ ὁμως ἠττήθηκε, κάτι που δείχνει πὼς οἱ πιέσεις αὐτὲς εἶχαν γίνει ἀφόρητες τὸ 424.³⁶²

³⁶² Salmon (1984) 266 καὶ σημ 41. 318

24. Ο ΚΙΜΩΝ ΕΚΣΤΡΑΤΕΥΕΙ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ ΚΑΙ Ο ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΟΥ

[1.112.2] καὶ Ἑλληνικοῦ μὲν πολέμου ἔσχον οἱ Ἀθηναῖοι, ἐς δὲ Κύπρον ἐστρατεύοντο ναυσὶ διακοσίαις αὐτῶν τε καὶ τῶν ξυμμάχων Κίμωνος στρατηγούντος. [1.112.3] καὶ ἐξήκοντα μὲν νῆες ἐς Αἴγυπτον ἀπ' αὐτῶν ἔπλευσαν, Ἀμυρταίου μεταπέμποντος τοῦ ἐν τοῖς ἔλεσι βασιλέως, αἱ δὲ ἄλλαι Κίτιον ἐπολιόρκουν. [1.112.4] Κίμωνος δὲ ἀποθανόντος καὶ λιμοῦ γενομένου ἀπεχώρησαν ἀπὸ Κιτίου, καὶ πλεύσαντες ὑπὲρ Σαλαμῖνος τῆς ἐν Κύπρῳ Φοίνιξι καὶ Κυπρίοις καὶ Κίλιξιν ἐναυμάχησαν καὶ ἐπεζομάχησαν ἅμα, καὶ νικήσαντες ἀμφοτέρα ἀπεχώρησαν ἐπ' οἴκου καὶ αἱ ἐξ Αἰγύπτου νῆες πάλιν [αἱ] ἐλθοῦσαι μετ' αὐτῶν.

Εδώ ἢ κάπου ἐδώ σε αὐτὸ το σημεῖο θα ἔπρεπε νὰ υπήρχε ἀναφορὰ στὴν Εἰρήνη τοῦ Καλλία (450 πΧ) ἀνάμεσα στὴν Αθήνα καὶ τὴν Περσία (Διοδ 12. 4-5) ποὺ ἀν καὶ ἱστορικὸ γεγονὸς εἶναι –ἴσως ἡ πιο σοβαρὴ –ἀπὸ τὶς παραλείψεις τοῦ Θουκυδίδη, μολονότι ὡς παράλειψη ἐννοοῦμε ἀπλὰ τὴν ὄχι καταγραφή τοῦ σε τούτο το σημεῖο τῆς Πεντηκονταετίας, ἐνὸς υπάρχον ἀποκρίματα ἄλλα σημεῖα τὰ ὁποῖα δὲν γίνονται κατανοητὰ χωρὶς τὴν προϋπόθεση ὅτι υπογράφηκε ἡ παραπάνω συνθήκη.

(α) Υπάρχει ἓνα ἐπιχείρημα ποὺ συνάγεται ἀπὸ τὴν ἀλλαγὴ στὴ φύση τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων. Μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Κίμωνος δὲν υπήρξε μέτωπο πολέμου κατὰ τῶν Περσῶν –ο Θουκυδίδης δὲν το ἀναφέρει –ἀλλὰ περίοδος ψυχροῦ πολέμου.

(β) Υπάρχει ἡ ἀναφορὰ τοῦ χωρίου 8.5.5 γιὰ τὸ 413 πΧ – ἀν καὶ δὲν περιέχει ἀρκετὲς λεπτομέρειες – γιὰ τὴν ἐξέγερση τοῦ Αμόργη, κατὰ τὸ ὁποῖο γίνεται λόγος πὼς ὁ Τισσαφέρνης εἶχε «πρόσφατα» σταλεῖ ἀπὸ τὸν Πέρση βασιλιά στὴν Ἰωνία γιὰ νὰ συλλέξει φόρους. Ἡ λέξη πρόσφατα δείχνει ἀλλαγὴ τῆς κατάστασης ἀπὸ κάποια ἀποψη καὶ τὸ εὐκόλο συμπέρασμα εἶναι πὼς εἶχε ἐξοργιστεῖ ὁ βασιλιάς ἀπὸ τὴν υποστήριξη τῶν Αθηναίων ἀρχικὰ στὸν Πισσοῦθνη καὶ ἀργότερα στὸν νόθο γιὸ τοῦ Αμόργη. Κάτι ποὺ ἀπὸ τὸ «πρόσφατα» ἰσοδυναμοῦσε με παραβίαση ἀπὸ τὴν ἀθηναϊκὴ πλευρὰ τῆς συνθήκης. Πάντως στα μέσα τῆς δεκαετίας τοῦ 420 φαίνεται πὼς υπήρχε ἐνδιαφέρον ἀπὸ πλευρὰς Αθήνας γιὰ ἀναθέρμανση τῶν σχέσεων με τὴν Περσία. Τὰ στοιχεῖα στὸ σημεῖο 8.5 δείχνουν τὴν σύναψη εἰρήνης καὶ φαίνεται νὰ βαρύνουν πιο πολὺ ἀπὸ τὴν μὴ ἀναφορὰ τοῦ ἱστορικοῦ στα βιβλία 4 καὶ 5 τόσο γιὰ τὶς ὁποῖες διπλωματικὲς κινήσεις ἐγίναν ὅσο καὶ γιὰ τὴν στήριξη τοῦ Αμόργη ἀπὸ τὴν Αθήνα.

(γ) Μία εὐγλωττὴ μαρτυρία δίνει στὸ βιβλίον 8 ὁ Θουκυδίδης γιὰ τὶς ἐλληνοπερσικὲς σχέσεις σε περισσότερα ἀπὸ ἓνα σημεῖα ὅπου γράφει γιὰ κάποια συνθήκη ἢ προσχέδιο συνθήκης ποὺ ὀρίζει

πως ο Πέρσης βασιλιάς έχει δικαίωμα να κάνει αυτό ή εκείνο. Οι παραπάνω όροι (βλ 8.56.4 και 58.2) έχουν νόημα αν υποθέσουμε πως στο παρελθον δεν υπήρχαν περιορισμοί στις δικαιοδοσίες του βασιλιά και άρχισαν να ισχύουν με την Ειρήνη του Καλλία.

(δ) Τέλος με τον χαρακτηρισμό «ανοχύρωτη» στο 3.33.2 ίσως να είναι κάποια εγγύηση που έδωσε η Αθήνα στην Περσία. Όμως το αίνιγμα της σιωπής του ιστορικού στην Πεντηκονταετία εξακολουθεί να υφίσταται, και δεν είναι μοναδική σοβαρή παράλειψη. Μπορούμε να εικάσουμε ίσως μια εξήγηση από το γεγονός ότι δίνει επίσης πολύ λίγα στοιχεία για τα συμφέροντα της Αθήνας στη δύση (βλ εισαγωγικό σημείωμα στ κεφ 24) κάτι που θορύβησε την Κόρινθο, ενώ για την Σικελία αφιερώνει δυο ολόκληρα βιβλία με εισαγωγή που περιέχει κι αρχαιοδιφικό υλικό. Ίσως, θεωρώντας αποφασιστικής σημασίας τον περσικό παράγοντα (στο 2.65.12) όπου προβλέπει και το τέλος του πολέμου, να γνώριζε πως έπρεπε να δώσει πιο μεγάλη έκταση και σημασία στην Περσία όμως ανέβαλλε την στιγμή.³⁶³

ὕστερον δέ διαλιπόντων ἐτῶν τριῶν : μετά την πανελωθρία στην Αίγυπτο των Αθηναίων ακολούθησε μια περίοδος αδράνειας και προσδιορισμού καινούργιων στόχων για την εξωτερική τους πολιτική. Κάπως έτσι - ενώ οι εκστρατείες Θεσσαλίας και Ακαρνανίας, δεν ανήκουν σε αυτή, ήταν μικρής διάρκειας και έντασης - μπορεί να ερμηνευθεί το διάστημα των τριών ετών.³⁶⁴

Ἑλληνικὸν μὲν πολέμου : ενδεικτική η παρατήρηση για τα όρια και την χρησιμοποίηση της ονομασίας «Ἑλλάς» (I 3.1) στην παρέκβαση της Αρχαιολογίας με το επίθετο εδώ να έχει τοπική και όχι εθνική σημασία.³⁶⁵

λιμοῦ : διόρθωση στο «λοιμοῦ» από τον Beloch προοικονομεί έμμεσα το θέμα του λοιμού στο δεύτερο βιβλίο κι έχει να κάνει τόσο με τον θάνατο από ασθένεια του Κίμωνα όσο και του Περικλή. Κομβικό σημείο του Κίμωνα γιατί με αυτόν μπαίνει τέλος στην αντι-περσική πολιτική της Αθήνας. Αυτοί που επιζητούσαν τον συμβιβασμό με την Περσία επεκράτησαν και με πρόταση του Καλλία, γαμπρού του Κίμωνα, που ήταν κι επικεφαλής στις ειρηνευτικές διαπραγματεύσεις με τον Αρταξέρξη τον Πρώτο το 449/448 ψηφίστηκε η «Ειρήνη του Καλλία» που σηματοδοτεί κι επίσημα τον τερματισμό των περσικών πολέμων. Το Αιγαίο και τα μικρασιατικά παράλια αποκλείστηκαν για τα περσικά πλοία.³⁶⁶

ἐναυμάχησαν καὶ ἐπεζομάχησαν : ζευγάρι αντιθέτων – εδώ λειτουργεί ως ανάμνηση στη διπλή νίκη στον ποταμό Ευρυμέδοντα του στρατηγού Κίμωνα εναντίον των Περσών (467/6 πχ) στην κορυφή της σταδιοδρομίας του (I 100.1) – που φέρνει στο μυαλό την επιχειρηματολογία του Φορμώνα στις επιχειρήσεις των παραλίων της Ακαρνανίας.³⁶⁷

³⁶³ Horblower (2006) 382- 385

³⁶⁴ Πόθου (2012) 324- 325

³⁶⁵ Πόθου (2012) 325

³⁶⁶ Πόθου (2012) 326- 237

³⁶⁷ Πόθου (2012) 328

τόν ιερόν καλούμενον πόλεμον : ειρωνικός υπαινιγμός, εύλογος όμως, του Θουκυδίδη για τον ανίερο χαρακτήρα του λεγόμενου «ιερού πολέμου». Το μαντείο των Δελφών ήταν συχνά αντικείμενο διενέξεων επειδή οι χρησμοί του είχαν αρκετά συχνά πολιτική σημασία και αποφάσιζαν είτε αποικισμούς, είτε πολέμους ενώ ακόμη αμφισβητείται η ίδια η ιστορικότητα των χρησμών, όπως λέει ο Ηρόδοτος που αναφέρει 96 χρησμούς με τους 53 να είναι του μαντείου των Δελφών. Στην Πυθία επαφίετο η ζωή και η τύχη των βασιλέων της Σπάρτης (περίπτωση του εξόριστου Πλειστοάνακτα, Θουκ.V 16.2-3). Αρκετές δε φορές οι απαντήσεις της Πυθίας εξαγοράζονταν, γι αυτό οι υστερόβουλοι και θρησκόληπτοι Σπαρτιάτες έδιναν μεγάλη σημασία στον έλεγχο του μαντείου.και κάποιες φορές το κατόρθωναν με οικονομικά ανταλλάγματα. Ο βασιλιάς Κλεομένης της Σπάρτης με την βοήθεια του Κόβωνα, ενός πολίτη των Δελφών που επηρέαζε την Πυθία, είχε δωροδοκήσει το μαντείο.³⁶⁸ Μια δεύτερη περίπτωση διαφθοράς είναι εκείνη του Πλειστοάνακτα, γιού του Πausανία που κατηγορήθηκε από τους Λακεδαιμόνιους γύρω στο 425 πχ ότι μαζί με τον αδελφό του Αριστοκλή υπαγόρευαν τις απαντήσεις της Πυθίας.(Θουκ V 16.2). Οι κάτοικοι των Δελφών ήταν εκτελεστικά όργανα και κατά κάποιο τρόπο «προστατευόμενοι» των Σπαρτιατών. Διαμάχες όμως για τον έλεγχο του μαντείου και εσωτερικά της Αμφικτυονίας των Δελφών που μαζί με αυτή της Δήλου ήταν οι πιο γνωστές. Την φαινομενική πολιτική αυτονομία που ήθελαν οι Αμφικτύονες ήταν όπως περίπου είναι σήμερα η περίπτωση του Βατικανού.³⁶⁹

³⁶⁸ Powell (2009) 35-82

³⁶⁹ Πόθου (2012) 328- 329

25. Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΙΕΡΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ (449)

[1.112.5] Λακεδαιμόνιοι δὲ μετὰ ταῦτα τὸν ἱερὸν καλούμενον πόλεμον ἐστράτευσαν, καὶ κρατήσαντες τοῦ ἐν Δελφοῖς ἱεροῦ παρέδωσαν Δελφοῖς· καὶ αὖθις ὕστερον Ἀθηναῖοι ἀποχωρησάντων αὐτῶν στρατεύσαντες καὶ κρατήσαντες παρέδωσαν Φωκεῦσιν.

Ο πρώτος ιερός πόλεμος έγινε στις αρχές του βου αιώνα, δηλ. πόλεμος για τον έλεγχο των Δελφών, ενώ αμφισβητήθηκε η ιστορικότητά του από τον N Robertson, «The Myth of the First Sacred War» CQ 28 (1978), 38 κ,ε ως επινόηση της εποχής του Φιλίππου.με στοιχεία που δείχνουν δελφική μεροληψία , μαζί με επαναλαμβανόμενες προσπάθειες που έκαναν οι Αθηναίοι τον τον 5ο αιώνα, ώστε οι Δελφοί να μπουν σε φωκικό έλεγχο, και με αντίστοιχες σπαρτιατικές επεμβάσεις για να εξασφαλιστεί η αυτονομία τους. Αυτά όμως έχουν σχέση με το θέμα τούτο μόνο άν εικάσουμε ότι κίνητρο των Αθηναίων ήταν να πάρουν ευνοϊκούς χρησμούς, σαν εκείνον στην ίδια περίπου περίοδο που παρομοίαζε την Αθήνα με «αετό που πετά πάντα στα σύννεφα». Ίσως απόρροια αυτού ήταν και η υπόσχεση από το μαντείο για βοήθεια του Απόλλωνα στον Πελοποννησιακό πόλεμο. Ακόμη ο Θουκυδίδης στην γρήγορη αφήγησή του αποκαλύπτει πολύ λίγα πράγματα. Μια πιθανή εκδοχή είναι ότι οι Φωκείς κατέλαβαν το μαντείο από τους Δελφούς με τους Σπαρτιάτες να το επιστρέφουν στους προηγούμενους κατοίκους του. Επίσης μετά από δράση των Αθηναίων πρέπει το ιερό να ανακαταλήφθηκε από τους Δελφούς (δεν υπάρχουν σχετικές μαρτυρίες). Ο Zeilhofer πιστεύει πως έγινε και κάποια συμπλοκή τον 5ο αιώνα ανάμεσα στην Αμφικτυονία και την Αθήνα από την μια πλευρά και στους Δελφούς και την Σπάρτη από την άλλη. Αυτό βέβαια εξηγεί κάποιες πληροφορίες όμως το ένας από τους λόγους της ίδρυσης της Ηράκλεια Τραχίνιας ενδεχόμενο, πράγμα που αγνοεί ο Zeilhofer, το 426 από τους Σπαρτιάτες ήταν να εξασφαλιστεί καλύτερη θέση στην Αμφικτυονία. Εκτός όμως από την πρόχειρη περιγραφή στο παραπάνω περιστατικό άλλη μια θουκυδίδεια σιωπή είναι χαρακτηριστική, δεν αναφέρει καθόλου το τί έκανε η Αμφικτυονία, ενώ ο Ηρόδοτος αναφέρει αρκετές φορές (πέντε τους αμφικτύονες, δύο τους πυλαγόρους και μια την πυλαία). Το σίγουρο είναι πως η Αμφικτυονία είχε ενεργό ρόλο κατά τον 5ο πχ αιώνα και η σιωπή του Θουκυδίδη είναι μια από τις πολλές φορές που δεν αναφέρεται σε θρησκευτικά ζητήματα. Ένας από τους λόγους είναι μάλλον το ότι θέλει να διαφοροποιηθεί από τον Ηρόδοτο. Θα μπορούσε κάποιος να παρατηρήσει το ότι στον Δεύτερο Ιερό Πόλεμο ο Θουκυδίδης δεν δίνει καμιά πληροφορία όχι μόνο για το ιερό των Δελφών αλλά και για τον ρόλο της Αμφικτυονίας. Αυτό δείχνει πως αντιμετωπίζει την θρησκεία σαν κάτι ξεχωριστό από την πολιτική κι όχι

αλληλοσυμπλεκόμενα, ενώ είναι γνωστή η πολιτική δύναμη των ιερών της εποχής.³⁷⁰

³⁷⁰ Hornblower (2006) 385- 388

26. ΜΑΧΗ ΤΗΣ ΚΟΡΩΝΕΙΑΣ: ΟΙ ΑΘΗΝΑΙΟΙ ΧΑΝΟΥΝ ΤΗ ΒΟΙΩΤΙΑ

[1.113.1] Καὶ χρόνου ἐγγενομένου μετὰ ταῦτα Ἀθηναῖοι, Βοιωτῶν τῶν φευγόντων ἐχόντων Ὀρχομενὸν καὶ Χαιρώνειαν καὶ ἄλλ' ἄττα χωρία τῆς Βοιωτίας, ἐστράτευσαν ἑαυτῶν μὲν χιλίοις ὀπλίταις, τῶν δὲ ξυμμάχων ὡς ἐκάστοις ἐπὶ τὰ χωρία ταῦτα πολέμια ὄντα, Τολμίδου τοῦ Τολμαίου στρατηγοῦντος. καὶ Χαιρώνειαν ἐλόντες καὶ ἀνδραποδίσαντες ἀπεχώρουν φυλακὴν καταστήσαντες. [1.113.2] πορευομένοις δ' αὐτοῖς ἐν Κορωνείᾳ ἐπιτίθενται οἱ τε ἐκ τῆς Ὀρχομενοῦ φυγάδες Βοιωτῶν καὶ Λοκροὶ μετ' αὐτῶν καὶ Εὐβοέων φυγάδες καὶ ὅσοι τῆς αὐτῆς γνώμης ἦσαν, καὶ μάχῃ κρατήσαντες τοὺς μὲν διέφθειραν τῶν Ἀθηναίων, τοὺς δὲ ζῶντας ἔλαβον. [1.113.3] καὶ τὴν Βοιωτίαν ἐξέλιπον Ἀθηναῖοι πᾶσαν, σπονδὰς ποιησάμενοι ἐφ' ᾧ τοὺς ἄνδρας κομιοῦνται. [1.113.4] καὶ οἱ φεύγοντες Βοιωτῶν κατελθόντες καὶ οἱ ἄλλοι πάντες αὐτόνομοι πάλιν ἐγένοντο.

Βοιωτῶν τῶν φευγόντων : Οἱ ἐξόριστοι Βοιωτοὶ πρέπει νὰ ἦταν ἐκεῖνοι που νικῆθηκαν στα Οἰνόφυτα (I 108,3) καὶ πρέπει καὶ πολλοὶ κι επικίνδυνοι ἀντίπαλοὶ νὰ ἦταν. Ἐπειδὴ ἡ Πεντηκονταετία δὲν ἔχει ἓνα κεντρικὸ ἱστορικὸ γεγονὸς εἶναι γεμάτη ἐκστρατείες καὶ διενέξεις,, ἡ ἀφήγησις ἀποτελεῖται ἀπὸ συνεχεῖς «συρραφές» με μετακινήσεις καὶ μικροὺς πολέμους.³⁷¹

χιλίοις ὀπλίταις : ἐνῶ ὁ Θουκυδίδης παραθέτει με ἀκρίβεια τις ἐμπόλεμες δυνάμεις εἴτε ἀποφεύγει ἢ ἀποφεύγει τὴν ἀκριβῆ χρονολόγησις (πρβλ I 112,1)³⁷²

φυγάδες : ἀντιδιαστολὴ με τὸ «φεύγοντες». Ἡ διαφορὰ τους εἶναι στὸ ὅτι ὁ «φυγάς» μπορεῖ νὰ ἔχει καὶ αὐτοεξορισθεῖ ἀπὸ τὴν πατρίδα του ἐνῶ ὁ «φεύγων» ἐξορίζεται ἀπὸ κάποιον ἄλλον. Ἐδῶ πρόκειται γιὰ αὐτοεξόριστους ὀλιγαρχικοὺς «φυγάδες». Σὲ τούτο τὸ σημεῖο με τὴν ἀνεξαρτητοποίηση τῆς Βοιωτίας ἐντεχνα ὁ ἱστορικὸς προετοιμάζει τὸ ἐπόμενο θέμα που ἀφορᾷ τὴν ἀποστασία τῆς Εὐβοίας (I 114). Οἱ συρράξεις με κατὰ παράταξι σύνδεσι μεταξύ τους καθὼς καὶ ἡ προαναγγελία λειτουργοῦν ἀφηγηματικὰ γιὰ τὸ πέρασμα ἀπὸ τὴν μία στὴν ἄλλη. Τέλος εἶναι πολὺ πιθανὸ οἱ ἐξεγέρσεις τῆς Βοιωτίας καὶ τῆς Εὐβοίας νὰ συνδέονται μεταξύ τους.³⁷³

Ὅσοι τῆς αὐτῆς γνώμης ἦσαν : με τούτο τὸ ἀσύνδετο ὁ Θουκυδίδης, ἐνῶ πρόκειται γιὰ σύγκρουσι πολιτικῶν πεποιθήσεων, δίνει τὴν ἐντύπωσι πως οἱ ἀντίπαλοὶ τῶν δημοκρατικῶν Ἀθηναίων ἦταν πολλοὶ καὶ σημαντικοί.³⁷⁴

Αὐτόνομοι : σὲ αὐτὸ τὸ σημεῖο υπαινίσσεται ὁ ἱστορικὸς πολιτικὴ καὶ νομοθετικὴ ἀνεξαρτησία. Ἡ

³⁷¹ Πόθου (2012) 329 καὶ Hornblower (2006) 388

³⁷² Πόθου (2012) 330

³⁷³ Πόθου (2012) 331

³⁷⁴ Πόθου (2012) 331

εκστρατεία στην Βοιωτία συνδέεται χρονικά και γεωγραφικά με εκείνη για την περιοχή και το μαντείο των Δελφών.³⁷⁵

³⁷⁵ Πόθου (2012) 331- 332

27. ΑΠΟΣΤΑΣΙΕΣ ΤΗΣ ΕΥΒΟΙΑΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΜΕΓΑΡΩΝ (446)

[1.114.1] Μετά δὲ ταῦτα οὐ πολλῶ ὕστερον Εὐβοία ἀπέστη ἀπὸ Ἀθηναίων, καὶ ἐς αὐτὴν διαβεβηκότος ἤδη Περικλέους στρατιᾶ Ἀθηναίων ἠγγέλθη αὐτῶ ὅτι Μέγαρα ἀφέστηκε καὶ Πελοποννήσιοι μέλλουσιν ἐσβαλεῖν ἐς τὴν Ἀττικὴν καὶ οἱ φρουροὶ Ἀθηναίων διεφθαρμένοι εἰσὶν ὑπὸ Μεγαρέων, πλὴν ὅσοι ἐς Νίσαιαν ἀπέφυγον· ἐπαγαγόμενοι δὲ Κορινθίους καὶ Σικυωνίους καὶ Ἐπιδαυρίους ἀπέστησαν οἱ Μεγαρηῆς. ὁ δὲ Περικλῆς πάλιν κατὰ τάχος ἐκόμιζε τὴν στρατιὰν ἐκ τῆς Εὐβοίας. [1.114.2] καὶ μετὰ τοῦτο οἱ Πελοποννήσιοι τῆς Ἀττικῆς ἐς Ἐλευσίνα καὶ Θριῶζε ἐσβαλόντες ἐδήωσαν Πλειστοάνακτος τοῦ Πausανίου βασιλέως Λακεδαιμονίων ἡγουμένου, καὶ τὸ πλεον οὐκέτι προελθόντες ἀπεχώρησαν ἐπ' οἴκου. [1.114.3] καὶ Ἀθηναῖοι πάλιν ἐς Εὐβοίαν διαβάντες Περικλέους στρατηγούντος κατεστρέψαντο πᾶσαν, καὶ τὴν μὲν ἄλλην ὁμολογία κατεστήσαντο, Ἐστιαῖα δὲ ἐξοικίσαντες αὐτοὶ τὴν γῆν ἔσχον.

Εὐβοία ἀπέστη : ο Θουκυδίδης ἀρκεῖται στὴν ἀπαρίθμηση τῶν διαφορῶν ἐξεγέρσεων χωρὶς καθόλου νὰ ἀναφέρεται στα κίνητρα, ἐπιβεβαιώνοντας ὁμῶς ἀκόμα κι ἐτσί τὴν αὐξανόμενη σκληρότητα τῶν Ἀθηναίων πρὸς τοὺς συμμάχους τους.³⁷⁶

Διαβεβηκότος : Ἡ στρατιά τοῦ Περικλή μάλλον πρέπει νὰ πέρασε ἀπὸ τὸν δῆμο Ραμνούντα τῆς βόρειας Ἀττικῆς σὲ κάποιο σημεῖο τῆς νότιας Εὐβοίας γιὰ νὰ ἀποφευχθεῖ ἡ ἐχθρική Ἐρέτρια.³⁷⁷

Τὸ πλεον οὐκέτι προελθόντες : δύο ἐκφράσεις παράλληλες στὸ I 111,1 τοῦ Θουκυδίδη γιὰ τοὺς Ἀθηναίους εἶναι «μὴ προϊόντες πολὺ ἐκ τῶν ὄπλων» καὶ «οὐδ' ἄλλο πρὸς αὐτοῖς» με τὴ συνοδεία τοῦ στερεότυπου «ἀπεχώρησαν». Πρόκειται γιὰ ἐχθροπραξίες πὺ ἀναλλάσσονται ὡς κάποιο σημεῖο πρὶν τὴν ἐπιστροφή στὴν πατρίδα τους. Αὐτὴ ἡ «ἀντιλογία» εἶναι μέχρι κάποιο βαθμὸ σκηνοθεσία τοῦ ἱστορικοῦ: οἱ ἀντίπαλοι ἀνταγωνίζονται σὲ ἐπίδειξη δύναμης χωρὶς πρὸς τὸ παρὸν νὰ φαίνεται ποιὸς υπερέχει.³⁷⁸

διαβάντες : ἐδῶ ἀόριστος β' κι ὄχι ὁ παρακείμενος «διαβεβηκότες», ὁ ὁποῖος δείχνει ἐμφαση στὴν ἐπίθεση τῶν Λακεδαιμονίων στὸν στρατὸ τοῦ Περικλή ὅταν αὐτὸς εἶχε περάσει στὴν Εὐβοία. Οἱ δύο ἀντίπαλοι με ὑπολογισμένες κινήσεις μέχρι τὴν τελευταία λεπτομέρεια ἀποβλέποντας σὲ φυσική καὶ ψυχική φθορά τοῦ ἀντιπάλου.³⁷⁹

ἐς Εὐβοίαν : ἡ οικονομική γιὰ τὴν Ἀττικὴ σημασία τῆς Εὐβοίας φαίνεται στὸν Θουκ. VII 28,1 καὶ ἡ ἐπιστροφή στὸ νησί τοῦ Περικλή με «ἀφθονα βόδια» δείχνει τὸ πόσο σημαντική ἦταν.³⁸⁰

³⁷⁶ Hornblower (2006) 390- 391

³⁷⁷ Πόθου (2012) 332

³⁷⁸ Πόθου (2012) 335

³⁷⁹ Πόθου (2012) 335

³⁸⁰ Πόθου (2012) 335

28. Η ΤΡΙΑΚΟΝΤΑΕΤΗΣ ΕΙΡΗΝΗ (446)

[1.115.1] ἀναχωρήσαντες δὲ ἀπ' Εὐβοίας οὐ πολλῶ ὕστερον σπονδὰς ἐποίησαντο πρὸς Λακεδαιμονίους καὶ τοὺς ξυμμάχους τριακοντούτεις, ἀποδόντες Νίσαιαν καὶ Πηγὰς καὶ Τροιζῆνα καὶ Ἀχαΐαν· ταῦτα γὰρ εἶχον Ἀθηναῖοι Πελοποννησίων.

Τροιζῆνα : Αργολική πόλη με δωρικό τύπο Τροζάν. Υπογραμμίζεται -και μάλλον δικαιολογημένα- από τον ιστορικό η κατοχή των Αθηναίων σε αυτές τις περιοχές.³⁸¹

³⁸¹Πόθου (2012) 336

29. Η ΑΠΟΣΤΑΣΙΑ ΤΗΣ ΣΑΜΟΥ ΚΑΙ Η ΚΑΤΑΣΤΟΛΗ ΤΗΣ

[1.115.2] Ἐκτὼ δὲ ἔτει Σαμίους καὶ Μιλησίους πόλεμος ἐγένετο περὶ Πριήνης, καὶ οἱ Μιλήσιοι ἔλασσούμενοι τῷ πολέμῳ παρ' Ἀθηναίους ἐλθόντες κατεβῶν τῶν Σαμίων. ξυνεπελάβοντο δὲ καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς Σάμου ἄνδρες ἰδιῶται νεωτερίσαι βουλόμενοι τὴν πολιτείαν. [1.115.3] πλεύσαντες οὖν Ἀθηναῖοι ἐς Σάμον ναυσὶ τεσσαράκοντα δημοκρατίαν κατέστησαν, καὶ ὀμήρους ἔλαβον τῶν Σαμίων πενήκοντα μὲν παῖδας, ἴσους δὲ ἄνδρας, καὶ κατέθεντο ἐς Λῆμμον, καὶ φρουρὰν ἐγκαταλιπόντες ἀνεχώρησαν. [1.115.4] τῶν δὲ Σαμίων ἦσαν γάρ τινες οἱ οὐχ ὑπέμειναν, ἀλλ' ἔφυγον ἐς τὴν ἡπειρον, ξυνθέμενοι τῶν ἐν τῇ πόλει τοῖς δυνατωτάτοις καὶ Πισσοῦθνη τῷ Ὑστάσπου ξυμμαχίαν, ὃς εἶχε Σάρδεις τότε, ἐπικούρους τε ξυλλέξαντες ἐς ἑπτακοσίους διέβησαν ὑπὸ νύκτα ἐς τὴν Σάμον, [1.115.5] καὶ πρῶτον μὲν τῷ δήμῳ ἐπανέστησαν καὶ ἐκράτησαν τῶν πλείστων, ἔπειτα τοὺς ὀμήρους ἐκκλέψαντες ἐκ Λήμνου τοὺς αὐτῶν ἀπέστησαν, καὶ τοὺς φρουροὺς τοὺς Ἀθηναίων καὶ τοὺς ἄρχοντας οἱ ἦσαν παρὰ σφίσιν ἐξέδοσαν Πισσοῦθνη, ἐπὶ τε Μίλητον εὐθὺς παρεσκευάζοντο στρατεύειν. Ξυναπέστησαν δ' αὐτοῖς καὶ Βυζάντιοι. [1.116.1] Ἀθηναῖοι δὲ ὡς ἦσθοντο, πλεύσαντες ναυσὶν ἐξήκοντα ἐπὶ Σάμου ταῖς μὲν ἑκκαίδεκα τῶν νεῶν οὐκ ἐχρήσαντο (ἔτυχον γὰρ αἱ μὲν ἐπὶ Καρίας ἐς προσκοπὴν τῶν Φοινισσῶν νεῶν οἰχόμεναι, αἱ δὲ ἐπὶ Χίου καὶ Λέσβου περιαγγέλλουσαι βοηθεῖν), τεσσαράκοντα δὲ ναυσὶ καὶ τέσσαρσι Περικλέους δεκάτου αὐτοῦ στρατηγοῦντος ἐναυμάχησαν πρὸς Τραγία τῇ νήσῳ Σαμίων ναυσὶν ἑβδομήκοντα, ὧν ἦσαν αἱ εἴκοσι στρατιώτιδες (ἔτυχον δὲ αἱ πᾶσαι ἀπὸ Μιλήτου πλέουσαι), καὶ ἐνίκων Ἀθηναῖοι. [1.116.2] ὕστερον δὲ αὐτοῖς ἐβοήθησαν ἐκ τῶν Ἀθηνῶν νῆες τεσσαράκοντα καὶ Χίων καὶ Λεσβίων πέντε καὶ εἴκοσι, καὶ ἀποβάντες καὶ κρατοῦντες τῷ πεζῷ ἐπολιόρκουν τρισὶ τείχεσι τὴν πόλιν καὶ ἐκ θαλάσσης ἅμα. [1.116.3] Περικλῆς δὲ λαβὼν ἐξήκοντα ναῦς ἀπὸ τῶν ἐφορμουσῶν ὄχρετο κατὰ τάχος ἐπὶ Καύνου καὶ Καρίας, ἐσαγγελθέντων ὅτι Φοίνισσαι νῆες ἐπ' αὐτοὺς πλέουσιν· ὄχρετο γὰρ καὶ ἐκ τῆς Σάμου πέντε ναυσὶ Σησαγόρας καὶ ἄλλοι ἐπὶ τὰς Φοινίσσας. [1.117.1] ἐν τούτῳ δὲ οἱ Σάμιοι ἐξαπιναιῶς ἔκπλουν ποιησάμενοι ἀφάρκτῳ τῷ στρατοπέδῳ ἐπιπεσόντες τὰς τε προφυλακίδας ναῦς διέφθειραν καὶ ναυμαχοῦντες τὰς ἀνταναγομένας ἐνίκησαν, καὶ τῆς θαλάσσης τῆς καθ' ἑαυτοὺς ἐκράτησαν ἡμέρας περὶ τέσσαρας καὶ δέκα, καὶ ἐσεκομίσαντο καὶ ἐξεκομίσαντο ἃ ἐβούλοντο. [1.117.2] ἐλθόντος δὲ Περικλέους πάλιν ταῖς ναυσὶ κατεκλήσθησαν. καὶ ἐκ τῶν Ἀθηνῶν ὕστερον προσεβοήθησαν τεσσαράκοντα μὲν αἱ μετὰ Θουκυδίδου καὶ Ἄγωνος καὶ Φορμίωνος νῆες, εἴκοσι δὲ αἱ μετὰ Τληπολέμου καὶ Ἀντικλέους, ἐκ δὲ Χίου καὶ Λέσβου τριάκοντα. [1.117.3] καὶ ναυμαχίαν μὲν τινα βραχεῖαν ἐποίησαντο οἱ Σάμιοι, ἀδύνατοι δὲ ὄντες ἀντίσχειν ἐξεπολιορκήθησαν ἐνάτῳ μηνὶ καὶ προσεχώρησαν ὁμολογίᾳ, τεῖχός τε καθελόντες καὶ ὀμήρους δόντες καὶ ναῦς παραδόντες καὶ χρήματα τὰ ἀναλωθέντα ταξάμενοι κατὰ χρόνους

ἀποδοῦναι. ξυνέβησαν δὲ καὶ Βυζάντιοι ὥσπερ καὶ πρότερον ὑπήκοοι εἶναι.

Εδώ κατ' ἐξαιρέση ἔχουμε να κάνουμε με πλήρη θουκυδίδεια αφήγηση που ὄχι μόνο ἔχει συμπτύξει τα πριν το 441 γεγονότα ἀλλά και αρκετά σημαντικά των αρχῶν της δεκαετίας του 430. Δηλαδή η λεπτομερής καταγραφή της αποστασίας και καταστολής της Σάμου ολοκληρώνει με την φιλολογική ἔννοια την Πεντηκονταετία ,αν και δεν τελειώνει ἔτσι ως ιστορική περίοδος. Μια πιθανή ἐξήγηση: ο Θουκυδίδης δίνοντας ἔμφαση στα γεγονότα της Σάμου, θέλει να δείξει ως την τελευταία σοβαρή αθηναϊκή παραβίαση που αφορά κατάλυση αυτονομίας ελληνικής πόλης κι ἀνέχεται η Σπάρτη.³⁸² Το ὅτι κάνει μακροσκελή διήγηση δεν μικραίνει την σημασία της αποστασίας ὅπου λέγεται πως λίγο ἔλλειψε να στερήσει τον ἔλεγχο των θαλασσῶν ἀπὸ την Αθήνα. (Ὁμως κατα τον Sealey, 118, δεν πρέπει να θεωρεῖ προσωπική ἔκφραση του ιστορικού το παραπάνω χωρίο, καθότι εἶναι ρητορικό το πλαίσιο, που οι δημοκρατικοὶ ενθαρρύνοντας ο ἕνας τον ἄλλο, το 411, υποβάλλουν την σημασία της Σάμου)³⁸³

Ἐκτὼ δέ ἔτει : το 439 πΧ. Μάλλον πρόκειται για εἰρωνικό υπαινιγμό που υποδηλώνει ἀντίθεση ὅσο αφορά την διάρκεια των «τριακονταετῶν σπονδῶν». Διαφορετικά δεν μπορεί να δικαιολογηθεῖ τέτοια χρονολογική σαφήνεια μέσα στην «α-χρονική» Πεντηκονταετία.³⁸⁴

καὶ Μιλησίους : κατά τον 5ο αἰῶνα εἶναι περίπλοκη η πολιτική, εσωτερική κι ἐξωτερική, ιστορία της Μιλήτου. Φαίνεται πολύ πιθανό να εγκαθίδρυσε «δημοκρατικό» καθεστῶς το 450 η Αθήνα κι αυτό να παρέμεινε στην ἐξουσία. Ὁμως εἶναι τέτοια, σαμιακή και μιλησιακή, η ιστορία τους που δεν συνηγοροῦν για ἀπόλυτη ἀντίθεση σε δημοκρατικούς κι ολιγαρχικούς, ἐνῶ το καθεστῶς της Μιλήτου δεν διαφωτίζει τη διαμάχη της με την Σάμο.³⁸⁵

τῆς Σάμου : Μετά τη διάλυση της περσικής ηγεμονίας η Σάμος ἐντάχθηκε στη συμμαχία της Δήλου. Επειδὴ διέθετε ἕναν αρκετά αξιόλογο στόλο, ἤδη ἀπὸ τον 8ο αἰῶνα εἶχε ἐμπορικές σχέσεις με Αἴγυπτο και Βόρεια Αφρική, ἐνῶ συμμετείχε και με 60 τριήρεις στη ναυμαχία της Λάδης, νησάκι ἀπέναντι ἀπὸ την Μίλητο (Ηροδ. VI 8,2), η αποστασία (441-439) εἶχε μεγάλη σημασία για την Αθήνα. Ποιό ἦταν ὅμως το ακριβές μέγεθος της θαλασσοκρατορίας των Σαμίων, στο δεύτερο μισό του 6ου αἰῶνα, δεν μας εἶναι γνωστό. Το 405 πΧ μετά την ἦττα των Αθηναίων στους Αιγὸς ποταμούς «η βουλή και ο λαός των Αθηνῶν» ἀνταποδίδοντας στο νησί τις ευεργεσίες τους ἔδωσαν αυτονομία.³⁸⁶ Την περίοδο 365-322πΧ η Σάμος ἦταν αττική κληρουχία και ἀργότερα βρέθηκε κάτω ἀπὸ την κυριαρχία των Πτολεμαίων.

ἐς Λήμνον : Η Λήμνος ἦταν ἐνταγμένη στην Δηλιακή συμμαχία. Την ἀποστολή Αθηναίων

³⁸² Hornblower (1991) 47

³⁸³ Hornblower (2006) 394

³⁸⁴ Hornblower (2006) 394 και Πόθου (2012) 337

³⁸⁵ Hornblower (2006) 394- 395

³⁸⁶ Meiggs-Lewis (1989) 94 σειρές 7-17

κληρούχων εξηγεί το ότι η αλυσίδα χερσόνησος Θράκης-Λήμνος-Ίμβρος-Σκύρος ήταν «εγγύηση» για μεταφορά σιτηρών από Εύξεινο Πόντο σε Αθήνα. Ο στρατηγός Μιλτιάδης πήρε υπό τον έλεγχο του το νησί, ενώ Ίμβρος και Λήμνος ήταν στην επιρροή της Θράκης, πλέοντας σε μια μέρα από την Ελαιούντα του Ελλήσποντου στην Λήμνο βοηθούμενος από τα μελτέμια του Αιγαίου [βλ. Ηροδ. VI 140,1].³⁸⁷ Η αθηναϊκή κυριαρχία σταμάτησε κατά την περίοδο 386-166 πΧ με την Ανταλκίδειο ειρήνη (387πΧ) με την πολιτική αποδυνάμωση της Αθήνας -συμβιβάστηκε με Ίμβρο, Σκύρο, Λήμνο -που παραιτήθηκε από τα οφέλη που έφεραν οι επιτυχίες των Κόνωνα και Θρασύβουλου.³⁸⁸

ὅς εἶχε Σάρδεις τότε : «που ήταν τότε κυβερνήτης των Σάρδεων (για την ακρίβεια σατράπης)» ο Θουκυδίδης εδώ αποφεύγει αποφεύγει την λέξη σατράπης ή ξατράπης ενώ στο 1,129,1 χρησιμοποιεί την λέξη σατραπειάν, φαίνεται να μην είναι χαρακτηριστικό του το τμήμα αυτό που τον δείχνει άλλες φορές να κάνει χρήση τεχνικής γλώσσας κι άλλες όχι.³⁸⁹

ἐπικούρους : «μισθοφόρους», αν πρόκειται για τέτοιους, έχει ενδιαφέρον ως το πρώτο καταγεγραμμένο παράδειγμα έκτακτης χρήσης μισθοφόρων, φαινομένου εξαιρετικά σημαντικού κατά τον 4ο πΧ αιώνα.³⁹⁰

Μίλητον : κατά τον Πελοποννησιακό πόλεμο είχε ασταθή στάση αλλάζοντας στρατόπεδο και πολίτευμα.³⁹¹

Βυζάντιο : Είχε ενταχθεί στην Δηλιακή συμμαχία από το μέσον του 5ου πΧ αιώνα από την οποία όμως αποσκίρτησε τρεις φορές. Από το 378 πΧ ανήκε στην δεύτερη συμμαχία της Δήλου.³⁹²

τῶν Φοινισσῶν νεῶν : πρόκειται για τον στόλο των Φοινίκων ως αντιπερισπασμό προς τον Αθηναϊκό για πολλούς λόγους. Οι Φοινίκες ήταν ανταγωνιστές στην θάλασσα και το εμπόριο αφήνοντας αρκετά ίχνη, όπως ανέδειξε η αρχαιολογική σκαπάνη, στα αιγαιοπελαγίτικα νησιά και ιδιαίτερα στη Θάσο ενώ είχε συνεργασία και κοινά εμπορικά συμφέροντα με τον ευβοϊκό στόλο στην Κεντρική Μεσόγειο.³⁹³

τρισί τείχεσι : Η κατασκευή και η κατεδάφιση τειχών σε κατάσταση πολιορκίας αποτελεί ένα από τα αγαπημένα θέματα του Θουκυδίδη, με την πιο χαρακτηριστική περίπτωση την περιγραφή του τείχους των Πελοποννησίων τον χειμώνα του 428/7 πΧ στις Πλαταιές (III 21).Εδώ πρόκειται για λεπτομέρεια τα τρία τείχη της πολιορκίας που ίσως προετοιμάζει την εικόνα για την περιγραφή στην πολιορκία των Συρακουσών αλλά φαίνεται και για μεταγενέστερη προσθήκη. Στο σημείο βέβαια αυτό είναι τρία τείχη και όχι τριπλό , όπως το «διπλό τείχος» που έχτιζαν το καλοκαίρι του

³⁸⁷ Βλ. επίσης Constantakopoulou (2007) 24

³⁸⁸ Πόθου (2012) 339- 340

³⁸⁹ Hornblower (2006) 396

³⁹⁰ Hornblower (2006) 396

³⁹¹ Πόθου (2012) 341

³⁹² Πόθου (2012) 342

³⁹³ Πόθου (2012) 343

414 πχ οι Αθηναίοι για να αποκλείσουν τους Συρακούσιους (VI 103.1).³⁹⁴

ἀφάρκτω : ο ιστορικός μάλλον εννοεί πως το στρατόπεδο ήταν αφύλακτο στην ξηρά και με ταύτιση των δυνάμεων πεζικού και ναυτικού, επειδή πρόκειται για πληρώματα πλοίων. Υπάρχει όμως μια λογική ακαταστασία στην αφήγησή του, από το γεγονός ότι οι Σάμιοι επιτέθηκαν ξαφνικά από τη θάλασσα και κατέστρεψαν τα πλοία της εμπροσθοφυλακής και στη συνέχεια στο «αφύλακτο» στρατόπεδο.³⁹⁵

ὕστερον : δεν ξεκαθαρίζεται εάν τα ενενήντα πλοία που έσπευσαν για ενίσχυση πήγαν όλα μαζί ή χωριστά ή σε δύο ή τρία τμήματα.³⁹⁶

Θουκυδίδου : Η πιό πιθανή εκδοχή είναι ότι πρόκειται για άλλο κι όχι για τον ιστορικό, γιατί στο κεφ.5.26.5 ισχυρίζεται πως ήταν πλήρως ώριμος στην αρχή του πολέμου, δηλαδή 30 χρονών. Υπάρχει ακόμα και η έλλειψη του πατρωνυμικού, δείχνοντας πως μάλλον δεν είναι η πρώτη αναφορά του Θουκυδίδα στον εαυτό του σαν ιστορικό παράγοντα.³⁹⁷

ναυμαχίαν μὲν τινα βραχεῖαν : ναυμαχία με μικρή διάρκεια και ανάλογη τόσο με τα λίγα πλοία που έλαβαν μέρος σε αυτή όσο και με την θαλάσσια έκταση που καλύφθηκε.³⁹⁸

προσεχώρησαν ὁμολογία : προβληματικό αυτό το κομμάτι του κειμένου, καθότι το πρόβλημα αφορά την αλλαγή πολιτεύματος -οι οικονομικοί όροι έχουν καταγραφεί σε κάποια επιγραφή- το αν δηλαδή εγκαθίδρυσαν δημοκρατία οι Αθηναίοι. Σε προηγούμενη ρήση αναφέρει ο Θουκυδίδης για παλιότερη αθηναϊκή παρέμβαση «ὅτι ἐγκατέστησαν δημοκρατικό πολίτευμα» και είναι εύλογο να τεθεί το ερώτημα αφ' ενός αν επέβαλαν κι εδώ δημοκρατικό πολίτευμα κι αφ' ετέρου αν το επέβαλαν με εκείνους τους όρους. Υπάρχει ένα χωρίο, το 8.21, που δείχνει την μη εγκαθίδρυση δημοκρατικών πολιτευμάτων και αφορά την Σάμο του 412 πΧ, στο οποίο γίνεται περιγραφή της πολιτικής ανόδου του δήμου κατά των δυνατών, με τη σημασία συνήθως του «δυνατοί = ολιγαρχικοί». Εδώ όμως, το δυνατοί του 8.21, δεν πρέπει να ερμηνεύεται ως ολιγαρχικοί αλλά μάλλον εκεί οι θεσμοί να ήταν επίσημα δημοκρατικοί και να κυβερνούσαν «ισχυροί άνδρες» οπότε με το «ισχυροί άνδρες» είχε σημασία να ήταν πιστοί στην Αθήνα.³⁹⁹

χρήματα τὰ ἀναλωθέντα ταξάμενοι κατὰ χρόνους ἀποδοῦναι : «και να πληρώσουν πλήρη αποζημίωση σε τακτά χρονικά διαστήματα». Πρόκειται για τις πολεμικές δαπάνες σαν αποζημίωση στον νικητή. Τα ρήματα «τάσσω» και «ἀναλίσκω» είναι πολύ συνηθισμένα στην Πεντηκονταετία (I 99.3, 101.3, 108.4, 117.3), όταν πρόκειται για πολεμικές αποζημιώσεις ή φόρους. Σχεδόν οι ίδιοι όροι επιβλήθηκαν από τους Αθηναίους στους Θάσιους κατά το τρίτο έτος της πολιορκίας ενώ για

³⁹⁴ Πόθου (2012) 344

³⁹⁵ Πόθου (2012) 346

³⁹⁶ Πόθου (2012) 347

³⁹⁷ Hornblower (2006) 398- 400

³⁹⁸ Πόθου (2012) 349

³⁹⁹ Hornblower (2006) 398- 399

την Σάμο ήταν πιο χαλαροί αφού η πολιορκία διήρκεσε μόνο οχτώ μήνες. Η επιγραφή ML 55 καταγράφει το κόστος του σαμιακού πολέμου, το οποίο ίσως ήταν για την Αθήνα μεταξύ 1404 και 1410 ταλάντων. Πρέπει όμως να σημειωθεί ότι η παραπάνω επιγραφή αναφέρεται στα χρήματα που προήλθαν από το αθηναϊκό ταμείο ενώ είναι πιθανό να δαπανήθηκαν και κάποια από τα τρέχοντα έσοδά της. Ο Parker⁴⁰⁰ παρατηρεί πως με την επιγραφή ML 55 έχουμε την πρώτη ένδειξη χρηματοδότησης πολέμου στην Ελλάδα με δημόσιο από τις περιουσίες των ναών δανεισμό.⁴⁰¹

οὐ πολλοῖς ἔτεσιν ὕστερον : Με αυτόν τον τρόπο γίνεται επανασύνδεση της παρέκβασης με τον κεντρικό άξονα της αφήγησης στο I 24, όπου αρχίζει η εξιστόρηση των προστριβών μεταξύ Κερκυραίων και Κορινθίων (439/8 - 436/5 πΧ) κατά την διάρκεια των τριαντάχρονων σπονδών.

Στο I 55 υπάρχει η καθαρή επισήμανση του ιστορικού πως αυτή ήταν η πρώτη αφορμή πολέμου μεταξύ Αθηναίων και Κορινθίων, ενώ συνεχίζει στο I 56 με τα γεγονότα της Ποτειδαίας (435/4-432/1 πΧ) ως δεύτερη αφορμή και τα μέτρα που πήραν οι Αθηναίοι, δηλαδή την κατεδάφιση των τειχών της Ποτειδαίας προς την Παλλήνη, την παράδοση των ομήρων και την αποπομπή μετά την ναυμαχία στην Κέρκυρα των Κορινθίων απεσταλμένων.⁴⁰²

καί ὅσα : εκτός των γεγονότων Κέρκυρας και Ποτειδαίας υπήρχαν κι άλλες για κήρυξη πολέμου αφορμές. Αυτό βγαίνει κι από τα συμφραζόμενα σε σχέση με την δυσαρέσκεια των Λακεδαιμονίων.⁴⁰³

πρόφασις : αλλού (I 55.3) χρησιμοποιεί ο Θουκυδίδης την λέξη «αίτια» αντί για την λέξη «πρόφασις». Ακόμα στο 23.6 χρησιμοποιεί το επίθετο αληθεστάτη που εκφράζει μαζί με το πρόφασις τα βαθύτερα αίτια ενώ εδώ καλύπτει το είδος των αφορμών (Κερκυραϊκά και Ποτειδαιατικά)⁴⁰⁴

τοῦδε τοῦ πολέμου κατέστη : εδώ με τον επίλογο της παρέκβασης υπογραμμίζει , και δύο φορές μάλιστα, το αντικείμενο του έργου του, δηλαδή τον Πελοποννησιακό πόλεμο.⁴⁰⁵

ξύμπαντα : σαφής η έμφαση σε αυτή την έκφραση, δηλαδή ότι κατά την διάρκεια της Πεντηκονταετίας έγιναν πολλά γεγονότα και με αυτό τον τρόπο δικαιολογούνται ιδιορρυθμίες ή ανομοιογένειες στον ρυθμό της αφήγησης καθώς και «επιβράδυνση» ή «επιτάχυνση».⁴⁰⁶

κατεστήσαντο : η παράγραφος αυτή δείχνει να έχει υποστεί γλωσσική επεξεργασία, με την χρησιμοποίηση ίδιου ρήματος δύο φορές σε δύο συνεχόμενες προτάσεις με διαφορετική νοηματική απόχρωση η κάθε μια.⁴⁰⁷

⁴⁰⁰ Parker (1983) 173

⁴⁰¹ Πόθου (2012) 349

⁴⁰² Πόθου (2012) 350

⁴⁰³ Πόθου (2012) 350

⁴⁰⁴ Πόθου (2012) 350- 351

⁴⁰⁵ Πόθου (2012) 351

⁴⁰⁶ Πόθου (2012) 351

⁴⁰⁷ Πόθου (2012) 351

30. ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ. Η ΑΘΗΝΑ ΕΔΡΑΙΩΝΕΙ ΤΗ ΔΥΝΑΜΗ ΤΗΣ – ΟΙ ΣΠΑΡΤΙΑΤΕΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΟΝΤΑΙ ΤΟ ΜΑΝΤΕΙΟ ΤΩΝ ΔΕΛΦΩΝ

[1.118.1] Μετά ταῦτα δὲ ἤδη γίνεταί οὐ πολλοῖς ἔτεσιν ὕστερον τὰ προειρημένα, τὰ τε Κερκυραϊκὰ καὶ τὰ Ποτειδατικὰ καὶ ὅσα πρόφασις τοῦδε τοῦ πολέμου κατέστη. [1.118.2] ταῦτα δὲ ζύμπαντα ὅσα ἔπραξαν οἱ Ἕλληνες πρὸς τε ἀλλήλους καὶ τὸν βάρβαρον ἐγένετο ἐν ἔτεσι πεντήκοντα μάλιστα μεταξύ τῆς τε Ξέρξου ἀναχωρήσεως καὶ τῆς ἀρχῆς τοῦδε τοῦ πολέμου· ἐν οἷς οἱ Ἀθηναῖοι τὴν τε ἀρχὴν ἐγκρατεστέραν κατεστήσαντο καὶ αὐτοὶ ἐπὶ μέγα ἐχώρησαν δυνάμεως, οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι αἰσθόμενοι οὔτε ἐκόλυον εἰ μὴ ἐπὶ βραχύ, ἡσύχαζόν τε τὸ πλεόν τοῦ χρόνου, ὄντες μὲν καὶ πρὸ τοῦ μὴ ταχεῖς ἰέναι ἐς τοὺς πολέμους, ἦν μὴ ἀναγκάζωνται, τὸ δὲ τι καὶ πολέμοις οἰκείοις ἐξειργόμενοι, πρὶν δὴ ἡ δύναμις τῶν Ἀθηναίων σαφῶς ἦρετο καὶ τῆς ξυμμαχίας αὐτῶν ἦπτοντο. τότε δὲ οὐκέτι ἀνασχετὸν ἐποιοῦντο, ἀλλ' ἐπιχειρητέα ἐδόκει εἶναι πάση προθυμίᾳ καὶ καθαιρετέα ἡ ἰσχύς, ἦν δύνωνται, ἀραμένοις τόνδε τὸν πόλεμον. [1.118.3] αὐτοῖς μὲν οὖν τοῖς Λακεδαιμονίοις διέγνωστο λελύσθαι τε τὰς σπονδὰς καὶ τοὺς Ἀθηναίους ἀδικεῖν, πέμψαντες δὲ ἐς Δελφοὺς ἐπηρώτων τὸν θεὸν εἰ πολεμοῦσιν ἄμεινον ἔσται· ὁ δὲ ἀνεῖλεν αὐτοῖς, ὡς λέγεται, κατὰ κράτος πολεμοῦσι νίκην ἔσεσθαι, καὶ αὐτὸς ἔφη ξυλλήψεσθαι καὶ παρακαλούμενος καὶ ἄκλητος.

αἰσθόμενοι : μια ανακεφαλαιωτική παράγραφος η οποία κάνει αναφορές σε σημεία που προηγήθηκαν. Αρκεί να διαβάσει κάποιος την παράγραφο αυτή για να καταλάβει τα πάντα, ακόμα κι αν όλη η παρέκβαση ήταν ανύπαρκτη. Ο Θουκυδίδης εδώ χρησιμοποιεί την μετοχή «αἰσθόμενοι» για να καταδείξει την ολοένα και διογκούμενη δυσαρέσκεια των Λακεδαιμονίων για παράδειγμα στην οικοδόμηση των Μακρῶν Τειχῶν (I 92) ή την καχυποψία τους προς τους Αθηναίους κατά την πολιορκία των ειλῶτων (I 102.3). Το γεγονός ότι δεν την εξεδήλωναν δείχνει ότι εθελουφλώντας προσπαθούσαν να αποφύγουν τον πόλεμο⁴⁰⁸.

πολέμοις οἰκείοις ἐξειργόμενοι : τα προβλήματα της Σπάρτης κατά το πρώτο μισό της Πεντηκονταετίας, για το δεύτερο ξέρουμε ελάχιστα, ήταν συχνά διαστήματα εναντίον Αρκάδων και Αργείων. Εδώ ο Θουκυδίδης κάνει σαφή υπαινιγμό στα εσωτερικά προβλήματα με την υπενθύμιση στην εξέγερση των ειλῶτων στην Ιθώμη (I 101-102).⁴⁰⁹

καὶ τῆς ξυμμαχίας αὐτῶν ἦπτοντο : Δεν υπάρχει αντίφαση στο σημείο εδώ με το 1.88, όπου μαθαίνουμε πως οι Σπαρτιάτες ενδιαφέρονταν να κρατήσουν την συμμαχία τους, την Πελοποννησιακή, μη πειθόμενοι από συμμαχικές δημηγορίες. Η Πεντηκονταετία τελειώνει στο

⁴⁰⁸ Πόθου (2012) 352

⁴⁰⁹ Hornblower (2006) 402 και Πόθου (2012) 352

439, παρά το ότι πιο πάνω χρησιμοποιήθηκε η φράση ότι διήρκεσε πενήντα χρόνια. Όταν ο Ελλάνικος, ίσως μετά το τέλος του πολέμου, δημοσίευσε το έργο του, ο Θουκυδίδης κατάλαβε πως έπρεπε να δουλέψει περισσότερο. Δεν έκανε όμως κάτι παραπάνω από το να δηλώσει την αντίθεσή του στις μεθόδους του Ελλάνικου. Έτσι το χωρίο τούτο είναι το κομμάτι μιας μεταγενέστερης προσθήκης από τη μια κι απ'ο την άλλη δείχνει τις τελευταίες σκέψεις του ιστορικού για τις αιτίες του πολέμου. Με αυτό αφ' ενός δεν πρέπει να θεωρήσουμε μονοκόμματα τη σύλληψη του 1ου βιβλίου κι αφ' ετέρου δεν πρέπει να αμβλύνουμε κάποιες προφανείς αντιφάσεις θεωρώντας πολλά στρώματα σύνθεσης.⁴¹⁰

καί τούς Ἀθηναίους ἀδικεῖν : ο Θουκυδίδης υποστηρίζει πως οι Σπαρτιάτες σκέφτηκαν αργότερα ότι τους άξιζε να ηττηθούν στον Αρχιδάμειο πόλεμο, όπως και έγινε, επειδή είχαν άδικο. Όπως στο κεφ. 7.18, τονίζει ότι η κύρια ευθύνη τους είναι στο γεγονός παρ' όλο που υπήρχε η δυνατότητα για διαιτησία την απέρριψαν (βλ. 1.78.4 και 140.2)⁴¹¹

τόν θεόν : δείχνει προς τη θρησκεία μια «θετική» στάση του Θουκυδίδα, αν και η έκφραση είναι συμβατική.⁴¹²

τόνδε τόν πόλεμον : «αυτός εδώ ο πόλεμος» που εύλογα ονομάστηκε «Πελοποννησιακός», είναι και η τελευταία φράση της παρέκβασης, όχι όμως από τον Θουκυδίδη. Η κήρυξή του έγινε -όπως υπογραμμίζει ο ίδιος- με πρωτοβουλία των Λακεδαιμονίων. Εδώ είναι και το σημείο εκκίνησης για την εξιστόριση των γεγονότων του. Από δραματική άποψη κατάφερε να τον τοποθετήσει σε μια περίοπτη θέση στο πρώτο βιβλίο του ύστερα από δύο μεγάλες και σημαντικές παρεκβάσεις.⁴¹³

⁴¹⁰ Hornblower (2006) 402

⁴¹¹ Hornblower (2006) 402- 403

⁴¹² Hornblower (2006) 403

⁴¹³ Πόθου (2012) 352- 353

31. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Η Πεντηκονταετία είναι η πιο μακροσκελής -όχι όμως μόνο λόγω μήκους- από όλες τις μεγάλες παρεκβάσεις του Θουκυδίδη. Καθότι έχει στενή σύνδεση και καθαρό λειτουργικό, με το σύνολο του έργου, ρόλο μπορεί να θεωρηθεί μόνο τυπικά ως παρέκβαση με το θέμα της, δηλαδή την σταδιακή διαμόρφωση της αθηναϊκής δύναμης να απομακρύνεται πολύ λιγότερο από την αφηγηματική επικαιρότητα του έργου που είναι ο Πελοποννησιακός πόλεμος, εφόσον είναι άρρηκτα δεμένα μεταξύ τους.

Έχει αποφασιστική σημασία για το έργο αφού αφ' ενός υποδηλώνει βαθιά επεξεργασία του συνόλου και αφ' ετέρου συμπληρωματικό αλλά και πρωταρχικό ρόλο στην κατανόηση της κύριας αφήγησης. Επειδή ακολουθεί αυστηρά έναν άξονα κύριας αφήγησης για αυτό η ίδια η Πεντηκονταετία συνιστά μια εκβολή. Σύμφωνα με τον Badian⁴¹⁴ πρέπει να γράφτηκε σαν μια παρεμβολή στο πρώτο βιβλίο, σε ύστερη περίοδο της ζωής του, το οποίο έλαβε την σημερινή του μορφή όχι μόνο μετά το τέλος του Πελοποννησιακού πολέμου, αλλά και του ίδιου του ιστορικού. Ανήκει στις παρεκβάσεις εκείνες που έχουν αιτιολογικό-επεξηγηματικό χαρακτήρα, οφείλοντας την δημιουργία της στην δικαιολόγηση της κρίσης του συγγραφέα που εκτίθεται από πριν. Σκοπός του είναι να εκθέσει την θεωρία του για την «άληθεστάτην πρόφασιν του πολέμου». Το επεξηγηματικό «γάρ» είναι αυτό που συνδέει παρέκβαση και κύρια αφήγηση «οἱ γάρ Ἀθηναῖοι τρόπῳ τοιῷδε ἦλθον ἐπὶ τὰ πράγματα ἐν οἷς ἠϋξήθησαν» (I 89.1), ενώ τόσο το στοιχείο της αιτιότητας δεν υπογραμμίζεται με έντονο τρόπο σε όλη την Πεντηκονταετία, όσο και η εμφάνιση του πρώτου ενικού προσώπου που είναι περιορισμένη σε ποσότητα με τη χρήση του, όπου υπάρχει, να ενισχύει το στοιχείο της υποκειμενικότητας. Χωρίς να αφήνει περιθώριο για αμφίβολες εικασίες ο Θουκυδίδης αναφέρεται μόνο μια φορά στον εαυτό του για να δικαιολογήσει την δημιουργία της παρέκβασης: «ἔγραψα δέ αὐτά καί τήν ἐκβολήν τοῦ λόγου ἐποίησάμην διά τόδε, ὅτι τοῖς πρό ἐμοῦ ἅπασιν ἐκλιπές τοῦτο ἦν τό χωρίον καί ἦ τά πρό τῶν Μηδικῶν Ἑλληνικά ξυνετίθεσαν ἢ αὐτά τά Μηδικά» (I 97.2).

Η δομή του έργου είναι διχοτομική : 89-96 και 97-118.2 (H. D. Westlake) ενώ η J de Romilly διχοτομεί τη δομή της παρέκβασης επεκτείνοντάς τη και στο πρώτο μέρος : «τό πρώτο μέρος της Πεντηκονταετίας συντίθεται από δύο στοιχεία: οχύρωση της πόλης -απόκτηση της ηγεμονίας, με τον Θεμιστοκλή ήρωα, κατά την πρώτη αφήγηση, και τον Πausανία κατά την δεύτερη». Άρα το κείμενο παρουσιάζει την ίδια αντιθετική μορφή (Thucydide I 63 σημ 1). Σε μια προσπάθεια εμβάθυνσης γίνονται μεγάλες παρεκβάσεις που υποδεικνύουν εξαντλητική

⁴¹⁴ Badian (1993) 73, 125

επεξεργασία του έργου και ανήκουν σε προχωρημένο στάδιο συγγραφής του, κάτι που φαίνεται αν κάποιος αναλογισθεί τη χρησιμότητά τους. Ο ιστορικός φτιάχνει αρχικά έναν κύριο άξονα της αφήγησης και καλύπτει το κενό -όπου υπάρχει-δημιουργώντας μια παρέκβαση, στην οποία όμως πρέπει να τονιστεί και η περίπτωση του αυτόνομου-ανεξάρτητου δοκιμίου, που φτιάχτηκε μεν κατά την αρχή του έργου, αλλά η ενσωμάτωσή του στο σύνολο έγινε κατά την ολοκλήρωσή του.

Τέλος πρέπει να τονιστεί ότι μπορεί η Πεντηκονταετία καλύπτει ένα κενό, η συγγραφή της όμως δεν οφείλεται στην κάλυψη αυτή.⁴¹⁵

⁴¹⁵ Πόθου (2012) 25- 29

32. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

32.1. ΕΛΛΗΝΙΚΗ

- ❖ Ζαλοκώστα Χ. (1966): «Σωκράτης. Ο Προφήτης της Αρχαιότητας», Αθήνα
- ❖ Greenwood, E. (2011): «Ο Θουκυδίδης και η διαμόρφωση της ιστορίας» (μετ. Π. Χιωτέλλης), εκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα
- ❖ Κωνσταντινόπουλος Β. -Πανομήτρος Δ. (2010): «Το ύφος του αρχαίου ελληνικού λόγου», Αθήνα
- ❖ Σούδα Λεξικό (1854), Βερολίνο

32.2. ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

- ❖ Adcock F.-Mosley D. J. (1975): “*Diplomacy in Ancient Greece*”, London
- ❖ Arendt H. (1951): “*The Origins of Totalitarianism*”, New York
- ❖ Arendt H. (1958): “*The Human Contiyion*”, Chicago
- ❖ Archibald Z. H. (1998): “*The Odrysian Kingdom of Thrace, Orpheus Unmasked*”, Oxford Monographs on Classical Archaeology, Oxford
- ❖ Badian E. (1993): “*From Plataea to Potidaea. Studies in the History and Historiography of the Pentecontaetia*”, Baltimore
- ❖ Behmel A. (1999): “*Themistokles, Sieger von Salamis und Herr von Magnesia: die Anfänge der athenischen Klassik zwischen Marathon und Salamis*”, Stuttgart
- ❖ Blake A. (1966): “*Distraeli*”, Λονδίνο
- ❖ Blösel W. (2004): “*Themistokles bei Herodot : Spiegel Athens im fünften Jahrhundert, Historia Einzelschriften*”, 183, Stuttgart
- ❖ Brund P. A. (1993): “*Studies in Greek History and Thought*”, Oxford.
- ❖ Burnett A. P. (2005): “*Pindar’s Songs for Young Athletes of Aigina*”, Oxford
- ❖ Cawkwell G. (1970): “*The Fall of Themistocles*”, Auckland
- ❖ Connor R. W. (1984): “*Thucydides*”, Princeton
- ❖ Constantakopoulou Ch. (2007): “*The Dance of the Islands, Insularity, Networks, the Athenian Empire and the Aegean World*”, Oxford

- ❖ Crane G.(1998): “*Thucydides and the Ancient Simplicity: The Limits of Political Realism*”, Berkeley
- ❖ Croix G.E.M. De Ste (1972): “*The Origins of the Peloponnesian War*”, Λονδίνο
- ❖ Curtius E. (1862): “*Attische Studien Rhynx and Stadtmaier*”, Göttingen
- ❖ Desmond W. (2006): “*Lessons of fear : a reading of Thucydides Classical Philology*”, Chicago
- ❖ Dreher M. (1995): “*Hegemon and Symmachoi : Untersuchungen zum Zweitten*”, Athenischen
- ❖ Ducrey P. (1968): “*Le Traitement des prisonies de guerre dans la Grèce antique*”, Παρίσι
- ❖ Seebund, “*Untersuchungen zur antiken Literatur und Geschichte*”, Berlin
- ❖ Euben J. P. (2003): “*Platonic Noise*”, Princeton
- ❖ Figueira T. J. (1991): “*Athens and Aigina in the age of imperial colonization*”, Baltimore-London
- ❖ Finley, J. H. (1967): “*The Unity of Thucydides' History*” Cambridge, Mass., 1- 54
- ❖ Fornara C. W. (1971): “*The Athenian Board of Generals 501 to 404, Historia Einzelshriften 16*”, Wiesbaden
- ❖ Garland R. (1987): “*The Piraeus from the fifth to the first century B.C.*”, London
- ❖ Giuliani A. (2001): “*La città e l'oracolo. I rapporti tra Atene e Delfi in età arcaica e classica*”, Milano
- ❖ Gomme A.W. και Dover K.J. (1945-81): “*A Historical Commentary on Thucydides*”, 5 τομ., Οξφόρδη
- ❖ Greenwood E. (2006): “*Thucydides and the Shaping of History*”, London
- ❖ Highby L. I. (1936): “*The Erythrae Decree. Contributions to the Early History of the Delian League and the Peloponnesian Confederacy*”, Klio, Beiheft 36, Leipzig
- ❖ Hornblower S. (1994): “*Greek Historiograph*”, Oxford
- ❖ Kallet Marx L. (1993): “*Money, Expense, and Naval Power in Thucydides' History*” 1-5.24, Berkeley - Los Angeles
- ❖ Kamil J. (1985): “*Sakkara and Memphis. A Guide to the Necropolis and the Ancient Capital*”, London
- ❖ Koselleck, R. (1989): “*Darstellung, Ereignis und Struktur*”, Vergangene Zukunft Zur Semantik historischer Zeiten, Frankfurt
- ❖ Lazendy J. F. (1985): “*The Spartan Army*”, Warminster
- ❖ Lapping B. (1987): “*End of Empire*”, Λονδίνο
- ❖ Lebow R. N. (2003): “*The Tragic Vision of Politics :Ethics, Interests, and Orders*”,

Cambridge

- ❖ Lewis D.M. (1952): “*Towards of Historian's Text of Thucydides*” (διδ. διατρ. Πρινστον)
- ❖ Loraux N. (1981): “*L' invention d' Athènes. Histoire de l' ordaison funèbre, dans "cité classique"*”, Paris
- ❖ Meiggs R. (1972): “*The Athenian Empire*”, Οξφόρδη
- ❖ Meiggs R. και Lewis D.M. (1988): “*A Selection of Greek Historical Inscriptions to the End of the Fifth Century BC*”, Οξφόρδη
- ❖ Méautis G. (1939): “*Thukydidé et l' impérialisme athénien*”, Neuchâtel
- ❖ Miller Th. (1997): “*Die griechische Kolonisation in Spiegel literarischer Zeugnisse, Classica Monacensia*”, 14, Tübingen
- ❖ Mitchell L. (2007): “*Panhellenism and the Barbarian in Archaic and Classical Greece*”, Swansea
- ❖ O' Neil J L (1995): “*The Origins and Development of Ancient Greek Democracy*”, Lanham
- ❖ Ormerod H.A. (1924): “*Piracy in the Ancient World. An Essay in Mediterranean History*”, Liverpool- London
- ❖ Oswald M. (1986): “*From Popular Sovereignty to the Sovereignty of Law. Law, Society, and Politics in Fift-Century Athens*”, Berkeley
- ❖ Ostwald M. (1988): “*ΑΝΑΓΚΗ in Thucydides*” American Classical Studies, 18, Atlanta
- ❖ Parker R. (1983): “*Miasma: Pollution and Purification in Greek Religion*”, Οξφόρδη
- ❖ Powell C. A. (1988): “*Athens and Sparta: Constructing Greek Political and Social History 478 BC*”, London
- ❖ Powell A. (2009): “*Divination, Royalty and Insecurity in Classical Sparta*”, Kernos
- ❖ Kendrick W.- Princhett: “*The Greek State at War*”, Berkeley- Los Angeles IV(1985)
- ❖ Price J. (2001): “*Thucydides and Internal War*”, Cambridge
- ❖ Proctor D. (1980): “*The Experience of Thucydides*”, Warminster/Guildford, 184-189
- ❖ Rhodes P. J. (1981): “*A Commentary of the Aristotelian Antenaion Politeia*”, Oxford
- ❖ Romilly J. (1947): “*Thucydide et l' imérialisme athénien*”, Paris 79-88
- ❖ Roobaert A. (1985): “*Isolationnisme et Impérialisme Spartiates and 520 á 469 avant J. - C* *Fonts René Draguet, Académie Royale de Belgique*”, II, Leuven
- ❖ Schulz R.(2005): “*Die Antike und das Meer*”, Darmstadt
- ❖ Schuller W. (1974): “*Die Herschaft der Athener im Esten Attischen Second*”, Βερολίνο και Νέα Υόρκη
- ❖ Schreiner (1997): *Hellankos ,Thucydides and the Era of Kimon*, Aarhus
- ❖ Scranton (1941) Robert Lorenz, *Greek Walls*, Cambridge

- ❖ Shahr Y. (2004): “Josephus Geographicus. The Classical Context of Geography in Josephus, Texts and Studies in Ancient Judaism”, Tübingen
- ❖ Shanske (2007) Darien : Thucydides and the Philosophical Origins of History, New York
- ❖ Sheppard-Evans (1989) John-G, Lewis, Notes of Thucydides original and compiled, Books I, II and III, London
- ❖ Snodgrass A. (1986): “The Historical Significance of Fortification in Archaic Greece” La fortification dans l'histoire du monde grec, Actes du colloque international, Valbonne, décembre 1982, Paris
- ❖ Sommer (2006) Katja IL, *Techne and Geschichte. Eine diskursgeschichtliche Studie zu Thucydides*, Habelts Dissertationsdrucke, Reiche Alte Geschichte, 49, Bonn
- ❖ Tomlinson R A (1972): “Argos and Argolid, From the End of the Bronze Age to the Roman Occupation”, London
- ❖ Hornblower S. (1983 αναθ. εκδ 1991) : *The Greek World 479-323 BC*, Λονδίνο
- ❖ Hornblower S. (1987): *Thucydides*, Λονδίνο
- ❖ Thommen (2003) Lukas *Sparta. Verfassungen und Sozialgeschichte einer griechischen Polis*, Stuttgart
- ❖ Westlake H.D (1989): “The Two Second Prefaces of Thucydides”, *Studies in Thucydides and Greek History*, Bristol
- ❖ Welwei (2004) Karl-Wilhelm, *Sparta. Aufstieg und Niedergang einer antiken Grossmacht*, Stuttgart
- ❖ Wheeler E L (1991): “The General as Hoplite Hoplites. The Classical Greek Battle Experience”, V D Hanson (επιμ.), London
- ❖ Woodhead (1970) A. Geoffrey: *Thucydides on the Nature of Power*, Martin Classical Lectures, 24, Cambridge Massachussetts
- ❖ Zeilinga de Boer, J. – Sanders D.Th. (2005) : “ The Decline of Ancient Sparta :A Tale of Hoplites, Helots, and a Quaking Eath” *Eartquakes in Human Histopry : the Far – Reaching Effects of Seismic Disruptions*, Princeton

32.3. ΑΡΘΡΑ

- ❖ Badian (1989) Ernst : “Towards a Chronology of the Pentekontaetia Down to the Renewal of the Peace of Callias,” *EMC*, 23 NS8, 1989, 289
- ❖ Durcay (1986) P.: “Les fortifications grecques : rôle, fonction, efficacite” *La fortification dans l'histoire du monde grec*, Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου, Valbonne 1982, Paris

,1986,133-142

- ❖ Frazier (2001) Françoise : "L'homme face á. l'action Quelques emplois de γνώμη chez Thucydide",CCG ,12,2001,33-67
- ❖ Holladay A.J. (1977): "*Sparta's Role in the First Peloponnesian War*" JHS 97
- ❖ Holladay A.J. (1985): "*Sparta and the First Peloponnesian War*" JHS 105
- ❖ Low (2005) Polly : "Looking for the Language of Athenian Imperialism", JHS, 125, 2005,93-111
- ❖ Paradiso (2001) Annalisa : "Doulos, come sanzione : nota a Th I 103.2, τοῦ λαβόντος εἶναι δοῦλον" Hermes 2001, 129 (4),554-557
- ❖ Polaco (2001) Luigi : " Commento al primo libro di Tucidide" AIV ,2001, 159 (1),15-51
- ❖ Rhodes (1992) P.J.: "The Delian League to 449 B. C." CAH,V,1992,34-61
- ❖ Schreiner (1969) J.H : "Thucydides I 93 and Themistocles during the 400s", SO,44, 23-41